

แนวทางในการอนุรักษ์โบราณสถานในวัดมณีวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี

GUIDELINES IN CONSERVATION OF THE ARCHAEOLOGICAL SITE IN

WAT MANIWANARAM UBONRACHATHANI PROVINCE

นายพีรวัชร ราชีวงศ์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชา พระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

แนวทางในการอนุรักษ์โบราณสถานในวัดมณีวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี
Guidelines in Conservation of the Archaeological Site in
Wat Maniwanaram Ubonrachathani Province

นายพีรวัชร ราชวงศ์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

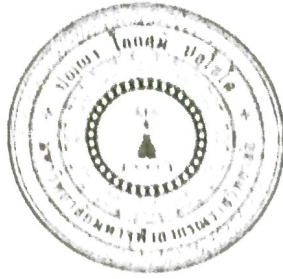
Guidelines in Conservation of the Archaeological Site in Wat
Maniwanaram Ubonrachathani Province

Mr.Perawat Rachiwong

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for the Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
C.E. 2018

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์เรื่อง
“แนวทางในการอนุรักษ์โบราณสถานในวัดมณีวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระมหาสมบูรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

(พระมหาพรชัย สิริวิโร, ผศ.ดร.)

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

ประธานกรรมการ

(ผศ.ดร.สุชาติ บุษย์ชญาณนท์)

กรรมการ

(พระครูธรรมธรศิริวัฒน์ สิริวิฑูมโน, ผศ.ดร.)

กรรมการ

(พระมหาณัฐกิตติ อนารโท, ดร.)

กรรมการ

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระครูธรรมธรศิริวัฒน์ สิริวิฑูมโน, ผศ.ดร.

ประธานกรรมการ

พระมหาณัฐกิตติ อนารโท, ดร.

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(นายพีรวัชร ราชวงศ์)

ชื่อวิทยานิพนธ์	: แนวทางในการอนุรักษ์โบราณสถานในวัดมณีวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี
ผู้วิจัย	: นายพีรวัชร ราชีวงศ์
ปริญญา	: พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)
คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์	: พระครูธรรมธรศิริวัฒน์ สิริวิฑูโน, ผศ.ดร. ป.ธ. ๓, พธ.บ. (การสอนสังคมศึกษา), บธ.ม. (การบริหารธุรกิจ), Ph.D. (บาลี). : พระมหาณัฐกิตติ อนารโท, ดร. ป.ธ. ๓, พธ.บ. (การสอนสังคม) พธ.ม. (พุทธศาสนา), พธ.ด. (พุทธศาสนา)
วันสำเร็จการศึกษา	: ๗ มีนาคม ๒๕๖๒

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นเรื่องศึกษาแนวทางในการอนุรักษ์โบราณสถานในวัดมณีวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งมีวัตถุประสงค์ ๓ ประการคือ ๑) เพื่อศึกษาแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานทางพระพุทธศาสนา ๒) เพื่อศึกษาแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานในพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์วัดมณีวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี ๓) เพื่อวิเคราะห์แนวทางการส่งเสริมการอนุรักษ์โบราณสถานทางพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์วัดมณีวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี เป็นดำเนินการวิจัยโดยใช้วิธีวิทยาวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) ใช้การเลือกตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive sampling) เฉพาะกลุ่มประชากรที่มีความเกี่ยวข้องกับประเด็นการวิจัย ผลจากการศึกษาพบว่า

แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานทางพระพุทธศาสนา นั้นถือเป็นหน้าที่หลักของกรมศิลปากร สำนักงานโบราณคดีและสำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เป็นผู้รับผิดชอบปฏิบัติเป็นหลัก โดยจะต้องเป็นสิ่งก่อสร้างที่มีลักษณะในฐานะหลักฐานที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ มีคุณค่าทางศิลปะที่เกี่ยวข้องกับชุมชนสังคมประเทศชาติเป็นสำคัญ แนวทางอนุรักษ์ที่สำคัญกระทำได้โดยการดูแลรักษาปกป้องไม่ให้เกิดความเสียหายหรือถูกทำลายเป็นสำคัญ

แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานของพระสงฆ์วัดมณีวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี พบว่าบทบาทพระสงฆ์มีความสำคัญในการอนุรักษ์โบราณสถานเป็นอย่างยิ่งนอกเหนือจากบทบาทในด้านอื่นๆ ซึ่งบทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์โบราณสถานนั้นถือเป็นหน้าที่ตามบัญญัติพระธรรมวินัย

ที่พระพุทธเจ้าได้มอบหมายให้พระสงฆ์ภายในวัดมีหน้าที่ในการช่วยดูแลรักษาศาสนสมบัติของวัด นอกจากนี้ แล้วยังถือเป็นหน้าที่ตามความแห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ที่พระสงฆ์ผู้ดำรงตำแหน่งทางการปกครองวัด หรือ เจ้าอาวาส มีหน้าที่ต้องรับผิดชอบ

ดังนั้น แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานในพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์วัดมณีวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี จึงถือเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์ และความร่วมมือร่วมใจจากชุมชนที่เกี่ยวข้องในการดูแลโบราณสถานจึงจะทำให้เกิดการอนุรักษ์โบราณสถานที่มีความมั่นคงยั่งยืนเป็นแหล่งการเรียนรู้ แก่สังคมและประเทศชาติต่อไป

Research Title : Guidelines in Conservation of the Archaeological Site in Wat Maniwanaram, Ubonratchathani Province

Researcher : Mr. Peerawat Rachiwong

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee

: Asst. Prof. Dr. Phrakhruthammathorn Siriwat Sirivatthano, Pali 3, B.A. (Social Studies), M.B.A. (Business Administration), Ph.D. (Pali)

: Dr. Phramaha Natthakitti Anarado, Pali 3, B.A. (Buddhist Studies), M.A. (Buddhist Studies), Ph.D. (Buddhist Studies)

Date of Graduation : March 7, 2019

Abstract

This thesis on guidelines in conservation of the archaeological site in Wat Maniwanaram, Ubonratchathani province includes 3 objectives: 1) to study guidelines in conservation of the Buddhist archaeological site; 2) to study guidelines in conservation of the Buddhist archaeological site of the monks in Wat Maniwanaram, Ubonratchathani province; and 3) to analyze the guidelines in promoting the conservation of the Buddhist archaeological site of the monks in Wat Maniwanaram, Ubonratchathani province. The participatory action research (PAR) and the purposive sampling method have been used specifically in selecting the populations related to this research.

Findings of the study:

The guidelines in conservation of Buddhist archaeological sites are under the responsibility of the Fine Arts Department, the Office of Archaeology and the National Museum being in charge of construction sites with historical evidences of crucial communal, social and national artistic values. The essential conservational guidelines are to maintain and protect the sites from damages or demolitions.

In the conservation of the archaeological site in Wat Maniwanaram, Ubonratchathani province, it has been found that beyond other functions of monks, their role in conserving the archaeological site is also vital that is considered as a duty in accordance with the Buddhist disciplines that the Buddha regulated for monks in protecting and maintaining the monastic properties. In addition, it is prescribed by the Thai Sangha Acts that the abbots or governing monks are in charge of conserving the Buddhist archaeological sites.

The guidelines in conservation of the Buddhist archaeological site of the monks in Wat Maniwanaram, Ubonratchathani province are, therefore, the direct duty of Buddhist monks with the participation of related communities in conserving the archaeological site to be sustainable learning source of society and the nation.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลงได้ด้วยดี เพราะได้รับความเมตตาอนุเคราะห์จากคณาจารย์ และผู้ที่เกี่ยวข้อง ด้วยความช่วยเหลือจากบุคคลหลายท่าน ที่แนะนำการทำวิทยานิพนธ์ให้ถูกต้อง ตามรูปแบบของมหาวิทยาลัย ทั้งส่วนที่เป็นงานด้านวิชาการ และงานส่วนในภาคสนามด้วย

ขอกราบขอบพระคุณ พระครูธรรมธรศิริวัฒน์ สิริวิฑฺฒโน, ผศ.ดร.และพระมหาณัฐกิตติ อนารโท,ดร. อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก/คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ที่ได้แนะนำการทำ วิทยานิพนธ์ ทำให้สำเร็จไปด้วยดี ทั้งได้ดูแลบทคัดย่อภาษาไทย และแปลบทคัดย่อภาษาอังกฤษ

ขอกราบขอบพระคุณพระเทพวรจารย์ (ศรีพร ป.ธ.๙ ,Ph.D.) เจ้าคณะจังหวัดอุบลราชธานี เจ้าอาวาสวัดมณีวนาราม พระครูโกศลวิहारคุณ,ดร. เจ้าคณะตำบลในเมืองเขต ๑ รวมทั้งรอง ศาสตราจารย์วีณา วิสเพ็ญ ผู้ดูแลพิพิธภัณฑสถานคุณปกรณ์ ปุกหุต คุณพิสิษฐ์ บัวเงิน ที่ให้ความ อนุเคราะห์ช่วยเหลือตลอดมา และขอขอบคุณพระมหาสิงห์ณรงค์ สิรินทรเมธี,ดร. และพระสุภาพร เตชธโร ที่ช่วยดูแลตรวจสอบบทคัดย่อและแนะนำกระบวนการด้านงานวิจัย ทำให้วิทยานิพนธ์เล่มนี้ ลุล่วงไปได้ด้วยดี

ขอขอบพระคุณพระมหาบัณฑิต ปณฺธิตเสวี เจ้าหน้าที่ ประสานงาน ประจำบัณฑิต วิทยาลัยสงฆ์อุบลราชธานี ที่ดูแลเป็นกรรมการตรวจทาน รูปแบบ ความถูกต้อง และขอขอบคุณ เจ้าหน้าที่ห้องสมุด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานีทุกท่าน ที่ให้ยืม หนังสือไปศึกษา ค้นคว้าทำวิทยานิพนธ์

ขอขอบคุณอย่างสูงยิ่งต่อบิดามารดา ครู และอาจารย์ คณะอุบาสก อุบาสิกา ที่ให้การ สนับสนุน ให้ความอุปถัมภ์ผู้วิจัยด้วยดีเสมอมา ทำให้ข้าพเจ้าได้ศึกษาเล่าเรียนในระดับมหาบัณฑิต สำเร็จลงด้วยดี และขอขอบคุณ ผู้ที่ให้การสัมภาษณ์ตอบแบบสอบถามทุกท่านที่ให้ข้อมูลถ้อยคำ การ สัมภาษณ์เป็นหลักฐานแล้วนำมาลงในวิทยานิพนธ์นี้ด้วย

ผู้วิจัยขอน้อมถวายวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ บูชาพระพุทธรูปของพระพุทธเจ้า ผู้ทรงเป็น แบบอย่างแห่งความดีงาม ผู้มีพระมหากรุณาธิคุณผู้เสียสละความสุขแห่งพระองค์ เพื่อประโยชน์สุข ของมหาชนคนหมู่มา ทำให้พระพุทธศาสนา มีหลักธรรมคำสอนที่ควรแก่การนำมาประยุกต์ใช้ใน ชีวิตก่อเกิดประโยชน์สุขต่อตนเองและผู้อื่นต่อไป

นายพีรวัชร ราชวงศ์

๖ กรกฎาคม ๒๕๖๑

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	ง
สารบัญ	จ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ช
สารบัญภาพ	ซ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๔
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๔
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๔
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๖
๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย	๗
๑.๗ กรอบแนวคิดในการวิจัย	๙
๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๙
บทที่ ๒ แนวทางในการอนุรักษ์โบราณสถานทางพระพุทธศาสนา	๑๐
๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถาน	๑๐
๒.๒ ความมุ่งหมายในการอนุรักษ์โบราณสถาน	๑๒
๒.๓ ประเภทของโบราณสถาน	๑๖
๒.๔ กระบวนการอนุรักษ์โบราณสถาน	๑๙
๒.๕ แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานในพระพุทธศาสนา	๒๓
๒.๕.๑ แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานในคัมภีร์พระพุทธศาสนา	๒๓
๒.๕.๒ การอนุรักษ์โบราณสถานในพุทธศาสนาจากอดีตถึงปัจจุบัน	๓๑
บทที่ ๓ แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานวัดมณีวนารามจังหวัดอุบลราชธานี	๔๕
๓.๑ ประวัติวัดมณีวนาราม และโบราณสถาน	๔๕
๓.๒ วิธีการอนุรักษ์โบราณสถานวัดมณีวนาราม	๕๒

๓.๒.๑	วิธีการอนุรักษ์โบราณสถานทั่วไป	๕๒
๓.๒.๒	วิธีการอนุรักษ์โบราณสถานวัดมณีวนาราม	๖๐
๓.๓	ปัญหาและอุปสรรคในการอนุรักษ์โบราณสถานวัดมณีวนาราม	๖๙
บทที่ ๔	วิเคราะห์แนวทางการส่งเสริมการอนุรักษ์โบราณสถานทาง	๗๑
	พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์วัดมณีวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี	
๔.๑	บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์โบราณสถานวัดมณีวนาราม	๗๑
๔.๒	ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถานแบบมีส่วนร่วม	๗๓
	ในการดูแลโบราณสถานพระสงฆ์ที่เกี่ยวข้อง	
๔.๓	การกำหนดแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานแบบการมีส่วนร่วมจากชุมชน	๗๓
๔.๔	ประโยชน์และคุณค่าที่จะได้รับจากการอนุรักษ์โบราณสถานวัดมณีวนาราม	๗๙
๔.๕	วิเคราะห์ข้อคิดเห็นแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานวัดมณีวนาราม	๘๔
	จังหวัดอุบลราชธานี	
๔.๖	แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานในพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์	๘๖
	วัดมณีวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี	
๔.๗	การจัดทำแผนยุทธศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์โบราณสถาน	๘๘
บทที่ ๕	สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	๙๑
๕.๑	สรุปผลการวิจัย	๙๑
๕.๒	ข้อเสนอแนะ	๙๖
	๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	๙๖
	๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ	๙๗
	๕.๒.๓ ข้อเสนอแนะเพื่อทำการวิจัยครั้งต่อไป	๙๗
บรรณานุกรม		๙๘
ภาคผนวก		๙๗
	ภาคผนวก ก. รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์	๑๐๔
	ภาคผนวก ข. แบบสัมภาษณ์งานวิจัย	๑๑๗
	ภาคผนวก ค. ภาพผู้สัมภาษณ์และผู้ให้สัมภาษณ์	๑๒๕
ประวัติผู้วิจัย		๑๓๒

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

(๑) การใช้อักษรย่อ

อักษรย่อชื่อคัมภีร์ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาบาลีและพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรียงตามคัมภีร์ได้ดังนี้

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา. (ไทย) = วินัยปิฎก ภิกขุวิภังค์ (ภาษาไทย)

(๒) การระบุหมายเลขย่อ

การอ้างพระไตรปิฎกภาษาบาลี และพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ใช้ระบุชื่อคัมภีร์ และระบุถึงเล่ม / ข้อ / หน้า ตามลำดับเช่น ที.ม. (ไทย) ๑๐ / ๕๐ / ๖๐. หมายถึงการอ้างอิงนั้นระบุถึงคัมภีร์สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค เล่มที่ ๑๐ ข้อที่ ๕๐ หน้า ๖๐.

สารบัญภาพ

ชื่อภาพ	หน้า
ภาพที่ ๑ กุฏิพระอริยวงศาจารย์ (กุฏิแดง)	๔๗
ภาพที่ ๒ กุฏิธรรมระโต	๔๙
ภาพที่ ๓ กุฏิใหญ่	๕๐
ภาพที่ ๔ พิธีเปิดแพรคลุมป้ายโบราณสถาน กุฏิพระอริยวงศาจารย์ (กุฏิแดง) เมื่อวันที่ ๑๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗	๕๑
ภาพที่ ๕ พระเทพวรจารย์ เจ้าอาวาสวัดมณีวนาราม เจ้าคณะจังหวัดอุบลราชธานี เข้ารับพระราชทานรางวัลอนุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรมดีเด่นประจำปี ๒๕๕๘	๕๑
ภาพที่ ๖ โบราณวัตถุสำคัญของวัดมณีวนาราม	๕๒
ภาพที่ ๗ ขั้นตอนและกระบวนการขึ้นทะเบียนโบราณสถาน	๕๙
ภาพที่ ๘ การจัดอบรมการอนุรักษ์	๖๗
ภาพที่ ๙ พระมิ่งคุณเทศก์	๖๗
ภาพที่ ๑๐ โครงการร่วมกับภาครัฐและชุมชนในการส่งเสริมการท่องเที่ยว	๖๗

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

โบราณสถานหรือสถาปัตยกรรมและสิ่งก่อสร้างต่างๆ เป็นอาภรณ์ที่มนุษย์สร้างสรรค์ไว้ประดับโลกเป็นมรดกส่วนรวมของมนุษยชาติและเป็นเครื่องเตือนใจเราว่า มนุษย์ทุกเชื้อชาติต่างก็มีส่วนช่วยให้เกิดมีอารยธรรมขึ้นในโลก โบราณสถานเตือนเราระลึกว่า ความเจริญทางเทคนิคและวิชาการได้เจริญควบคู่กันกับความชื่นชมบูชาในสิ่งสวยงาม และถึงแม้มนุษย์เราจะนิยมสิ่งใหม่ๆ แต่ขณะเดียวกันก็พยายามแสวงหาสิ่งที่เป็นอมตะอยู่เสมอ โบราณวัตถุและโบราณสถานสอนให้มนุษย์ทุกคนเคารพเทิดทูนอัจฉริยะทางการสร้างสรรค์อันเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงและผูกพันมนุษย์ต่างเชื้อชาติและต่างรุ่นกันไว้ได้^๑

ประเทศไทยมีมรดกทางวัฒนธรรมที่ได้ตกทอดสืบทอดกันมาไม่ขาดสาย ในหลายยุคหลายชั่วอายุคน ซึ่งเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ และเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงเกียรติภูมิของแผ่นดินที่มีมาช้านาน อันเป็นสิ่งที่บรรพชนได้สั่งสมไว้ ซึ่งเป็นเครื่องหมายแห่งความเจริญทางวัฒนธรรมของชาติไม่ว่าจะเป็นในด้านศิลปวรรณคดี คีตศิลป์ และนาฏศิลป์นั้น ล้วนมีความงดงาม ไพเราะถึงพร้อมด้วยสุนทรียภาพ เป็นเครื่องแสดงให้ชาวโลกได้ประจักษ์ในเอกลักษณ์และเอกราชของชาติไทย ส่วนผลงานด้านจิตรกรรม ประติกรรม ศิลปะพื้นบ้าน และสถาปัตยกรรมศิลป์ของไทยนั้น มีอยู่เป็นจำนวนมาก ทว่าทุกภูมิภาคของประเทศล้วนแต่มีความงดงาม แสดงเอกลักษณ์ของชาติอย่างเด่นชัด ดังจะเห็นได้จากประสาธราชมณเฑียร วัดวาอาราม โบสถ์ สลุปเจดีย์ พระพุทธประติมากร จิตรกรรมฝาผนัง และอื่นๆอีกมาก แม้บางแห่งจะเหลือแต่ซากปรักหักพัง อันเกิดจากภัยสงครามหรือภัยธรรมชาติ แต่ก็ยังเป็นหลักฐานให้เห็นร่องรอยของความงดงามยิ่งใหญ่โอฬาร^๒

โบราณสถานเป็นสิ่งก่อสร้างเพื่อระลึกถึงอดีต “โบราณสถาน” เป็นคำที่มีมานานแล้ว ตั้งแต่เมื่อครั้งที่มีการจัดทำพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถานเล่มแรก พ.ศ. ๒๔๙๓ ก็ปรากฏคำว่า โบราณสถาน ซึ่งให้ความหมายไว้ว่าหมายถึง “สถานที่ก่อสร้างซึ่งเป็นของโบราณ” ต่อมามีการชำระ

^๑ วีระ เพล่งรัมย์. “บทบาทของพระสงฆ์ต่อการอนุรักษ์โบราณสถานในจังหวัดเชียงราย”.

วิทยานิพนธ์สังคมศาสตรมหาบัณฑิต.บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. ๒๕๔๓.

^๒ รัชต์ สันตุลย์. “แนวทางเพื่ออนุรักษ์โบราณสถานในเขตพื้นที่ภาคเหนือตอนล่างกำแพงเพชร สุโขทัย พิจิตร และพิษณุโลก”. วิทยานิพนธ์จารึกภาษาไทยมหาบัณฑิต.บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

๒๕๒๗.

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานเสียใหม่ในปี พ.ศ. ๒๕๒๕ คำว่าโบราณสถาน จึงได้เปลี่ยนความหมายไปเป็น “สิ่งที่เคลื่อนที่ไม่ได้ เช่น โบสถ์ วิหาร วัง มีอายุเก่ากว่า ๑๐๐ ปีขึ้นไป” และเพิ่มความหมายทางกฎหมายไว้ด้วยว่าหมายถึง “อสังหาริมทรัพย์ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้าง หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้น เป็นประโยชน์ในทางศิลป ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี ทั้งนี้ ให้รวมถึงสถานที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดี แหล่งประวัติศาสตร์ และอุทยานประวัติศาสตร์ด้วย”^๓ ความหมายของคำว่าโบราณสถานดังกล่าวยังคงใช้อยู่จนปัจจุบันนี้ตามที่ปรากฏในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ สำหรับคำจำกัดความเฉพาะที่ใช้ในบทบัญญัติของกฎหมายที่ปรากฏ อยู่ในพระราชบัญญัติว่าด้วยโบราณสถาน ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ และการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๔๗๗ ได้ให้นิยามคำว่าโบราณสถานไว้ หมายความว่า “อสังหาริมทรัพย์อย่างหนึ่งอย่างใด หรือซากปรักหักพังแห่งอสังหาริมทรัพย์ ซึ่งอายุหรือลักษณะแห่งการก่อสร้างหรือความจริงเกี่ยวกับประวัติศาสตร์อันมีอยู่ในสิ่งนั้น เป็นประโยชน์ในทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี หรือศิลปกรรม” แต่ในการตราพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ ได้มีการแก้ไขนิยามคำว่าโบราณสถานเสียใหม่ โดยให้ความหมายว่า “อสังหาริมทรัพย์ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้าง หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้น เป็นประโยชน์ในทางศิลป ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี” และเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๕ มีการแก้ไขนิยามคำว่าโบราณสถานอีกครั้ง โดยพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ซึ่งเป็นความหมายที่ใช้มาจนทุกวันนี้ ได้แก่ “โบราณสถาน” หมายความว่า อสังหาริมทรัพย์ซึ่งโดยอายุหรือ โดยลักษณะแห่งการก่อสร้าง หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้น เป็นประโยชน์ในทางศิลป ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี ทั้งนี้ ให้รวมถึงสถานที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดี แหล่งประวัติศาสตร์ และอุทยานประวัติศาสตร์ด้วย ส่วนประเภทของโบราณสถานนั้นแบ่งแยกประเภทของโบราณสถานอาจกระทำได้ ๒ วิธี โดยแบ่งแยกจากหลักการที่ใช้ในการพิจารณาซึ่งได้แก่ หลักกรรมสิทธิ์ และหลักการขึ้นทะเบียน หากใช้หลักกรรมสิทธิ์ในการพิจารณาก็จะแบ่งประเภทของโบราณสถานได้เป็น^๔

๑. โบราณสถานที่มีเจ้าของหรือผู้ครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมาย

๒. โบราณสถานที่ไม่มีเจ้าของหรือผู้ครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมาย

ถ้าใช้หลักการขึ้นทะเบียนในการพิจารณา โบราณสถานก็จะถูกแบ่งออกเป็นสองประเภทเช่นเดียวกัน คือ โบราณสถานที่ขึ้นทะเบียนและโบราณสถานที่มิได้ขึ้นและโบราณคดีที่แสดง

^๓ กรมศิลปากร, การอนุรักษ์โบราณสถาน : การขึ้นทะเบียนโบราณสถาน, (กรุงเทพมหานคร : กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๓), หน้า ๘.

^๔ กรมศิลปากร, ทฤษฎีและแนวปฏิบัติ การอนุรักษ์อนุสรณ์สถานแหล่งโบราณคดี, (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๓๓), หน้า ๑๓.

ให้เห็นเรื่องราวในอดีต ในด้านต่าง ๆ ของคนสมัยโบราณ รัฐจึงได้ตระหนักถึงความสำคัญถึงการอนุรักษ์มรดกทางศิลปกรรม จึงได้ออกพระราชบัญญัติ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๓๕ ซึ่งมีสาระสำคัญที่ควรศึกษา ดังนี้ เช่น ในการปฏิบัติตนในการเข้าชมโบราณสถาน นั้นจะต้องไม่เคลื่อนย้าย สิ่งต่าง ๆ ภายในบริเวณโบราณสถาน ไม่ขีดเขียนข้อความ ภาพ หรือรูปรอยใด ๆ ลงบนส่วนหนึ่งส่วนใดของโบราณสถาน ไม่กระทำการใด ๆ อันเป็นเหตุให้เกิดการชำรุด หรือเสียหาย แก่โบราณสถาน ไม่เทหรือถ่ายทิ้งขยะมูลฝอยสิ่งปฏิกูลลงภายในบริเวณโบราณสถานนอกจากที่จัดไว้ นอกจากแหล่งโบราณสถานในการเข้าชมพิพิธภัณฑสถานนั้นจะต้องแต่งกายเรียบร้อย ไม่นำหีบห่อและสิ่งใด ๆ ที่อาจซ่อนเร้นสิ่งของในพิพิธภัณฑสถานออกไปได้ เข้าไปในห้องที่จัดตั้งโบราณวัตถุและศิลปวัตถุ ไม่ก่อความรำคาญแก่ผู้อื่น ไม่จับต้องหรือหยิบฉวยสิ่งของที่จัดตั้งแสดงไว้ ไม่สูบบุหรี่ในห้องจัดตั้งโบราณวัตถุและศิลปวัตถุ ไม่ขีดเขียน จารึก หรือทำความสกปรกแก่สิ่งของและอาคารสถานที่ ไม่ถ่ายรูป หรือเขียนรูปสิ่งของที่จัดตั้งแสดงไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ โดยไม่ได้รับอนุญาตจากอธิบดีกรมศิลปากร เป็นต้น

ในจังหวัดอุบลราชธานีมีโบราณศาสนสถานที่สำคัญอยู่หลายที่ซึ่งล้วนแต่แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของชุมชนโบราณในบริเวณภาคอีสานตอนล่าง ที่มีความเกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนา เช่น ปราสาทอุบลมุง บ้านคูเมือง อำเภอวารินชำราบ, สิม (โบสถ์โบราณเก่าแก่) วัดแจ้ง วัดบ้านคำแย วัดบ้านนาควาย, เจดียีและพระพุทธรูปเก่าแก่ วัดทุ่งศรีวิไล, หอไตรกลางน้ำ หอพระพุทธรูป วัดทุ่งศรีเมือง, หอคู่บารมี วัดบูรพาราม, เจดียี ๒ องค์ วัดป่าบึงเขาลวง, และปราสาทบ้านเบ็ญ เป็นต้น

วัดมณีวนาราม เป็นวัดหนึ่งซึ่งมีความเก่าแก่มีประวัติความเป็นมาที่ยาวนานที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาการทางพุทธศาสนาที่สำคัญแห่งหนึ่งในประวัติศาสตร์ มีโบราณสถานถาวรวัตถุที่แสดงออกถึงความเจริญรุ่งเรืองมาแต่ครั้งอดีตอยู่หลายประการเช่น โบสถ์ วิหาร และกุฏิของพระภิกษุสงฆ์สำคัญในประวัติศาสตร์อยู่หลายหลัง เช่น กุฏิพระอริยวงศาจารย์ (กุฏิแดง) กุฏิธรรมระโต เป็นต้น ซึ่งในปัจจุบันได้ชำรุดทรุดโทรมเป็นอย่างมาก แต่อย่างไรก็ดีในปัจจุบันได้รับการใส่ใจซ่อมแซมด้วยงบประมาณของทางวัด รวมทั้งมีหน่วยงานสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ องค์การบริหารส่วนจังหวัดอุบลราชธานี และคณะศรัทธาอื่นๆ ร่วมกันซ่อมแซมจนปัจจุบันมีสภาพที่งดงามขึ้นมาได้ และในปัจจุบันกุฏิเก่าทั้งสามหลังยังใช้เป็นพิพิธภัณฑวัดมณีวนาราม โดยมีการจัดแสดงศิลปวัตถุต่างๆ ของวัดรวมทั้งนิทรรศการต่างๆ ในวันสำคัญทางศาสนา โดยมีวัตถุประสงค์ให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนและของจังหวัดอุบลราชธานี อย่างไรก็ตามในปัจจุบันแม้จะได้รับการซ่อมแซมกลับมาได้ แต่ในอนาคตก็ยังเป็นสิ่งที่ไม่สามารถบอกได้ว่าจะยังคงอยู่เช่นนี้ตลอดไป

^๕ นางอารีรัตน์ รัชมี. การพัฒนาการจัดการความรู้โบราณสถานจังหวัดลพบุรี, ฝ่ายสอบเทียบเครื่องมือ, ๒๕๕๒.

ดังนั้น ผู้วิจัยมีความสนใจในการศึกษาแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานทางพระพุทธศาสนา รวมทั้งศึกษาการอนุรักษ์โบราณสถานในวัดมณีวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี เพื่อวิเคราะห์แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานทางพุทธพระพุทธรูปศาสนาของพระสงฆ์วัดมณีวนาราม จังหวัดอุบลราชธานีนี้ ให้มีความมั่นคงถาวรเป็นแหล่งการเรียนรู้ศึกษาความเป็นมาแห่งบูรพาจารย์ และพุทธศิลปะฝีมือช่างเมืองอุบลราชธานี เมืองที่ชื่อว่า เมืองแห่งพุทธศาสนา เมืองแห่งเทียนแห่งธรรม เมืองแห่งกำเนิดวัดป่า ให้เกิดความมั่นคงยั่งยืนเคียงคู่จังหวัดอุบลราชธานีต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานทางพระพุทธศาสนา
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาการอนุรักษ์โบราณสถานวัดมณีวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี
- ๑.๒.๓ เพื่อวิเคราะห์แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานทางพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์วัดมณีวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ เพื่อศึกษาแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานทางพระพุทธศาสนาเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๒ เพื่อศึกษาการอนุรักษ์โบราณสถานวัดมณีวนาราม จังหวัดอุบลราชธานีเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๓ เพื่อวิเคราะห์แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานทางพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์วัดมณีวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี ว่าควรเป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้วิธีการวิจัยทางด้านเนื้อหาเอกสารและการวิจัยทางด้านภาคสนาม โดยใช้วิธีวิทยาวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) ใช้การเลือกตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive sampling) เฉพาะกลุ่มประชากรที่มีความเกี่ยวข้องกับประเด็นการ

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดเนื้อหาที่จะศึกษาศิลปะอาคารสถาปัตยกรรม ศึกษาการศึกษาของคณะสงฆ์ในยุคนั้น ศึกษาประวัติอดีตเจ้าอาวาสและประวัติความเป็นมาของวัดมณีวนารามในหนังสือกึ่งธรรม หนังสือ ๒๒๒ ปี อุบลราชธานี หนังสือที่ระลึกในงานผูกพัทธสีมาและฉลองพระอุโบสถ วัดสุปฏิหาราม จังหวัดอุบลราชธานี และศึกษาวิเคราะห์ถึงแนวทางการอนุรักษ์ของพระภิกษุสงฆ์และฆราวาสทั่วไปในเขตบริเวณชุมชนวัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านเอกสาร

ขอบเขตของการวิจัยด้านเอกสาร จำแนกออกเป็น ๒ ส่วน ดังนี้

๑. เอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) คือ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยพุทธศักราช ๒๕๓๙

๒. เอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) คือ เอกสาร หรืองานวิจัยที่เกี่ยวข้องและบทความต่างๆ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาที่ศึกษา เช่น คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา อรรถกถาฎีกา วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา ตำรา เอกสารทางวิชาการ หนังสือ วิทยานิพนธ์ งานวิจัย และสื่ออินเทอร์เน็ต เป็นต้น

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านพื้นที่

ศึกษาเฉพาะในเขตบริเวณในวัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานีอันได้แก่โบราณสถานในวัดมณีวนาราม เช่น กุฏิพระอริยวงศาจารย์(กุฏิแดง) กุฏิธรรมระโต และกุฏิใหญ่

๑.๔.๔ ขอบเขตด้านระยะเวลา

ระยะเวลาในการดำเนินงานวิจัย ตั้งแต่เดือน มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๖๐ ถึงเดือน มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๑

๑.๔.๕ ขอบเขตด้านภาคสนาม มีขอบเขต ดังนี้

การวิจัยในด้านภาคสนามผู้วิจัยจะได้เก็บรวบรวมได้จากการสัมภาษณ์ สังเกตและเก็บภาพประกอบ จากบุคคลผู้ให้ข้อมูล ซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก ๒ กลุ่ม คือ

๑. พระสงฆ์จะใช้วิธีการคัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจงผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องและมีความรู้เกี่ยวกับความเป็นมาของโบราณสถานวัดมณีวนาราม บทบาทพระสงฆ์ และการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์โบราณสถานในวัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี จำนวน ๑๓ รูป

ก. กลุ่มพระสงฆ์ภายในวัดมณีวนาราม ประกอบด้วย

- ๑) พระเทพวรจารย์ เจ้าคณะจังหวัดอุบลราชธานี เจ้าอาวาสวัดมณีวนาราม
- ๒) พระครูโกศลวิহারคุณ,ดร. เจ้าคณะตำบลในเมือง เขต ๑ รองเจ้าอาวาสวัดมณีวนาราม
- ๓) พระภิกษุพวงค์ ปภสฺสโร พระธรรมวิทยากรกรมศาสนาและดูแลพิพิธภัณฑ์โบราณสถานในเขตวัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
- ๔) พระครูโสภณนันทกุล ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดมณีวนาราม
- ๕) พระครูปลัดศรีอรุณ ญาณิสฺสโร ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดมณีวนาราม
- ๖) พระเนตร จกขุปาโล
- ๗) พระพยัคอรุณ ปญญาพโล

ข. ประชาชน จะคัดเลือกในเขตพื้นที่กลุ่มเป้าหมายและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับโบราณสถาน เช่น ผู้อำนวยการกลุ่มอนุรักษ์โบราณสถานจำนวน ๑ คน ข้าราชการในเขตชุมชนที่ให้การยอมรับ ผู้นำชุมชน ๑ คน ผู้ทรงคุณวุฒิในท้องถิ่น ๑ คน ผู้ทรงคุณวุฒิภายในโรงเรียน ๑ คน ชาวบ้านผู้สูงอายุในชุมชน ๑ คน ประชาชนทั่วไป ๑ คน รวมทั้งหมด ๑๓ รูปคน (๗+๖)

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

ประชาชน หมายถึง ผู้ที่อาศัยอยู่ภายในบริเวณชุมชนวัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี รวมทั้งประชาชนที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวและอนุรักษ์โบราณสถานวัดมณีวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี

โบราณสถาน หมายถึง ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยมุ่งหมายถึงศาสนสถานอันได้แก่ โบสถ์ เจดีย์ วิหาร ที่มีอายุยาวนานมีลักษณะแห่งการก่อสร้างในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ โบราณคดี รวมทั้งสถานที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดี แหล่งประวัติศาสตร์ อุทยานประวัติศาสตร์ ในที่นี้มีสถาปัตยกรรมในวัดมณีวนาราม ๓ หลัง คือ “กุฏิพระอริยวงศาจารย์ กุฏิธรรมระโต และกุฏิใหญ่”

วัดมณีวนาราม หมายถึง วัดที่อยู่ในอำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี วัดวาอารามที่มีประวัติการสร้างราวปี พ.ศ. ๒๓๓๒ โดยอุปฮาดกำโอรสของพระปทุมวรราชสุริยวงศ์ (ท้าวคำผง) ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา ปี พ.ศ. ๒๕๑๘ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย

กุฏิพระอริยวงศาจารย์ หมายถึง อาคารโบราณสถานที่มีลักษณะสถาปัตยกรรมไทยสมัยรัชกาลที่ ๓ ที่เคยใช้เป็นศูนย์กลางการการศึกษาของภาคอีสานในยุคนั้น สร้างเมื่อสมัยรัชกาลที่ ๓ พ.ศ. ๒๕๗๐

กุฏิธรรมระโต หมายถึง อาคารโบราณสถานที่มีลักษณะสถาปัตยกรรมไทยสมัยรัชกาลที่ ๕ ที่เคยใช้เป็นที่พักให้การศึกษาแก่ลูกหลานชาวอีสาน สร้างเมื่อต้นรัชกาลที่ ๖ พ.ศ. ๒๔๕๖

กุฏิใหญ่ หมายถึง อาคารโบราณสถานที่มีลักษณะสถาปัตยกรรมไทยสมัยรัชกาลที่ ๗ เดิมเคยเป็นที่พำนักของพระสงฆ์สำคัญเมืองอุบลหลายรูป สร้างเมื่อสมัยก่อนสงครามโลกครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๔๗๘

พระสงฆ์ หมายถึง หมู่พระภิกษุหรือพระภิกษุทุกรูป ในที่นี้ หมายถึงพระภิกษุสงฆ์ในเขตตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ถ

พระธรรมวินัย คือกฎระเบียบข้อบังคับ หรือขนบธรรมเนียมประเพณีที่จะต้องปฏิบัติให้เป็นไปในทางเดียวกันของหมู่ภิกษุสงฆ์ เพื่อให้เกิดความเลื่อมใสแก่ผู้พบเห็น เพื่อมีอาจารย์อันงามเป็นระเบียบเรียบร้อย อันจะนำไปสู่การประพฤติปฏิบัติชอบ เป็นการเอื้อต่อการประพฤติธรรมทางจิตต่อไป

การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ หมายถึง ลักษณะการมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรม การอนุรักษ์ เผยแผ่ และให้คำแนะนำแก่ชุมชนและประชาชนทั่วไป

การอนุรักษ์ หมายถึง รักษาและใช้ให้เป็นประโยชน์มากที่สุดและนานที่สุดหรืออีกความหมายหนึ่ง หมายถึงการรักษาไว้ให้อยู่ในสภาพเดิม หากมีการเปลี่ยนแปลงก็เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพธรรมชาติ หรือสภาวะแวดล้อมโดยที่ไม่ใช่คนไปทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

พระสงฆ์กับการอนุรักษ์โบราณสถาน หมายถึง การกระทำ ภาระหน้าที่ หรือกิจกรรมของพระสงฆ์ที่เป็นการรักษาและป้องกันความทรุดโทรมของโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ โดยเป็นการกระทำที่ไม่ขัดต่อหลักพระธรรมวินัย พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎ ระเบียบ คำสั่ง มติของมหาเถรสมาคม และกฎหมายฝ่ายบ้านเมือง

๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) ซึ่งใช้วิธีดำเนินการวิจัยจำแนกออกเป็น ๔ รูปแบบ คือ

๑. การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Observations Participant)

๒. การสัมภาษณ์ คือ คณะผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews)

๓. การใช้แบบสำรวจ

๔. การประชุมกลุ่ม โดยการจัดประชุมกลุ่ม คือ คณะผู้วิจัยใช้เทคนิคการประชุมปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมและสร้างสรรค์

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ใช้การเลือกตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive sampling) เฉพาะกลุ่มประชากรที่มีความเกี่ยวข้องกับประเด็นการวิจัย ที่อยู่ในพื้นที่การวิจัยและกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์โบราณสถานของวัดมณีวนาราม โดยประชากรตัวอย่างประกอบด้วยกลุ่มพระสงฆ์ภายในวัดมณีวนาราม จำนวน ๗ รูป กลุ่มประชาชนในเขตพื้นที่กลุ่มเป้าหมายและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับโบราณสถาน จำนวน ๖ ท่าน รวม ๑๓ รูป/คน

- เครื่องมือการวิจัย

เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยในครั้งนี้ ประกอบด้วย

๑. แบบบันทึกการสังเกตแบบมีส่วนร่วม

๒. แบบสัมภาษณ์

๓. แบบสำรวจ

๔. แบบบันทึกการประชุมกลุ่ม

- การเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารแหล่งต่างๆ โดยจำแนกการศึกษาข้อมูลเอกสารออกเป็น ๒ ส่วน ดังต่อไปนี้

๑) ข้อมูลปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ และ

๒) ข้อมูลทุติยภูมิ ได้แก่ อรรถกถาพระไตรปิฎก เอกสาร ตำรา บทความ หนังสือ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งข้อมูลจากอินเทอร์เน็ต เป็นต้น โดยค้นคว้าประเด็นที่มีความเกี่ยวข้อง กับแนวทางการการอนุรักษ์โบราณสถานทางพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์วัดมณีวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี

- ขั้นตอนเก็บข้อมูลภาคสนาม

โดยมีขั้นตอนเก็บข้อมูลในพื้นที่วิจัย ดังต่อไปนี้

๑) สำรวจพื้นที่วิจัย

๒) ขออนุญาตเจ้าของพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลทำวิจัย

๓) กำหนดประเด็นที่จะเก็บข้อมูลในพื้นที่วิจัย

๔) สร้างเครื่องมือและตรวจสอบเครื่องมือ คือ สร้างแบบสัมภาษณ์ที่จะใช้เป็นเครื่องมือในการวิจัย กำหนดประเด็นคำถามในแบบสัมภาษณ์ให้สอดคล้องกับเนื้อหา โดยใช้ภาษาและเนื้อหาที่เหมาะสมกับประชากรกลุ่มเป้าหมาย จากนั้นจึงนำแบบสัมภาษณ์ไปให้ผู้เชี่ยวชาญช่วยตรวจสอบความถูกต้องและเหมาะสม แล้วจึงนำมาปรับปรุงแก้ไขให้ถูกต้องต่อไป

๕) ออกหนังสือนัดหมายกลุ่มเป้าหมายเพื่อเก็บข้อมูลในการวิจัย

๖) จัดเตรียมเครื่องมือที่จำเป็นต้องใช้ให้พร้อม เช่น แบบบันทึกการสังเกตแบบมีส่วนร่วม แบบสัมภาษณ์ แบบสำรวจ แบบบันทึกการประชุมกลุ่ม และเครื่องมือเสริมอื่นๆ เช่น เครื่องบันทึกเสียง กล้องถ่ายรูป เป็นต้น

๗) ลงมือเก็บข้อมูลในพื้นที่วิจัยและประชากรกลุ่มเป้าหมาย

๘) การรวบรวมข้อมูลทั้งหมด

๙) ตรวจสอบความถูกต้องและความเที่ยงตรงของข้อมูล

๑๐) จัดระเบียบข้อมูลเพื่อให้ง่ายต่อการนำไปใช้วิเคราะห์ข้อมูลต่อไป

- ขั้นตอนตรวจสอบข้อมูล

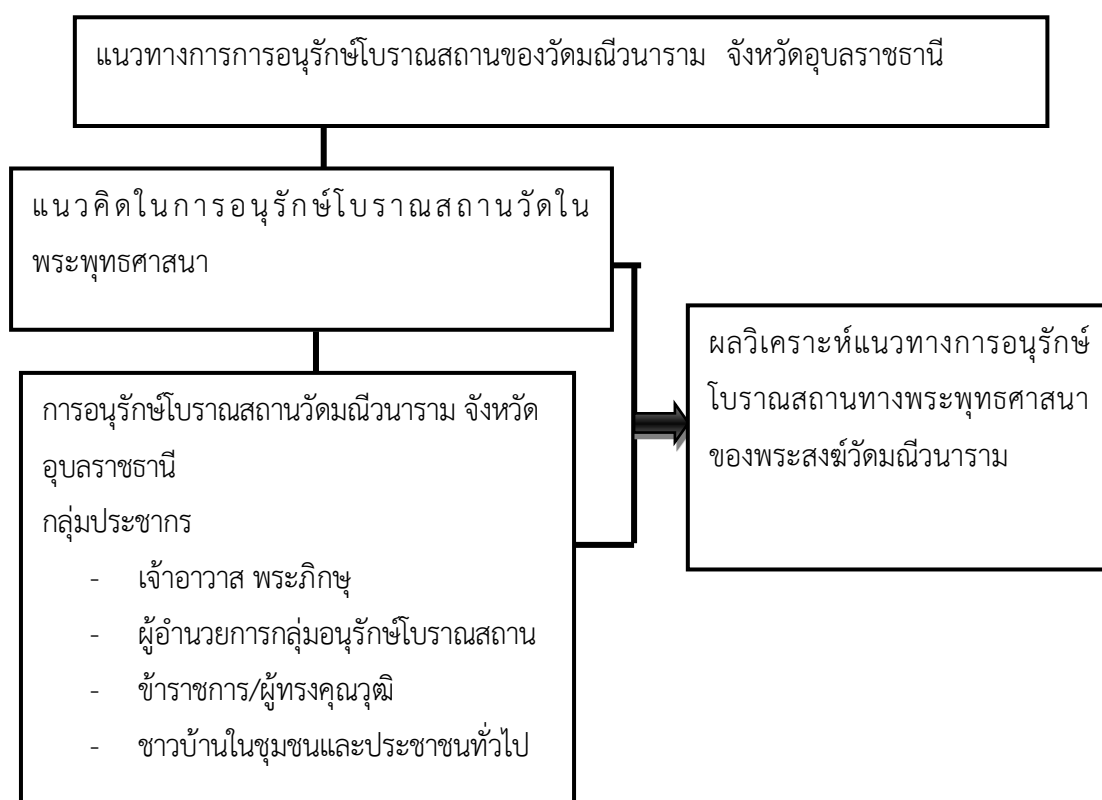
ตรวจสอบความเที่ยงตรงของข้อมูลทั้งข้อมูลเอกสารและข้อมูลภาคสนาม ส่วนข้อมูลใดที่ขาดความชัดเจน ขาดความเที่ยงตรง และขาดความน่าเชื่อถือ ก็กลับไปรวบรวมใหม่

- การวิเคราะห์ข้อมูล

หลังจากศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลแล้ว นำข้อมูลวิเคราะห์ สังเคราะห์ และตีความข้อมูลที่รวบรวมมาทั้งหมดตามวัตถุประสงค์และโครงสร้างของการวิจัย จัดความสัมพันธ์ของข้อมูลให้เชื่อมโยงกัน นำข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์มาจัดระเบียบและเรียบเรียงข้อมูลต่างๆ ที่ได้รวบรวมมาแล้ว ทั้งข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิ ภาคเอกสาร ตำรา งานวิจัย หนังสือ บทความ สื่ออินเทอร์เน็ต

และข้อมูลภาคสนาม มาวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลแล้วลงมือเขียนงานวิจัย โดยนำเสนอในลักษณะของการพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description) เพื่อตอบประเด็นปัญหาการวิจัยตามโครงสร้างของเนื้อหา สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล ข้อเสนอแนะ และนำเสนอผลการวิจัยในรูปแบบของรายงานการวิจัยเชิงคุณภาพ แบบพรรณนาวิเคราะห์เสนอต่อไป

๑.๗ กรอบแนวคิดการวิจัย

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับในการวิจัย

๑.๘.๑ ทำให้ทราบแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานทางพระพุทธศาสนา

๑.๘.๒ ทำให้ทราบการอนุรักษ์โบราณสถานในพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์วัดมณีวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี เป็นอย่างไร

๑.๘.๓ ทำให้ทราบผลวิเคราะห์แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานทางพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์วัดมณีวนาราม ควรเป็นอย่างไร

บทที่ ๒

แนวทางในการอนุรักษ์โบราณสถานทางพระพุทธศาสนา

การวิจัยเรื่อง “แนวทางในการอนุรักษ์โบราณสถานในวัดมณีวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี” นั้นสิ่งแรกที่ผู้วิจัยให้ความสำคัญ คือการทำความเข้าใจในหลักแนวคิดที่เกี่ยวข้องแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้เกิดความกระจ่างในเรื่องการอนุรักษ์โบราณสถานทางพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยจึงได้ทบทวน เอกสาร อันได้แก่ เอกสารทางวิชาการ วิทยานิพนธ์ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อข้อมูลพื้นฐานการวิจัยในบทต่อไป จากการค้นคว้าพบว่า

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถาน

กรมศิลปากร ได้ระบุความหมายของการอนุรักษ์โดยอ้างอิงจากระเบียบกรมศิลปากรว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน พ.ศ. ๒๕๒๘ ไว้ว่า การอนุรักษ์ หมายถึงการอนุรักษ์ การสงวนรักษา การปฏิสังขรณ์ และการอนุรักษ์ตามลำดับดังนี้^๑

อนุรักษ์ (Conservation) หมายถึง การใช้และจัดการทรัพยากรทั้งที่เป็นธรรมชาติและที่มนุษย์สร้างขึ้นอย่างฉลาด ตลอดจนมีการวางแผนอย่างรอบคอบสำหรับทรัพยากรเหล่านั้น เพื่อบรรลุความต้องการในอนาคตและให้หมายรวมถึงการป้องกัน การดูแล การรักษา เพื่อให้คงคุณค่าไว้ การสงวน และการปฏิสังขรณ์ และการบูรณะด้วย

การสงวน (Presrvation) หมายถึง การดูแลรักษาไว้ตามสภาพเดิมเท่าที่เป็นอยู่และป้องกันไม่ให้เสียหายต่อไป

การปฏิสังขรณ์ (Renovation) หมายถึง การทำให้คืนสู่สภาพเดิมที่เคยเป็นมา

การบูรณะ (Restoration) หมายถึง การซ่อมแซมปรับปรุงให้มีรูปทรงลักษณะกลมกลืนเหมือนของเดิมมากที่สุด เท่าที่จะทำได้ แต่ต้องแสดงความแตกต่างของสิ่งที่มีเดิม และสิ่งที่ทำขึ้นใหม่ด้วย

สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ได้ให้ความหมายของการอนุรักษ์ไว้ว่า อนุรักษ์ หมายถึง การรักษาความสำคัญและหลักฐาน ในการเป็นเครื่องชี้ให้เห็นวิวัฒนาการ ความรุ่งโรจน์ของศิลปวัฒนธรรมไว้ โดยปรับสภาพให้เข้ากับสภาพสังคมและเศรษฐกิจเพื่อให้ประชาชนในสังคมสามารถสร้างสรรค์สิ่งที่มีคุณค่าในด้านศิลปกรรมในปัจจุบันและอนาคตได้^๒

^๑ กรมศิลปากร, คู่มือถวายเป็นความรู้แด่พระสังฆาธิการในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสมานพันธ์ จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๓๕.

^๒ สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ, การพัฒนาการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๐), หน้า ๗.

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ระบุความหมายไว้ว่า โบราณสถาน หมายถึง สิ่งที่เคลื่อนที่ไม่ได้ เช่น โบสถ์ วิหาร วังมีอายุเก่ากว่า ๑๐๐ ปีขึ้นไปหรือเป็นอสังหาริมทรัพย์ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้าง หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้น เป็นประโยชน์ในทางศิลปะประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี ทั้งนี้รวมถึงสถานที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดี แหล่งประวัติศาสตร์ และอุทยานประวัติศาสตร์^๓

กรมศิลปากร ได้ให้ความหมายของโบราณสถานว่า หมายถึงอาคารหรือสิ่งก่อสร้างที่มนุษย์สร้างขึ้น ที่มีความเก่าแก่มีประวัติความเป็นมาที่เป็นประโยชน์ทางด้านศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี นอกจากนี้ยังรวมถึงสถานที่หรือเนินดินที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ หรือมีร่องรอยกิจกรรมของมนุษย์ปรากฏอยู่^๔

สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา ได้ระบุความหมายโบราณสถานไว้ในพระราชบัญญัติโบราณสถาน พ.ศ. ๒๕๐๔ ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติโบราณสถาน (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ระบุว่า โบราณสถาน หมายถึง อสังหาริมทรัพย์ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้างหรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ในทางศิลปะประวัติศาสตร์หรือโบราณคดี ทั้งนี้ไม่รวมไปถึงสถานที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดี แหล่งประวัติศาสตร์ และอุทยานประวัติศาสตร์ด้วย^๕

สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ได้ให้ความหมาย คำว่า โบราณสถาน ไว้ว่า โบราณสถาน หมายถึง สิ่งก่อสร้างอยู่ติดที่เคลื่อนย้ายไม่ได้ เช่น เนินดินที่มีหลักฐานเกี่ยวเนื่องกับประวัติศาสตร์ ถ้า เพิงผา สถานที่ที่มนุษย์เคยใช้สอยในอดีตหรือยังใช้ประโยชน์มาจนถึงปัจจุบัน เช่น โบสถ์ วิหาร เจดีย์ พระปรางค์ ศาลา วัง พระราชวัง ป้อมปราการ กำแพงแก้ว ค่ายแหล่งฝังศพโบราณ ตะแลงแกง ศาลหลักเมือง เตาเผาเครื่องสังคโลก คูเมือง กำแพงเมือง บ้าน โกดัง ท่าเรือ คลอง เมืองโบราณ เป็นต้น^๖

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ได้ให้ความหมายของคำว่า โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ ไว้ว่า “โบราณสถาน” หมายถึง สิ่งก่อสร้างอยู่ติดที่เคลื่อนย้ายไม่ได้ เช่น เนินดินที่มีหลักฐานเกี่ยวเนื่อง

^๓ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๖๔๒.

^๔ กรมศิลปากร, การอนุรักษ์โบราณสถาน : การขึ้นทะเบียนโบราณสถาน, (กรุงเทพมหานคร : กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๓), หน้า ๑.

^๕ สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, พระราชบัญญัติโบราณสถานและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕, ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๐๙/ตอนที่ ๓๘/หน้า ๑๒/๕ เมษายน ๒๕๓๕.

^๖ สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ, คู่มือปฏิบัติงานอาสาสมัครท้องถิ่นในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๔๒), หน้า ๙.

กับประวัติศาสตร์ ถ้า เพิงผา สถานที่ที่มนุษย์เคยใช้สอยในอดีตหรือยังใช้ประโยชน์มาจนถึงปัจจุบัน เช่น โบสถ์ วิหาร เจดีย์ พระปรางค์ ศาลา วัง พระราชวัง ป้อมปราการ กำแพงแก้ว ค่าย แหล่งฝังศพโบราณ ตะแลงแกง ศาลหลังเมือง เตาเผาเครื่องสังคโลก คูเมือง กำแพงเมืองบ้าน โกดัง ท่าเรือ คลองเมือง โบราณ เป็นต้น “โบราณวัตถุและศิลปวัตถุ” หมายถึง วัตถุต่างๆ เช่น หิน ดินเผา ไม้เขาสัตว์ หนัง ใบพืช ใบสัตว์ ซึ่งในสมัยโบราณได้นำวัตถุเหล่านี้มาทำเป็นสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ เช่น เครื่องมือหิน เครื่องประดับ พระพุทธรูป สมุดข่อย หนังสือ ศิลาจารึก ตัวหนังสือลง เครื่องดนตรีต่าง ๆ เป็นต้น^๗

จากความหมายของการอนุรักษ์ข้างต้นพอสรุปความได้ว่า โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ ล้วนเป็นทรัพยากรที่มีบทบาทต่อทางจิตใจของประชาชน แสดงให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองของชาติ สร้างความภูมิใจและรักในเอกราชอธิปไตยของชาติ เป็นศูนย์กลางของวิถีชีวิตร่วมกันของคนในชาติ ดังนั้น จึงต้องให้ความสำคัญในการอนุรักษ์โดยปกป้องคุ้มครองป้องกันมิให้สูญหายหรือเสื่อมสภาพไป เช่นนี้ บุคลากรและผู้เกี่ยวข้อง จึงต้องมีความรู้ความเข้าใจในชนิด คุณสมบัติ และกระบวนการในการชำรุดเสื่อมสภาพของโบราณสถานโบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ เพื่อจะได้สามารถพิจารณาหาทางอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุและศิลปวัตถุต่างๆ ให้ยั่งยืนคู่กับชาติสืบไปได้ อสังหาริมทรัพย์ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้างหรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติและอสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี ดังนั้น เมื่อกล่าวถึงคำว่า การอนุรักษ์โบราณสถาน จึงหมายถึงการดูแลรักษาและป้องกันสถานที่ ที่เป็นของโบราณซึ่งมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี

๒.๒ ความมุ่งหมายในการอนุรักษ์โบราณสถาน

การอนุรักษ์โบราณสถานจำเป็นต้องมีการพิจารณาในเชิงแนวคิดเพราะความคิดจะเป็นแกนนำไปสู่การปฏิบัติเทคนิควิธีที่เหมาะสม ดังนั้น การจะอนุรักษ์โบราณสถานไว้ให้ได้นั้น จำต้องมีการกำหนดจุดมุ่งหมายในการดำเนินงานร่วมกัน ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าผลงานทางวิชาการพบว่า มีนักวิชาการได้กล่าวถึงความมุ่งหมายในการอนุรักษ์โบราณสถาน ไว้ดังนี้

ไชแสง สุขะวัฒนะ ได้กล่าวไว้ว่า ความมุ่งหมายที่จะต้องให้มีการอนุรักษ์โบราณสถานและงานสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรมมีดังต่อไปนี้

๑. การอนุรักษ์เป็นการสงวนรักษาไว้ซึ่งงานสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าอย่างมาก เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติเพื่อให้อนุชนรุ่นหลังได้เห็นและศึกษาหาความรู้จากสิ่งเหล่านี้
๒. โบราณสถานที่ดี งานสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรมก็ดีแม้จะเรียนแบบสร้างขึ้นใหม่อย่างเหมือนของเก่าทุกประการ แต่ก็ไร้ซึ่งวิญญาณที่เคยมีอยู่ในของเก่านั้น

^๗ สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร, คู่มือปฏิบัติงานอาสาสมัครท้องถิ่นในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๔๒), หน้า ๙.

๓. งานสถาปัตยกรรมเก่าแก่บางชิ้น เป็นสิ่งที่บรรพบุรุษได้ก่อสร้างเอาไว้เพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งคุณงามความดีของบรรพบุรุษ เราก็จำเป็นต้องอนุรักษ์ไว้

๔. งานสถาปัตยกรรมเก่าแก่บางชนิดได้กลายเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจก่อให้เกิดความรักและความสามัคคีระหว่างกลุ่มชนในชาติเราก็จำเป็นต้องอนุรักษ์ไว้

๕. งานสถาปัตยกรรมเก่าแก่บางชิ้น เป็นหลักฐานที่ดีในการศึกษาด้านศิลปะประวัติศาสตร์และโบราณคดีเราก็จำเป็นต้องอนุรักษ์ไว้

๖. งานสถาปัตยกรรม ที่มีคุณค่าดังได้กล่าวมาแล้วเหล่านี้ ส่วนใหญ่ซึ่งสามารถใช้เป็นแหล่งของการพักผ่อนหย่อนใจการท่องเที่ยว และทัศนศึกษาได้ ย่อมก่อให้เกิดผลดีทางด้านจิตใจแก่ผู้มาเยือน และผลดีทางด้านเศรษฐกิจแก่ท้องถิ่น ตลอดจนประเทศชาติอันเป็นส่วนรวมเราก็จำเป็นต้องอนุรักษ์ไว้เช่นกัน^๔

อนุวิทย์ เจริญศุภกุล ได้กล่าวถึงความมุ่งหมายร่วมกันในการอนุรักษ์โบราณสถานในฐานะทั้ง ๓ ฐานะได้แก่

๑. อนุรักษ์ในฐานะที่เป็นเอกสารทางประวัติศาสตร์อารยธรรม

การอนุรักษ์ในฐานะที่เป็นเอกสารทางประวัติศาสตร์อารยธรรมเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่า ข้อมูลที่สำคัญที่สุดในงานประวัติศาสตร์นั้นก็คือสิ่งที่บันทึกไว้ด้วยตัวอักษรอย่างมีระเบียบ สิ่งที่บันทึกไว้อย่างมีระบบนี้เองจะมีคุณค่าในลักษณะที่เรียกกันทั่วไปว่าเอกสารการศึกษาประวัติศาสตร์อารยธรรมโดยทั่วไปแล้วสิ่งที่มีคุณค่าประโยชน์ในฐานะเอกสารก็คือบรรดาโบราณสถานที่ยังคงสภาพมาถึงปัจจุบัน การศึกษาประวัติศาสตร์อารยธรรมในช่วงสมัยประวัติศาสตร์มักจะใช้เอกสารทั้งที่เป็นวัตถุโบราณสถานประกอบไปกับเอกสารทางประวัติศาสตร์ แต่ในกรณีเช่นยุคต้นประวัติศาสตร์ในประเทศไทยมีการบันทึกเอกสารทางตัวอักษรน้อยมากหรือเกือบไม่มี เอกสารโบราณสถานจึงเป็นหลักฐานที่สำคัญที่ช่วยบันทึกส่วนหนึ่งปรากฏเป็นข้อเท็จจริงในยุคสมัยนั้น ดังนั้น การรักษาอนุรักษ์สภาพใดๆ ที่ผิดแตกต่างไปจากสภาพจริงก็คือการทำลาย

๒. อนุรักษ์ในฐานะที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมและความสัมพันธ์ผลทางการสร้างสรรค์

การอนุรักษ์ในฐานะที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมและความสัมพันธ์ผลทางการสร้างสรรค์ตามความเป็นจริง โบราณสถานเกือบทั้งหมด มักจะมีรูปแบบที่เป็นงานสถาปัตยกรรมดังนั้นในสภาพการณ์เช่นนี้จึงต้องผ่านการออกแบบ และสร้างทำขึ้นตามกระบวนการช่าง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่จะแสดงให้เห็นถึงพื้นเพการกินอยู่หรือวัฒนธรรมของชุมชนในขณะนั้น ในขณะเดียวกันการสร้างทำของช่างหรือวงการช่างก็ย่อมจะมีพัฒนาการไม่ว่าโดยประสบการณ์ในกลุ่มช่างเองหรือได้รับอิทธิพลจากภายนอก ซึ่งแสดงถึงศิลปกรรมอันเกิดจากความจรรโลงใจในยุคสมัยความสำเร็จผลทั้งในการ

^๔ ไชยแสง ศุภะวัฒนะ, การอนุรักษ์โบราณสถานและงานสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๘), หน้า ๓๑.

ออกแบบและการสร้างสรรค์ จะเป็นข้อมูลที่ชี้ให้เห็นถึงความเจริญทางปัญญาและเทคนิควิธีการอย่างมากมาย ฉะนั้นสถานะของเมืองทั้งเมือง ผัง อาคาร ตัวอาคารขนาดต่างๆ ลายที่ประดับอาคารชิ้นเล็กๆ ก็ล้วนแต่มีค่าในฐานะที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมและความสัมพันธ์ผลทางการสร้างสรรค์ทั้งสิ้น การเปลี่ยนแปลงสภาพโบราณสถานตั้งแต่ขนาดเล็กอาทิ เช่น ทูบทำลายปูนปั้นเดิมออก การเสริมแต่งอาคารให้เต็มรูปแบบโดยพลการก็ล้วนแต่เป็นการทำลายทั้งสิ้น ถึงแม้ว่าช่างในปัจจุบันอาจจะมีฝีมือไม่แพ้ช่างสมัยโบราณก็ตามแต่โดยที่ต่างยุคต่างสมัยจิตวิญญาณในการแสดงออก ก็ย่อมแตกต่างกันเป็นธรรมดา

๓. อนุรักษ์ในฐานะที่เป็นองค์ประกอบการดำรงชีวิตของชุมชนสังคม

การอนุรักษ์ในฐานะที่เป็นองค์ประกอบการดำรงชีพของชุมชนสังคมในปัจจุบัน คือประโยชน์หน้าที่ที่มีต่อสังคมปัจจุบันและนักวางแผนก็มักจะเพ่งเล็งในแง่ประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่อ้างอิงกันเสมอๆ ก็คือ ประโยชน์อันเกิดจากอุตสาหกรรมท่องเที่ยว แต่ความเป็นจริงนั้นการพิจารณาในแง่ประโยชน์ดังกล่าวจะเป็นเพียงประโยชน์ส่วนเดียวเท่านั้นเพราะประโยชน์อันแท้จริงในแง่เศรษฐกิจสังคมในระดับแรกนั้นโบราณสถานต่างๆ จัดเป็นองค์ประกอบที่สร้างความมั่นคงทางจิตใจ ที่แสดงให้เห็นว่าสังคมที่ตนดำรงอยู่มิใช่สังคมหลักลอยทางวัฒนธรรม มีการพัฒนาต่อเนื่องกันมาในระยะเวลายาวนานนับพันปี ขณะเดียวกัน ก็จะช่วยสร้างเอกภาพทางวัฒนธรรมให้เกิดขึ้นทั้งในระดับภูมิภาคและประเทศ อาทิเช่น

พระธาตุพนมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประโยชน์สุขอันเกิดจากโบราณสถานเช่นนี้ไม่สามารถสร้างธัมม์ขึ้นใหม่ได้ไม่ว่าจะมีทุนทรัพย์มหาศาลเพียงใดก็ตาม และในส่วนรองลงมาไปในสภาพแวดล้อมของจริงแท้จากอารยธรรมในอดีตก็มีโอกาสที่จะช่วยสร้างช่างหรือสกุลช่างพื้นเมืองขึ้นใหม่ที่มีจิตวิญญาณของตนเองใช้รูปแบบต่อเนื่อง เช่น ในกรณีของครอบครัวนายแพ่ง พรหมเชียง ช่างเครื่องปั้นดินเผาสุโขทัย หรือช่างไม้บ้านปรางค์กู๋ ศรีสะเกษที่ช่วยซ่อมบูรณะองค์ประกอบของปราสาทปรางค์กู๋ เหล่านี้ก็ได้ช่วยให้กำเนิดศิลปะพื้นบ้านในจิตวิญญาณใหม่ๆ ดังนั้นประโยชน์ในทางจิตใจ นั้นจะต้องมีการวางแผนทางเศรษฐกิจเข้าช่วยด้วย การท่องเที่ยวมิใช่เป็นเพียงการกระจายรายได้ช่วยสร้างงานเพิ่มมากขึ้นอย่างเดียว แต่เป็นการร่นระยะเวลาการเรียนรู้ทางวัฒนธรรมให้เร็วยิ่งขึ้น ในขณะเดียวกันพื้นเมืองก็ยังประกอบอาชีพอยู่ได้^๙

สำนักงานโบราณคดี กรมศิลปากร ได้แสดงให้เห็นถึง ความมุ่งหมายในการอนุรักษ์โบราณสถานในฐานะมรดกทางวัฒนธรรมไทย ซึ่งคำว่า มรดกทางวัฒนธรรม หมายถึง ทรัพย์สินสมบัติทางวัฒนธรรมของคนรุ่นก่อนที่ตกทอดมาให้คนรุ่นหลัง แต่หากพิจารณาโดยรวมแล้ว หมายถึง ความเชื่อ ค่านิยม และผลผลิตที่เกิดจากพฤติกรรมกระตือรือร้นคิดค้นคัดเลือก และปรับปรุงสร้างสรรค์ของ

^๙ อนุวิทย์ เจริญศุภกุล, “รายงานการสำรวจโบราณสถานเมืองสุโขทัยเก่า”, เมืองโบราณ, เล่มที่ ๔ ปีที่ ๑ (ตุลาคม-ธันวาคม ๒๕๓๐) : ๑๓-๓๘.

บรรพบุรุษที่ยึดถือ เรียนรู้ สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งโดยทั่วไปแล้วอาจจำแนกมรดกทางวัฒนธรรมออกไปเป็น ๒ ลักษณะได้แก่

๑. มรดกวัฒนธรรมทางจิตใจ ได้แก่ มรดกทางวัฒนธรรมที่ตกทอดมาเป็นนามธรรมซึ่งแสดงออกให้เห็นผ่านทางด้านจริยธรรม ค่านิยม ประเพณี และพฤติกรรมต่างๆ ทางสังคม เป็นต้น

๒.มรดกทางวัตถุ ได้แก่ ผลผลิตที่มนุษย์ได้สร้างสรรค์ขึ้นให้เห็นเป็นรูปประธรรม เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ เป็นต้น^{๑๐}

มิดเดิลตัน มิเชล (Middieton Michale) กล่าวถึงจุดมุ่งหมายของการอนุรักษ์ไว้ ๕ ประการคือ

๑. เพื่อเก็บรักษาส่วนที่ดีของเมืองและสร้างส่วนใหม่ให้สอดคล้องกับของเก่าที่ดีขึ้น
๒. เพื่ออนุรักษ์อาคารกรมอาคารและบริเวณที่เกี่ยวข้อง
๓. เพื่อคิดหาประโยชน์ใช้สอยใหม่ๆให้กับอาคาร
๔. จะต้องพิสูจน์ได้อย่างแน่ใจว่าที่นั้นๆ มีความสำคัญควรแก่การอนุรักษ์อย่างไม่ต้องสงสัย
๕. จะต้องทำให้ประชาชนหันมาสนใจสิ่งนี้ด้วย^{๑๑}

บุชแนน และคณะ (Buchanan and Partners) ได้กล่าวว่า การอนุรักษ์นั้นไม่ต้องเพียงแต่การเก็บอาคารเพื่อการ รักษา เท่านั้น หากหมายถึง การถนอมดูแลรักษาทุกสิ่งจากตัวอาคารถึงสภาพแวดล้อมทางกายภาพ และบรรยากาศในจิตภาพอันมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์โดยเชื่อว่าเมืองไม่ใช่เป็นเพียงผลงานที่แสดงในพิพิธภัณฑ์ หากแต่เป็นศูนย์กลางของชีวิตที่ดำเนินต่อไป

สรุปได้ว่า ความมุ่งหมายในการอนุรักษ์โบราณสถาน เป็นความมุ่งหมายเพื่อการสงวนรักษาไว้ซึ่งงานสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าอย่างมาก อันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ ในฐานะที่เอกสารทางประวัติศาสตร์ อารยธรรม วัฒนธรรม และองค์การดำรงชีวิตของชุมชนในสังคม ซึ่งนอกจากการอนุรักษ์โดยมีจุดหมายสำคัญดังกล่าวนี้แล้ว โบราณสถานยังมีคุณค่าในฐานะของการเป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจ แหล่งท่องเที่ยวและทัศนศึกษา ซึ่งย่อมเกิดผลดีทางด้านจิตใจแก่ผู้มาเยือน และเศรษฐกิจแก่ท้องถิ่น ตลอดจนประเทศชาติอันเป็นส่วนรวมได้^{๑๒}

^{๑๐} สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร,แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานสำหรับพระสงฆ์ (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์ พรินตติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด มหาชน, ๒๕๕๐), หน้า ๑๗.

^{๑๑} Middieton Michale, *Conservation In Action*, (London : Civic Trust, 1972), p. 8.

^{๑๒} Buchanan,C.& Partners, *A Study in Conservation. Report to the Minister of Housing and local and Government and Bath City Council*, (London : HMSO, 1968), p. 127.

๒.๓ ประเภทของโบราณสถาน

ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าผลงานทางวิชาการพบว่ามีการทบทวนได้แบ่งประเภทของโบราณสถาน ดังนี้

กรมศิลปากร ได้จำแนกประเภทของโบราณสถานตามลักษณะของการก่อสร้าง ไว้ดังนี้

๑. โบราณสถานสัญลักษณ์แห่งชาติ(National Historic Landmarks) หมายถึง โบราณสถานใดก็ตามที่มีความสำคัญสูงสุด หากชาติชาติซึ่งโบราณสถานนั้นจะเป็นการสูญเสียมากเนื่องจากโบราณสถานแห่งนั้นเป็นสัญลักษณ์ของชาติหรือเป็นเอกลักษณ์ของชาติ เช่น วัดพระศรีรัตนศาสดาราม วัดอรุณราชวราราม เป็นต้น

๒. อนุสาวรีย์แห่งชาติ (National Historic Statues) หมายถึง อนุสรณ์สถานที่ได้สร้างขึ้นเพื่อบุคคลหรือเรื่องราวที่ประชาชนจะต้องระลึกด้วยกัน อนุสาวรีย์แห่งชาติอาจมีได้ มีอายุเก่าแก่เนื่องจากการจัดสร้างขึ้นใหม่ในสมัยหลัง แต่ตัวแทนของเรื่องราวของบุคคลที่สำคัญยิ่งในประวัติศาสตร์หรือเป็นที่เคารพอย่างสูงในชาติ เช่น ศาลหลักเมือง พระบรมรูปทรงม้า เป็นต้น

๓. อาคารสถาปัตยกรรมแห่งชาติ (National Historic Building) หมายถึง อาคารและสิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมและวิศวกรรม อันทรงไว้ซึ่งคุณค่าอย่างสูงในทางศิลปะสถาปัตยกรรม วิศวกรรม แสดงถึงการประดิษฐ์คิดค้นใหม่ๆในยุคอดีต ซึ่งมีผลต่อการดำเนินชีวิตในปัจจุบันหรือเกี่ยวพันกับบุคคลสำคัญหรือเหตุการณ์ที่สำคัญของชาติ เช่น พระที่นั่งอนันตสมาคมสะพานปฐมบรมราชานุสรณ์ (สะพานพุทธฯ) เป็นต้น

๔. ประวัติศาสตร์ (National Historic Districts) หมายถึง พื้นที่ที่กำหนดขอบเขตได้พื้นที่หนึ่งด้วยความหนาแน่นทางสถาปัตยกรรม เรื่องราวทางประวัติศาสตร์ การวางผังเมืองหรือสภาพแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น โดยมีอาคาร สิ่งก่อสร้างถนนหนทาง และองค์ประกอบอื่นอันให้พื้นที่อยู่รวมกันทั้งสิ้น โดยรูปแบบหรือเนื้อหาเรื่องราวความสำคัญของพื้นที่นั้น ดังนี้

- ย่านประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม
- ย่านประวัติศาสตร์การพาณิชย์
- ย่านประวัติศาสตร์การอุตสาหกรรม
- ย่านประวัติศาสตร์พื้นถิ่น
- เขตพื้นที่ทางโบราณคดี

ประวัติศาสตร์นั้นๆ จะต้องแสดงให้เห็นถึงสาระสำคัญของพื้นที่โดดเด่นยิ่งกว่าย่านประวัติศาสตร์ระดับท้องถิ่นทั่วไป เช่น ย่านประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมกรุงรัตนโกสินทร์ ย่านประวัติศาสตร์การพาณิชย์ภูเก็ต เป็นต้น

๕. อุทยานประวัติศาสตร์แห่งชาติ (National Historic Parks) หมายถึง พื้นที่กำหนดขอบเขตให้พื้นที่หนึ่งซึ่งมีเนื้อหาประวัติศาสตร์องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมวิศวกรรมรวมไปถึง

สภาพแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นและโดยธรรมชาติที่มนุษย์ใช้งาน อันทำให้สาระทางประวัติศาสตร์และการควบคุมพิทักษ์รักษาพื้นที่ประวัติศาสตร์ให้ดำรงไว้ได้ อุทยานประวัติศาสตร์ เช่น อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย อุทยานประวัติศาสตร์อยุธยา เป็นต้น

๖. นครประวัติศาสตร์แห่งชาติ (National Historic Cities) หมายถึง เมืองและนครซึ่งกำหนดขอบเขตการตั้งถิ่นฐานได้ อาจด้วยกำแพงเมือง คูน้ำ คันดิน อันแสดงถึงหลักฐานความเป็นเมืองหรือนคร ซึ่งมีแบบอย่างทางวัฒนธรรม อำนาจทางการผังเมือง สาระสำคัญทางประวัติศาสตร์และองค์ประกอบของเมืองสถาปัตยกรรม วิศวกรรม ผังเมือง หรือวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ซึ่งยังคงเห็นได้ในปัจจุบันอันโดดเด่นและมีคุณค่ามากกว่าเมืองอื่นใด เช่น เมืองสุโขทัย เมืองเชียงใหม่ เมืองเชียงแสน เป็นต้น

๗. ซากโบราณสถานและแหล่งโบราณคดีประวัติศาสตร์แห่งชาติ (Trace of National Archaeology or National Historic Sites) หมายถึง แหล่งโบราณคดีประวัติศาสตร์ และโบราณสถานซึ่งเป็นหลักฐานแสดงถึงประวัติศาสตร์อันสำคัญยิ่งของชาติในช่วงเวลานั้นในอดีต เช่น สร้างปราสาทหินต่างๆจากเมืองสุโขทัยอยุธยา เป็นต้น^{๑๓}

สำนักโบราณคดี ได้แบ่งประเภทของโบราณสถานไว้ ๒ ประเภทตามคุณค่าและความสำคัญเพื่อการบริหารจัดการ

๑. โบราณสถานระดับชาติ ได้แก่ โบราณสถานที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศิลปะ สถาปัตยกรรม วิชาการ สังคมหรือชาติพันธุ์วิทยา ซึ่งมีความสำคัญผูกพันอย่างแน่นแฟ้น ในระดับชาติ ไม่เฉพาะชุมชนในท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่งเท่านั้น

๒. โบราณสถานระดับท้องถิ่น ได้แก่ โบราณสถานที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศิลปะ สถาปัตยกรรม วิชาการ สังคมหรือชาติพันธุ์วิทยา ซึ่งมีความสำคัญผูกพันอย่างแน่นแฟ้นในระดับชุมชน หรือเฉพาะท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่ง^{๑๔}

กรมศิลปากร ได้จัดตั้งคณะกรรมการลำดับความสำคัญโบราณสถานเมื่อวันที่ ๑๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๔ เพื่อประโยชน์ในการดูแลรักษาโบราณสถานอันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของไทย โดยมีหน้าที่ดังนี้ คือ กำหนดหลักเกณฑ์เพื่อนำขึ้นทะเบียนและการจัดลำดับความสำคัญโบราณสถาน การกำหนดเกณฑ์มาตรฐานของบุคลากร งบประมาณ และการบริหารการจัดการโบราณสถานแต่ละระดับและดำเนินงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ดังนี้ จึงได้จัดลำดับความสำคัญโบราณสถานโดยแบ่งออกไว้ดังต่อไปนี้

^{๑๓} กรมศิลปากร, **ทฤษฎีและแนวปฏิบัติ การอนุรักษ์อนุรักษ์สถานแหล่งโบราณคดี**, (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๓๓), หน้า ๑๗.

^{๑๔} สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร, **คู่มือการดูแลรักษาโบราณสถาน**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (นนทบุรี : โรงพิมพ์วารสารส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น, ๒๕๕๐), หน้า ๑๖.

๑. การจัดลำดับคุณค่าความสำคัญของโบราณสถานเพื่อเสนอขึ้นทะเบียนหรือบัญชีโบราณสถาน

๑.๑ สมบัติแห่งชาติ มีคุณค่าความสำคัญเยี่ยมยอดในระดับชาติ เสนอให้ขึ้นทะเบียนโบราณสถาน

๑.๒ มรดกทางวัฒนธรรมสำคัญ มีคุณค่าความสำคัญในระดับภูมิภาค เสนอให้ขึ้นทะเบียนโบราณสถาน

๑.๓ ทางวัฒนธรรมมีคุณค่าในระดับท้องถิ่น เสนอให้ขึ้นทะเบียนโบราณสถาน

๑.๔ อาคารสถานที่อนุรักษ์ มีความสำคัญด้านประวัติศาสตร์หรือศิลปะสถาปัตยกรรม แต่มีความสำคัญในอันดับรองลงมาจากอันดับที่ ๓ เสนอให้ขึ้นบัญชีโบราณสถาน

๒. การจัดลำดับศักยภาพในการอนุรักษ์เพื่อการตรวจตราและการดูแลรักษา

๒.๑ ศักยภาพสูง ได้แก่ โบราณสถานที่มีความพร้อม หรือสมควรอย่างยิ่งที่จะได้รับการอนุรักษ์มาก

๒.๒ สภาพปานกลาง ได้แก่ โบราณสถานที่มีความพร้อมหรือสมควรอย่างยิ่งที่จะได้

๒.๓ ศักยภาพต่ำ ได้แก่ โบราณสถานที่มีความพร้อม หรือสมควรอย่างยิ่งที่จะได้รับการอนุรักษ์ด่วน

๓. การจัดลำดับการดำเนินงานอนุรักษ์ เพื่อตรวจสอบและการดูแลรักษา โดยพิจารณาจากความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพ

๓.๑ เร่งด่วน ได้แก่ โบราณสถานที่มีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพมาก ต้องดำเนินการอนุรักษ์โดยด่วน

๓.๒ จำเป็นแต่ไม่เร่งด่วน ได้แก่ โบราณสถานที่มีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพปานกลาง ดำเนินการอนุรักษ์ในลำดับถัดจากกลุ่มที่ ๑

๓.๓ ยังไม่มีความจำเป็น ได้แก่ โบราณสถานที่มีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพน้อย รอดำเนินการในลำดับหลังได้^{๑๕}

ปรีชา กาญจนาคม แบ่งโบราณสถานออกตามการใช้ประโยชน์ในปัจจุบันแบ่งเป็น ๒ ประเภทใหญ่ๆ คือ

๑. โบราณสถานที่สร้างแล้ว ได้แก่ โบราณสถานที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์ของการก่อสร้าง และไม่มีคนอยู่อาศัยและใช้ประโยชน์แล้ว

^{๑๕} กรมศิลปากร อังโน วรรณการ สุธีรัตนภิรมย์, “พัฒนาการแนวคิดและวิธีอนุรักษ์โบราณสถานในประเทศไทย”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๘), หน้า ๑๓-๑๔.

๒. โบราณสถานที่ยังไม่ร้าง ได้แก่ โบราณสถานที่ยังใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์ของการก่อสร้าง และยังมีคนอยู่อาศัย หรือเข้าไปใช้ประโยชน์อยู่^{๑๖}

สรุปได้ว่า การแบ่งประเภทโบราณสถานมีหลายลักษณะที่แตกต่างกันไป เนื่องจาก การอนุรักษ์โบราณสถานต่างๆ มีข้อจำกัดที่ต่างกัน เช่น อาคารประวัติศาสตร์กับย่านประวัติศาสตร์ อุทยานประวัติศาสตร์ แม้จะถูกจำกัดให้อยู่ในกรอบการอนุรักษ์ที่เหมือนกันแต่มีวิธีการผ่อนปรนแตกต่างกันออกไปตามลักษณะของโบราณสถานประเภทนั้นๆ และมีเทคนิคที่ต่างกันในการดูแลรักษา ดังนั้น การแบ่งประเภทของโบราณสถาน จึงเป็นการแบ่งเพื่อความสะดวกในการบริหารจัดการและดูแลรักษาตามสภาพของโบราณสถานต่างๆ นั่นเอง

๒.๔ กระบวนการอนุรักษ์โบราณสถาน

การอนุรักษ์โบราณสถานเป็นกระบวนการใหญ่ในการจัดการโบราณสถานเพื่อให้คงอยู่และสามารถก่อให้เกิดประโยชน์ต่อเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมต่อไปซึ่งวิธีการดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถานอย่างครบกระบวนการและถูกวิธีนั้นมีขั้นตอนดังนี้

๑. ขั้นป้องกันสภาพเสื่อมสภาพ
๒. ขั้นการรักษาสภาพ
๓. ขั้นการเสริมความแข็งแรง
๔. ขั้นการบูรณะ
๕. ขั้นการจำลองแบบ
๖. ขั้นการสร้างขึ้นใหม่
๗. ขั้นการประยุกต์การใช้สอย^{๑๗} กรมศิลปากร ๒๕๓๓ ๙๗-๙๘ ()

๑. เกณฑ์มาตรฐานทั่วไปในการอนุรักษ์สากลที่ได้นำมาปรับใช้เป็นแนวทางในการอนุรักษ์โบราณสถานประกอบด้วย

- ๑) เกณฑ์มาตรฐานทั่วไปในการอนุรักษ์โบราณสถานประกอบด้วย
 - การปรับปรุงอาคารเพื่อประโยชน์ใช้สอย
- ๒) การสงวนรักษาทางสถาปัตยกรรม
- ๓) การบูรณะ
- ๔) การปฏิสังขรณ์

^{๑๖} ปรีชา กาญจนาคม, การขุดค้นแหล่งโบราณคดียุคโลหะตอนปลาย, (กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๗), หน้า ๙๐.

^{๑๗} กรมศิลปากร, ทฤษฎีและแนวปฏิบัติการอนุรักษ์อนุสรณ์สถานและแหล่งโบราณคดี (กรุงเทพมหานคร:กองโบราณคดี กรมศิลปากร ,๒๕๓๓) หน้า ๙๗ - ๙๘.

๒. เกณฑ์มาตรฐานทั่วไปสำหรับโครงการอนุรักษ์สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ต่างๆ โดยเฉพาะสถานที่ที่ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์แห่งชาติ เช่น

๒.๑ ให้มีความพยายามอย่างมีเหตุผลที่จะนำสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์มาใช้ประโยชน์ได้อย่างเหมาะสม โดยให้มีการเปลี่ยนแปลงน้อยที่สุด

๒.๒ การไม่ให้มีการทำลายลักษณะดั้งเดิมของสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์นั้น

๒.๓ ต้องไม่ให้มีการบิดเบือนหลักฐานต่างๆ เป็นสมัยที่เก่ากว่าที่เป็นจริง

๒.๔ ต้องใช้วิธีประณีตที่สุดในการทำความสะดวกผิวดินหน้าของอาคารและสิ่งก่อสร้างเพื่อไม่ทำลายวัสดุทางประวัติศาสตร์ เป็นต้น

๓. มาตรฐานเฉพาะสำหรับการสงวนรักษาสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ต่างๆ เป็นมาตรฐานที่หลายประเทศนิยมใช้เป็นแนวทางปฏิบัติและกรมศิลปากรได้นำมาประยุกต์ใช้เพื่อสนองตามระเบียบกรมศิลปากรว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน พ.ศ.๒๕๒๘ และพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๐๔ โดยมีมาตรฐานการปฏิบัติงานดังต่อไปนี้

มาตรฐาน ๑ การเข้าถึงกรรมสิทธิ์ ผู้รับผิดชอบต้องดำเนินการในเรื่องการเข้าถึงกรรมสิทธิ์หรือให้ได้มาซึ่งสิทธิเฉพาะก่อนจึงสามารถเข้าปฏิบัติการอนุรักษ์ได้

มาตรฐาน ๒ การป้องกัน คือ การใช้มาตรการต่างๆ ที่เหมาะสมเพื่อให้เกิดผลในการปกป้องหรือคุ้มครองสภาพทางกายภาพของสถานที่ให้พ้นจากการเสื่อมสภาพผุพัง การสูญหาย หรือการถูกทำอันตราย เช่น จากภาวะอากาศหรือภัยธรรมชาติ สัตว์หรือมนุษย์

มาตรฐาน ๓ การเสริมสร้างความมั่นคงหรือการอนุรักษ์ทางวิทยาศาสตร์ คือการใช้มาตรการต่างๆ ที่เหมาะสมเพื่อให้สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์มีความสามารถทนต่อการเปลี่ยนแปลงทางสภาพภูมิอากาศได้สืบต่อไปหรือเป็นการทำให้โครงสร้างทางสถาปัตยกรรมที่ไม่แข็งแรงปลอดภัยหรือที่มีการเสื่อมสภาพให้มีความมั่นคงขึ้นโดยไม่เปลี่ยนแปลงรูปทรงหรือเพิ่มเติม

มาตรฐาน ๔ การสงวนรักษา คือ การใช้มาตรการต่างๆ ที่เหมาะสมเพื่อที่จะดำรงไว้ซึ่งรูปทรงของอาคาร บุณภาพ และวัสดุก่อสร้างรวมถึงลักษณะและชนิดของพันธุ์ไม้ตกแต่งเดิมบนที่ตั้งให้คงอยู่ตามที่ปรากฏในปัจจุบันสืบไป

มาตรฐาน ๕ การฟื้นฟูสภาพ คือ การนำสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์กลับมาใช้ให้เป็นประโยชน์ร่วมสมัยเท่าที่จะเป็นไปได้หรือวิธีการซ่อมแซมหรือเปลี่ยนแปลงตามความเหมาะสมทั้งนี้ส่วนสำคัญทางประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมของสถานที่นั้นต้องถูกอนุรักษ์ไว้ให้คงได้ เช่น อาคารสำคัญ ถนน สระน้ำ เป็นต้น

มาตรฐาน ๖ การบูรณะ คือการทำให้รูปทรงหรือรายละเอียดต่างๆของสถานที่นั้นปรากฏให้เห็นเช่นที่เคยเป็นในอดีตอาจจะเป็นการเอาส่วนต่อเติมที่สร้างขึ้นภายหลังออกหรือเป็นการเสริมทดแทนส่วนดั้งเดิมที่ขาดหายไป

มาตรฐาน ๗ การสร้างขึ้นใหม่ คือ การสร้างเลียนแบบขึ้นมาใหม่ โดยให้มีรูปทรงและรายละเอียดต่างๆเหมือนกับสิ่งก่อสร้างหรือวัตถุที่เคยอยู่ในอดีต การสร้างใหม่นี้กระทำได้ในกรณีที่มีความจำเป็นและวิธีการปฏิบัตินี้ยังหมายรวมถึงการสร้างเลียนแบบแม้เพียงบางส่วนของสิ่งเหล่านั้นด้วย นอกจากนี้กรรมวิธีอะนัสติโลซิส หรือกรรมวิธีรื้อแล้วเสริมโครงสร้างโดยเทคโนโลยีสมัยใหม่แล้วนำชิ้นส่วนกลับเข้าที่เดิมซึ่งโบราณสถานประเภทหินและศิลาแลงที่สำคัญในประเทศไทยนิยมปฏิบัตินี้มีขั้นตอนการดำเนินการอยู่ในมาตรฐานนี้

มาตรฐาน ๘ การอนุรักษ์นิเวศกรรมผาผนังคือ การสงวนรักษาจิตรกรรมของเดิมไว้ให้มีสภาพดีรวมทั้งการป้องกันและบำรุงรักษาทั้งโดยทางกฎหมาย การปฏิบัติการทางเทคนิค การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ และการส่งเสริมให้มีการพัฒนาประเทศไทยการใช้ประโยชน์จากคุณค่าต่างๆของจิตรกรรมผาผนังให้กว้างขวางและได้ประโยชน์สูงสุด

มาตรฐาน ๙ การอนุรักษ์ประติมากรรมติดที่ประติมากรรมติดที่หมายถึงลวดลายเครื่องประดับปูนฉาบหรือปูนปั้นตกแต่งอาคารต่างๆรวมทั้งวัสดุที่ได้จากการขุดค้นในสนามทั้งลักษณะลอยตัว นูนต่ำ นูนสูง โดยการปั้น หล่อ หรือสลักด้วยวัสดุต่างๆเช่น หิน ดินเผา หรือปูนปั้น เป็นต้น การอนุรักษ์ประติมากรรมติดที่เป็นปฏิบัติการทางเทคนิคและวิทยาการด้านวิทยาศาสตร์ซึ่งประยุกต์เข้ากับเทคนิคประติมากรรม ผู้ปฏิบัติงานจะต้องทำการศึกษา วิเคราะห์ให้เข้าใจปัญหาของความชำรุด วิธีแก้ไข และป้องกันที่ดีที่สุดจะทำให้ประติมากรรมแห่งนั้นมีสภาพสะอาด สวยงามและมั่นคง

มาตรฐาน ๑๐ ว่าด้วยการอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์และย่านประวัติศาสตร์ในเมืองมีเกณฑ์มาตรฐานวิธีการและมาตรการในการอนุรักษ์ เช่น

๑. การวางแผนการอนุรักษ์เมืองและย่านประวัติศาสตร์ ควรดำเนินการภายใต้การศึกษาในหลายแง่มุม
๒. การใช้ประโยชน์และประกอบกิจกรรมใหม่ๆต้องเข้ากับลักษณะของเมืองหรือย่านประวัติศาสตร์นั้น
๓. ความสัมพันธ์ระหว่างประวัติศาสตร์และตัวเมืองต้องกลมกลืนกัน
๔. การอนุรักษ์ได้รับความสนับสนุนจากประชาชนในพื้นที่
๕. การดูแลรักษาอย่างต่อเนื่องเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง เป็นต้น

มาตรฐาน ๑๑ การอนุรักษ์แหล่งโบราณคดี – ประวัติศาสตร์ หมายถึง พื้นที่อันเป็นชุมชนห้วงเลี้ยวห้วงต่อระหว่างก่อนประวัติศาสตร์กับประวัติศาสตร์ซึ่งสภาพโดยทั่วไปไม่มีอาคารสถาปัตยกรรมที่เห็นรูปร่างเด่นชัด หลักฐานต่างๆ นั้นจมอยู่ใต้ดิน การอนุรักษ์ต้องพิจารณารักษา

สภาพทางนิเวศวิทยาและสิ่งแวดล้อมด้วยเพราะการอยู่อาศัยของคนในอดีตนั้นต้องมีพื้นฐาน ๓ ประการ คือที่ดินที่อุดมสมบูรณ์ มีน้ำเป็นปัจจัยพื้นฐานเพียงพอ และมีป่าซึ่งสามารถนำอาหารมาบำรุงชีวิตได้ เกณฑ์มาตรฐานเพื่อการอนุรักษ์ เช่น

๑. ใช้มาตรการทางกฎหมายในการสงวนรักษาพื้นที่ไว้
๒. เมื่อทำการขุดค้นในพื้นที่แล้วเสร็จให้ประกาศขอบเขตการขึ้นทะเบียน
๓. วัตถุที่ได้จากการขุดค้นรัฐต้องจัดทำทะเบียนควบคุมไว้เป็นทรัพย์สินของชาติ

มาตรฐาน ๑๒ แนวทางการพัฒนาข้อมูลภูมิสถาปัตยกรรมคือ การพัฒนาสภาพแวดล้อมพื้นที่นั้นๆ เป็นการดำเนินการเพื่อจัดระบบ ระเบียบ สร้างความสวยงามและส่งเสริมความสำคัญของโบราณสถานหรือพื้นที่ประวัติศาสตร์อันเป็นเนื้อหาหลักของพื้นที่นั้นๆ และกิจกรรมอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องเช่น เพื่อกำหนดหนทางการท่องเที่ยว เป็นต้น

มาตรฐาน ๑๓ การสงวนรักษาสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ทุกประเภทจำเป็นต้องใช้ผู้ชำนาญการหลายคน การดำเนินงานของกรมศิลปากรในปัจจุบันได้กำหนดการสงวนรักษาที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ทุกประเภทว่าจำเป็นต้องใช้ผู้ชำนาญการหลายคนการบูรณะโบราณแต่ละแห่งต้องขึ้นอยู่กับสภาพของโครงการ ผู้อำนวยการจะกำหนดขั้นตอนต่างๆ ที่จำเป็นนับตั้งแต่แบบการประเมินทำสัญญา การบูรณะไปจนถึงงานต่างๆ ของกลุ่มผู้ชำนาญการ

มาตรฐาน ๑๔ มาตรฐานอนุสรณ์แห่งชาติ (โบราณสถาน) ที่กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนควรดำเนินการให้ได้มาตรฐาน ดังนี้

๑. อาคารสถาปัตยกรรมหรือซากโบราณสถานทั้งหมดควรได้รับการขุดแต่งและบูรณะ (ตามแต่กรณี) ให้มั่นคงถาวร
๒. มีรั้วแสดงอาณาเขตเพื่อป้องกันการบุกรุก กับตราเครื่องหมายการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานแห่งชาติ
๓. สภาพแวดล้อมบริเวณ ควรได้รับการปรับปรุง เช่น มีพื้นสนามหญ้าและทางเข้ามีทางระบายน้ำป้องกันน้ำท่วมมีไม้ร่มเงาที่ไม่บดบังโบราณสถานมีม้านั่งพักผ่อน เป็นต้น
๔. มีไฟฟ้าส่องสว่างในเวลากลางคืน
๕. ควรมีการจ้างเหมาหรือคนงานรักษาความสะอาดเป็นประจำ
๖. มีแผนผังแสดงบริเวณรอบทั้งป้ายอธิบายประวัติอาคารแต่ละหลังและเรื่องราวเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้อง

๗. มีคู่มือสั้นๆ สำหรับนักท่องเที่ยวซื้อเป็นเอกสารที่ระลึกรวมถึงโปสการ์ด เป็นต้น อย่างไรก็ตาม วิธีการอนุรักษ์โบราณสถานในปัจจุบันไม่สามารถกำหนดเป็นกฎเกณฑ์ตายตัวได้ เพราะการอนุรักษ์เป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ผสมกันอีกทั้งประเภทโบราณสถานยังมีความแตกต่างกันวิธีการอนุรักษ์และเกณฑ์มาตรฐานทั่วไปในการอนุรักษ์โบราณสถานจึงสามารถปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมแต่

ต้องยึดถือในวัตถุประสงค์ของการอนุรักษ์นั้นคือเพื่อคงคุณค่าและป้องกันไม่ให้เกิดความเสียหายไปในอนาคต

๒.๕ แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานในพระพุทธศาสนา

๒.๕.๑ แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

การศึกษานี้เป็นการศึกษาในขอบเขตของการอนุรักษ์โบราณสถานของพระสงฆ์ซึ่งมุ่งศึกษาบทบาทใน ๓ ด้าน ได้แก่ ด้านการดูแลรักษาโบราณสถาน ด้านการให้ความรู้ในการอนุรักษ์โบราณสถานแก่ประชาชน และ ด้านความร่วมมือในการอนุรักษ์โบราณสถานกับหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง พร้อมกันนี้ ผู้วิจัยได้มีการศึกษาเอกสารทางวิชาการที่กล่าวถึงโบราณสถานในอำเภอเมืองอุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี ดังนั้น จึงได้ประมวลเนื้อหาสาระดังกล่าว ตามลำดับดังต่อไปนี้

๑. ด้านการดูแลรักษาโบราณสถาน

พระสงฆ์ในการอนุรักษ์โบราณสถานนั้นหากกล่าวโดยพื้นฐานแห่งพระธรรมวินัย กล่าวได้ว่าเป็นบทบาทในการดูแลรักษาโบราณสถานในฐานะที่เป็นศาสนสมบัติ หรือ สมบัติในพระพุทธศาสนา นั่นเอง พระพุทธเจ้าทรงมีวิธีและแนวทางที่จะดูแลศาสนสมบัติวัดให้ดูดีมีระเบียบเพื่อที่ใครมาพบเห็นจะได้มีความเลื่อมใสในบวรพระพุทธศาสนา พระองค์ทรงบัญญัติพระวินัยเอาไว้ในสิกขาบทปาจิตติยหมวด ภูตคามวรรค ในข้อที่ ๔ ความว่า “ภิกษุเองเตยง ตั้ง พูก แก้อี้ ของส่งไปตั้งในที่แจ้งแล้วเมื่อหลีกไปจากที่นั้น ไม่เก็บเองก็ดี ไม่ใช้ให้ผู้อื่นเก็บก็ดี ไม่มอบหมายแก่ผู้อื่นก็ดี ต้องปาจิตติย”^{๑๘} พระพุทธเจ้าได้มอบหมายให้พระสงฆ์ภายในวัดมีหน้าที่ในการช่วยดูแลรักษาศาสนสมบัติของวัดโดยภิกษุผู้ที่ได้รับเลือกเป็นเจ้าหน้าที่นั้นต้องมีคุณธรรม ๕ ได้แก่

๑. ไม่ถึงความลำเอียงเพราะความชอบ
๒. ไม่ถึงความลำเอียงเพราะความเกลียดชัง
๓. ไม่ถึงความลำเอียงเพราะความมกมาย
๔. ไม่ถึงความลำเอียงเพราะความกลัว
๕. เข้าใจการทำหน้าที่อย่างนั้น^{๑๙}

คุณธรรมสี่ ข้อแรกเป็นคุณธรรมที่ภิกษุได้รับแต่งตั้งพึงมีทุกคน ส่วนข้อ ๕ นั้นเป็นคุณธรรมเฉพาะ เพราะหน้าที่ที่ภิกษุผู้ได้รับแต่งตั้งแต่ละหน้าที่ย่อมไม่เหมือนกัน การจะให้ภิกษุผู้ได้รับเลือกทำ

^{๑๘} คณาจารย์เลื่องเชียงจางเจริญ, นวโกวาท ฉบับสมบูรณ์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลื่องเชียงจางเจริญ, ๒๕๔๒), หน้า ๑๐.

^{๑๙} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุข เล่ม ๓, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๒๕), หน้า ๕๓.

หน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือภิกษุรูปหนึ่งอาจได้รับเลือกทำหน้าที่หลายอย่างก็ได้แต่ต้องขอให้ภิกษุนั้นรับตกลงเสียก่อนแล้วจึงแต่งตั้งเพราะผู้ทำหน้าที่ด้วยความเต็มใจและศรัทธาย่อมมีความสำนึกในหน้าที่ที่ตนมีอยู่ จึงมีความรับผิดชอบสูงเอาใจใส่ในการทำงาน และหน้าที่เหล่านี้ต้องเกี่ยวข้องกับวัตถุสิ่งของ ชักจูงให้เกิดความไม่เชื่อสัจได้โดยง่าย อาจจะเบียดเบียนไว้เป็นของตนเองหรือแจกจ่ายให้ผู้ที่ตนคุ้นเคยหรือชอบซึ่งจะก่อให้เกิดความเดือดร้อนขึ้นแก่ภิกษุสงฆ์ภายในวัด

ตามหลักพระธรรมวินัยมีการกำหนดผู้ดูแลศาสนสถาน ศาสนสมบัติ ซึ่งส่วนหนึ่งอาจเป็นโบราณสถานในปัจจุบันได้โดยผู้ดูแลสมบัติของพระศาสนาดังกล่าวนี้นี้มีประเภทแบ่งตามหน้าที่รับผิดชอบดังต่อไปนี้

๑. อธิการแห่งจีวร แบ่งออกเป็นสาม คือ

- ๑.๑ จีวรปฐิกากะ เป็นผู้รับจีวร
- ๑.๒ จีวรนิทกะ เป็นผู้เก็บจีวร
- ๑.๓ จีวรภาษกะ เป็นผู้แจกจ่าย

๒. อธิการแห่งเสนาสนะ มีสองคือ

- ๒.๑ เสนาสนะคาหาปกะ มีหน้าที่แจกเสนาสนะให้ภิกษุถือ
- ๒.๒ เสนาสนะปัญญูปกะ มีหน้าที่แต่งตั้งเสนาสนะ

๓. หน้าที่ของเจ้าอธิการแห่งอาราม แบ่งออกเป็นสองคือ

- ๓.๑ การรักษาอาจ
- ๓.๒ การดูแลนวรรรม

๔. หน้าที่ของผู้รักษาอาราม มีสอง คือ

- ๔.๑ อารามิกเปสกะ เป็นผู้ใช้ควรทำงานวัด
- ๔.๒ สามเณรเปสกะ เป็นผู้ใช้สามเณร

๕. หน้าที่ของภิกษุผู้ดูแลนวรรรม แบ่งออกเป็นสอง คือ

- ๕.๑ ภณศาการิก มีหน้าที่เก็บรักษาลังเก็บพัสดุของสงฆ์
- ๕.๒ อัปมัตตวิสัยชกะ มีหน้าที่จ่ายของเล็กน้อยให้แก่ภิกษุ

สำหรับผู้รับหน้าที่ผู้ดูแลศาสนสถานและศาสนสมบัติในวัดที่พระพุทธเจ้าทรงได้อนุญาตให้มีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลดังในเรื่องของพระปิลินทวัจนะ^{๒๐} ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า

ท่านพระปิลินทวัจนะประสงค์จะทำที่เร้นจึงให้ภิกษุทั้งหลายทำความสะอาดเงื่อมเขาในกรุงราชคฤห์ ครั้นนั้น พระเจ้าพิมพิสารต้องการถวายคนวัดเพื่อช่วยทำความสะอาดเงื่อมเขา ต่อมาท่านพระปิลินทวัจนะได้กราบทูลต่อพระพุทธเจ้าว่าพระพุทธเจ้าถ้าพระเจ้าพิมพิสารจอมทัมมครรัฐมีพระราช

^{๒๐} วิ.มหา. (ไทย) ๕/๒๗๐/๖๓.

ประสงค์จะถวายควรวัดข้าพระองค์ จะพึงปฏิบัติอย่างไร ลำดับนั้นพระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมมีกถาเพราะเรื่องนี้เป็นต้นเหตุรับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลายเราอนุญาตให้มีผลงานวัด”^{๒๑}

จากพระพุทธพจน์ดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่า การดูแลศาสนสถาน ศาสนสมบัติของพระศาสนา มีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล แต่ในสมัยปัจจุบันนั้นถ้าเป็นวัดเล็กมีพระภิกษุสามเณรไม่มากนัก เจ้าอาวาสก็ทำหน้าที่ปกครองดูแลพระภิกษุสามเณรภายในวัดตามพระธรรมวินัยด้วยตนเอง หากวัดนั้นมีกุฏิหลายหลัง เจ้าอาวาสก็มอบหมายให้พระภิกษุอาวุโสเป็นผู้ปกครองดูแลสั่งสอนพระภิกษุสามเณรที่พำนักอยู่ในแต่ละกุฏิอีกต่อหนึ่ง ถ้าเป็นวัดใหญ่มีภิกษุสามเณรเป็นจำนวนมาก มักจะแบ่งการปกครองภายในวัดออกเป็นคณะ ในคณะหนึ่งมีภิกษุอาวุโส หรือรองเจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาส แบ่งกันไปดูแลดังกล่าวนี้อยู่ แสดงให้เห็นถึงการดำเนินงานเกี่ยวกับศาสนสมบัติในพระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าตั้งแต่สมัยพุทธกาลซึ่งศาสนสมบัติในอดีตนั้น ต่อมาเมื่อวันเวลาผ่านไปจึงเป็นโบราณสถานซึ่งอยู่ในวัดนั่นเอง

อนึ่ง ตามความแห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ในมาตรา ๓๗ ระบุถึงหน้าที่ในการดูแลโบราณสถานของพระสงฆ์ผู้ดำรงตำแหน่งทางการปกครองวัด หรือ เจ้าอาวาส โดยในมาตราดังกล่าว มีความว่าเจ้าอาวาสมีหน้าที่ดังนี้

๑. บำรุงรักษาวัด จัดกิจการและศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี

๒. ปกครองและสอดส่องให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่ หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัดนั้น ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบหรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม

๓. เป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์

๔. ให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล^{๒๒}

ซึ่งตามความในวงเล็บที่หนึ่ง ระบุให้เห็นว่า เจ้าอาวาสมีหน้าที่รับผิดชอบในการจัดการศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี ซึ่งศาสนสมบัติของวัดในที่นี้ ได้แก่ ทรัพย์สินของวัดใดวัดหนึ่ง^{๒๓} ซึ่งทรัพย์สินส่วนหนึ่งของวัดนี้ หมายรวมโบราณสถานที่อยู่ในขอบเขตวัดนั้นๆ ด้วย

พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปณฺโญ) ได้กล่าวถึง หน้าที่งานในขอบข่ายการสาธารณูปการไว้ว่า เป็นการช่วยเหลือ อุดหนุน หรือเกื้อกูล คนส่วนมากหรือคนทั่วไปหรือกิจการเกี่ยวกับการดูแล

^{๒๑} วิ.ม.หา. (ไทย) ๕/๒๗๐/๖๓-๖๕.

^{๒๒} พระวิสุทธิกัฏฐธาดา (ประสิทธิ์ พรหมรังสี), พระราชบัญญัติคณะสงฆ์และกฎหมายเถรสมาคม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๘๔.

^{๒๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๕.

รักษาและจัดการวัดให้อยู่ในความเรียบร้อย เป็นงานเกี่ยวกับการพัฒนาอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อมของวัด ได้แก่ การก่อสร้าง และบูรณะปฏิสังขรณ์ศาสนวัตถุ และศาสนสถานให้วัดเรียบร้อยดีงาม^{๒๔}

พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ขยมงคล) กล่าวถึง บทบาทและหน้าที่ของพระสังฆาธิการในการบริหารงานสาธารณูปการในวัด ว่า การบูรณะ ปฏิสังขรณ์ ถาวรวัตถุ และการพัฒนาที่ดินภายในวัดรวมทั้งการปลูกต้นไม้ต้องดำเนินการตามความเหมาะสมและความจำเป็น โดยคำนึงถึงทรัพยากรเป็นหลัก^{๒๕}

สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร ระบุไว้ว่า วัดในอดีตเป็นศูนย์กลางของการศึกษาศิลปะศาสตร์ทุกแขนง ทั้งศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ประณีตศิลป์ โดยพระสงฆ์มีความชำนาญเฉพาะในศาสตร์นั้นเป็นครูผู้สอนพระสงฆ์ยังมีวิชาวัตรกรรมหรือช่าง ๙ อย่างที่ศึกษาเรียนรู้ปฏิบัติกันต่อมาเพื่อประโยชน์ในการดูแลอนุรักษ์สมบัติของวัดในทางที่ถูกที่ควร วิชาวรรณกรรมนี้ประกอบด้วย ช่างรักช่างไม้ ช่างปูน ช่างแกะสลัก ช่างปั้น ช่างกระจก ช่างเขียน ช่างหล่อ และช่างทาสี ซึ่งวิชาช่างดังกล่าวนับเป็นการรวบรวมงานหลักพื้นฐานวิชาช่างทุกประเภทที่เกี่ยวข้องกับงานสถาปัตยกรรมประติมากรรมและจิตรกรรมพระสงฆ์ในอดีตจึงมีความรู้ในเรื่องงานช่างเป็นอย่างดีสามารถดูแลรักษาโบราณสถานอันทรงคุณค่าในวัดได้ด้วยตนเอง รวมทั้งสามารถสร้างสรรค์งานศิลปะกรรมหรือเสนาสนะภายในวัดได้อย่างงดงาม^{๒๖}

สรุปได้ว่า พระสงฆ์ในการดูแลรักษาโบราณสถานเป็นการดูแล รักษาความสะอาด และป้องกันความทรุดโทรมของโบราณสถานที่ตั้งอยู่ หรือเก็บรักษาอยู่ภายในวัด โดยเป็นบทบาทตามพระวินัย ตามที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตแต่งตั้งผู้ดูแลเสนาสนะ หรือผู้ดูแลอารามเป็นต้นและเป็นบทบาทที่เกิดขึ้นตามบัญญัติแห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ซึ่งระบุให้การดูแลรักษาโบราณสถานภายในวัดเป็นหน้าที่รับผิดชอบของพระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาส ซึ่งต้องมีหน้าที่ในการบำรุงรักษาวัด และศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี นั่นเอง

๒. ด้านการให้ความรู้ในการอนุรักษ์โบราณสถานแก่ประชาชน

โดยฐานะของพระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า บทบาทด้านหนึ่งซึ่งถือเป็นหน้าที่หลัก คือ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา ได้แก่ การทำให้หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาขยายวงกว้างออกไปให้แม่หลาย ทำให้มีผู้เคารพเลื่อมใสศรัทธาในพระรัตนตรัยน้อมเอาไปประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เกิดประโยชน์สุขตามพุทธประสงค์ ๓ ประการคือ ติญญธัมมิกัตถประโยชน์ ประโยชน์ในชาตินี้

^{๒๔} พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปณฺเณ), การคณะสงฆ์และการพระศาสนา, หน้า ๕๔.

^{๒๕} พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ขยมงคล), การบริหารวัด, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (นครปฐม : เพชรเกษมการพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๒๔๕.

^{๒๖} สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร, แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานสำหรับพระสงฆ์, หน้า ๕๓-๕๔.

สัมปรายิกัตถประโยชน์ ประโยชน์ในชาตินี้และปรมาตถประโยชน์หรือประโยชน์อย่างยิ่ง ดังนั้น พระสงฆ์สามารถสอดแทรกความรู้และปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์โบราณสถานแก่ประชาชนได้ในคราวที่มีโอกาสได้แสดงธรรมหรือเทศนาธรรม ฯลฯ ดังกล่าวนี้นี้ บุญศรี พานะจิตต์ และคณะ ได้กล่าวถึงรูปแบบของการเผยแพร่ธรรมที่พระสงฆ์ ใช้ในปัจจุบันไว้ ดังนี้

๑. การเทศนาธรรม คือ การแสดงธรรมสั่งสอนตามหลักพระพุทธศาสนา เพื่อให้ผู้ฟังสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ ซึ่งวิธีนี้พระภิกษุสงฆ์ใช้ในการเผยแพร่ธรรมเป็นประจำ

๒. ปาฐกถาธรรม คือ การบรรยายธรรมะให้ผู้อื่นฟัง โดยทั่วไปจะยืนและผู้พูดจะต้องมีลีลาในการพูด เพื่อโน้มน้าวจิตใจผู้ฟังเป็นพิเศษเป็นวิธีการที่น่าสนใจ

๓. อภิปรายธรรม คือการชี้แจงหรือแสดงความคิดเห็นในหลักธรรมข้อใดข้อหนึ่งให้ผู้อื่นเข้าใจ

๔. สนทนาธรรม คือ การพูดจาหรือในหลักธรรมเพื่อนำไปใช้ในการแก้ปัญหาชีวิตโดยยึดหลักทางสายกลาง

๕. การสอนสมถกรรมฐาน หรือวิปัสสนากรรมฐาน คือ การสอนให้นั่งภาวนาเพื่อ ให้ใจเป็นสมาธิและเข้าใจสภาวะตามความเป็นจริงของสังขารตามหลักไตรลักษณ์

๖. การใช้สื่อและอุปกรณ์ประกอบการสอนธรรมะเช่นการใช้หนังสือธรรมะการใช้วีดิทัศน์ คอมพิวเตอร์ อินเทอร์เน็ต ม้วนเทปเป็นอุปกรณ์ในการเผยแพร่ศาสนาธรรมโดยอาจจำหน่ายแจกไปในกลุ่มที่มีเวลาจะได้ศึกษาธรรมะด้วยตนเอง

นอกจากการให้ความรู้ในการอนุรักษ์โบราณสถานแก่ประชาชนของพระสงฆ์สามารถกระทำได้โดยผ่านการเผยแพร่พระพุทธศาสนาแล้วพระสงฆ์ยังสามารถดำเนินการเพื่อให้ความรู้แก่ประชาชนได้โดยอาศัยวิธีการต่างๆ ได้ดังนี้

สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร ได้ระบุไว้ว่า พระสงฆ์สามารถดำเนินการในการให้ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถานแก่ประชาชนได้ดังนี้

๑. การนำเสนอข้อมูลข่าวสารทางวิชาการแก่สาธารณชน ซึ่งจะต้องอยู่บนพื้นฐานแห่งความถูกต้อง

๒. การจัดทำป้ายสื่อความหมาย จะต้องเป็นไปตามแนวทางที่กำหนดไว้ในแผนแม่บทการอนุรักษ์โบราณสถานหากไม่มีแผนแม่บทความเร่งรัดให้มีการกำหนดแนวทางไว้เป็นหลักปฏิบัติ เนื่องจากการจัดทำป้ายสื่อความหมายนอกจากจะต้องมีใจความที่ถูกต้องอ่านเข้าใจง่ายและสื่อสารได้ชัดเจนแล้วยังต้องพิจารณาในเรื่องรูปแบบขนาดและตำแหน่งที่ตั้งของป้ายที่เหมาะสมด้วยทั้งนี้จะต้องอยู่ในหลักการไม่สร้างปัญหาขัดขวางหรือบดบังทัศนียภาพของโบราณสถานควรให้มีความกลมกลืนโดยภาพรวมไม่เด่นชัดโบราณสถาน ไม่ตั้งอยู่บนแนวแกนสำคัญ หรือสร้างทับลงบนซากโบราณสถาน

๓. ต้องควบคุมไม่ให้มีการติดตั้งป้ายที่เกินความจำเป็น ซ้ำซ้อน อันจะเป็นเหตุให้เกิดความรกรุงรัง กีดขวางทัศนียภาพทั้งดงามและอาจให้ข้อมูลที่ขัดแย้งกันเมื่อมีการปรับปรุงข้อมูลให้จัดทำป้ายใหม่โดยให้ถอดถอนป้ายเดิมออกทุกครั้ง

๔. ควรออกแบบป้ายสื่อความหมายให้เหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอยและที่ตั้งของป้ายเพื่อประโยชน์สูงสุดในการบริการด้านข้อมูลข่าวสาร

กรมศิลปากร ได้ระบุไว้ว่า ทุกชาติในโลกต่างพยายามแข่งขันและส่งเสริมให้ประชาชนคนในชาติของตนเป็นคนฉลาดรอบรู้ ด้วยการส่งเสริมการเรียน การสอน การศึกษาค้นคว้าในรูปแบบต่างๆ เกิดระบบการศึกษานอกโรงเรียน เกิดมหาวิทยาลัยชาวบ้าน เกิดทัศนคติศึกษาว่าดวาราอารามเข้ามาเกี่ยวข้องทางด้านสังคมศาสตร์ศาสนาศิลปะและวัฒนธรรมวัดโบราณที่มีชื่อเสียงจึงกลายเป็นแหล่งที่น่าสนใจ นอกจากนักท่องเที่ยวแล้วยังมีนักเรียน นักศึกษา ครู อาจารย์ อีกกลุ่มหนึ่งที่จำเป็นต้องแวะเวียนเข้าไปในวัดเสมอ ฉะนั้น วัดจะต้องรับรู้และตอบสนองชุมชนในแง่ด้วย ไม่ควรปิดกั้นหาก ควรส่งเสริมสนับสนุน เพราะจะเกิดผลดีแก่วัดทั้งทางตรงและทางอ้อม วัดใดมีโบราณศิลปวัตถุที่สวยงาม นอกจากจัดเก็บรักษามันคงปลอดภัย จัดเก็บอย่างเป็นระเบียบหรือถ้าจัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑ์ได้ยิ่งดี

สรุปได้ว่า พระสงฆ์ในด้านการให้ความรู้ในการอนุรักษ์โบราณสถานแก่ประชาชน เป็นการอบรมให้ความรู้และเผยแพร่ข้อมูลที่เป็นความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาและคุณค่าของการอนุรักษ์โบราณสถานแก่ประชาชนทั่วไป ซึ่งอาจจะทำได้โดยสอดแทรกความรู้และปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์โบราณสถานแก่ประชาชนได้ ในคราวที่มีโอกาสได้แสดงธรรมหรือเทศนาธรรม ฯลฯ และการนำเสนอข้อมูลข่าวสารทางวิชาการแก่สาธารณชนโดยผ่านป้ายสื่อความหมายต่างๆ รวมถึงการสนับสนุนการศึกษาค้นคว้าในรูปแบบต่างๆ เช่น การศึกษานอกโรงเรียน มหาวิทยาลัยชาวบ้าน เป็นต้น

๓. ด้านความร่วมมือในการอนุรักษ์โบราณสถานกับหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงสนพระทัยในมรดกศิลปวัฒนธรรมของชาติทุกด้านทุกแขนง ด้วยทรงตระหนักว่ามรดกศิลปวัฒนธรรม เหล่านี้จะทำให้ประชาชนมีความซาบซึ้งในวัฒนธรรมอันเจริญรุ่งเรืองของชาติ และบังเกิดความรัก ความภาคภูมิใจในเอกราชอธิปไตยของตนสมควรที่จะทำนุบำรุงรักษาไว้เพื่อให้อนุชนรุ่นหลังได้เห็น และตระหนักถึงความอุตสาหกรรมแห่งบรรพชนร่วมกัน จรรโลงและสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามตามเยี่ยงอย่างบรรพบุรุษของตนต่อไป ดังพระราชดำรัส เมื่อวันที่ ๒๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๔ ความว่า

การสร้างอาคารสมัยใหม่นี้ เป็นเกียรติสำหรับผู้สร้างคนเดียว แต่เรื่องโบราณสถานเป็นเกียรติของชาติ อิฐเก่าๆ แผ่นเดียว มีค่า ควรช่วยกันรักษาไว้ ถ้าเราขาดสุโขทัย อยุธยา และกรุงเทพฯ แล้วประเทศไทยก็ไม่มี ความหมาย

จากพระราชดำรัสดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า โบราณสถานมีคุณค่าในฐานะเป็นมรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติ ดังนั้น ภาครัฐจึงมีหน่วยงานซึ่งทำหน้าที่ดูแลการอนุรักษ์โบราณสถานในยุค

ปัจจุบันนี้ซึ่งได้แก่ “กรมศิลปากร” มีหน้าที่จัดทำโครงการการอนุรักษ์ซ่อมแซมและบูรณะโบราณสถานโครงการพัฒนาศักยภาพบุคลากรรวมถึงการศึกษาค้นคว้าวิจัยเพื่อการอนุรักษ์โบราณสถาน

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๔๐ ได้ยกมาตราที่เกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพและการกระจายอำนาจให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วม และมีหน้าที่บำรุงรักษาศิลปะจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นและเมื่อได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. ๒๕๔๒ คณะกรรมการการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตามพระราชบัญญัติฯ ดังกล่าวได้พิจารณาเห็นชอบการถ่ายโอนภารกิจ ๖ ด้าน รวม ๒๔๕ กิจกรรม ในด้านศิลปวัฒนธรรม จารีตประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น และได้มีการถ่ายโอนภารกิจจำนวน ๒ กิจกรรม คือ การบำรุงรักษาโบราณสถานขึ้นพื้นฐานและการดูแลรักษาโบราณสถานในระดับท้องถิ่น ปัญหาที่พบในการอนุรักษ์โบราณสถานในประเทศไทยในปัจจุบันได้แก่

๑. สถาปัตยกรรมพื้นบ้านซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนถูกแทนที่ด้วยอาคารพาณิชย์หรือหมู่บ้านจัดสรร
๒. ประชาชนขาดความรู้ งบประมาณและจิตสำนึกในการปรับปรุงซ่อมแซมสถาปัตยกรรม/อาคารบ้านเรือนโบราณ
๓. มรดกทางวัฒนธรรมทั้งที่เป็นวัตถุและไม่ใช่วัตถุมีสภาพเสื่อมโทรมและเริ่มสูญหายอันเนื่องมาจากการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม
๔. ศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และประวัติศาสตร์ของสถานที่สำคัญของชุมชนที่มีอยู่ไม่มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร
๕. ประชาชนไม่ตระหนักถึงความสำคัญในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม
๖. ประชาชนลักลอบขุดและจำหน่ายวัตถุโบราณที่ค้นพบในพื้นที่
๗. โบราณสถานสีกร่อน ขำรุททรุดโทรมและไม่มีการบำรุงรักษาอย่างถูกวิธี
๘. องค์กรชุมชนไม่มีงบประมาณและขาดความรู้ในการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานในพื้นที่ประกอบกับไม่ได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

จากปัญหาดังกล่าว พระสงฆ์จึงต้องร่วมมือกับหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องในการดำเนินการเกี่ยวกับ การอนุรักษ์โบราณสถานเนื่องจาก “พระสงฆ์เป็นผู้มีความสำคัญต่อวิถีการดำรงชีวิตของชาวบ้าน” พระสงฆ์จึงมีบทบาทเป็นอย่างมากโดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนแบบชนบทพระสงฆ์เป็นส่วนหนึ่งในสถาบันที่สำคัญของชาติคือสถาบันศาสนา ซึ่งได้รับการยอมรับและความศรัทธาจากชาวบ้านมาตลอด พระสงฆ์เป็นผู้เข้าถึงประชาชนอย่างแท้จริง ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือและเชื่อฟังพระ โดยความเคารพนับถือและเชื่อฟังนี้เกิดจากความเลื่อมใสศรัทธา ไม่ได้เกิดจากความเกรงกลัวอำนาจ

การกระทำจึงเป็นไปด้วยความเต็มใจและเต็มกำลังได้ผลสำเร็จของงานพร้อมทั้งผลทางจิตใจของผู้ทำงานด้วย

สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร ได้ระบุไว้ว่า กระทรวงวัฒนธรรมกับสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ได้ทำข้อตกลงร่วมกันเพื่อให้การดำเนินงานด้านการอนุรักษ์โบราณสถานบรรลุผลสำเร็จ โดยมีหนังสือข้อตกลงความร่วมมือ ๔ ด้าน ได้แก่

๑. ความร่วมมือด้านการศาสนา ตกลงให้ความร่วมมือในการเผยแพร่ศาสนธรรม การส่งเสริมพัฒนาบุคลากรทางศาสนา การส่งเสริมด้านศาสนสงเคราะห์ การส่งเสริมสนับสนุนด้านศาสนสัมพันธ์ รวมทั้งส่งเสริมและสนับสนุนการจัดกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

๒. ความร่วมมือด้านศิลปะ ตกลงให้ความร่วมมือในการปกครองคุ้มครอง อนุรักษ์ บำรุงรักษา ฟื้นฟูและส่งเสริมในด้านโบราณสถานรวมทั้งส่งเสริม และสนับสนุนด้านการสร้างสรรค์ผลงานศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัย

๓. ความร่วมมือด้านการวัฒนธรรม ตกลงให้ความร่วมมือในการส่งเสริม สนับสนุนการดำเนินการเกี่ยวกับศูนย์ข้อมูลสารสนเทศ และให้บริการแห่งการเรียนรู้ทางวัฒนธรรม เช่น การจัดตั้งหอวัฒนธรรมหรือพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านและศูนย์บูรณาการวัฒนธรรมไทยสายใยชุมชน ส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในวัดและศาสนสถาน ส่งเสริมการสืบค้นข้อมูลประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับวัดและบุคลากรทางศาสนา รวมทั้งสนับสนุนการดำเนินชีวิตของศาสนิกชนตามแนววิถีพุทธ

๔. ความร่วมมือด้านบุคลากรและการวางแผน ตกลงให้ความร่วมมือในการประสานการปฏิบัติงาน และการใช้ทรัพยากรบุคคลร่วมกัน เพื่อให้การปฏิบัติงานมีประสิทธิภาพสูงสุด

กล่าวได้ว่า สังคมให้ความสำคัญต่อสถาบันสงฆ์อย่างมากต่อการดูแลรักษาสมบัติทางวัฒนธรรมในฐานะผู้สืบทอดศาสนา และเป็นบุคคลผู้เสริมสร้างความเข้าใจในบริบทแห่งการเป็นผู้ดูแลรักษาและอนุรักษ์โบราณสถานแก่ประชาชน จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่พระสงฆ์ต้องทำงานร่วมกับภาครัฐ และภาคประชาชนเนื่องจาก ความเป็นจริงที่ว่า การอนุรักษ์โบราณสถานมิใช่เรื่องของกรมศิลปากรแต่ฝ่ายเดียว โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเราได้ขยายขอบเขตของการอนุรักษ์โบราณสถานออกสู่มรดกวัฒนธรรม การอนุรักษ์จึงสมควรเป็นเรื่องของทุกคน พระสงฆ์จึงคิดถึงการประสานงานขอความร่วมมือจากหน่วยงานราชการเพื่อการอนุรักษ์ และการจัดทำรายงานเก็บบันทึกทุกขั้นตอนของการอนุรักษ์ให้เก็บไว้ในหอจดหมายเหตุแห่งชาติด้วย

กรมศิลปากร ได้กล่าวว่า พระสงฆ์จะต้องเป็นผู้ประสานงานระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐกับชาวบ้านให้ร่วมมือกันดำเนินกิจกรรมต่างๆ อันเป็นประโยชน์ต่อชุมชน เช่น สนับสนุนการดำเนินงานของโครงการจัดตั้งอภัสสัครท้องถิ่นในการดูแลรักษาโบราณสถานโดยการจัดหาอภัสสัคร อบรมสั่งสอนชาวบ้านให้เห็นคุณค่าของมรดกวัฒนธรรมของชาติ เช่น โบราณสถานและขนบธรรมเนียมประเพณีไทย ชักชวนชาวบ้านให้มาร่วมมือกันจัดกิจกรรมเพื่อการดูแลรักษาโบราณสถานในท้องถิ่นให้

มันคงสวยงามทรงคุณค่าอยู่เสมอ เช่น การดูแลกลางทำความสะอาดโบราณสถานเป็นประจำ หรือ ส่งเสริมการจัดกิจกรรมประเพณีไทยที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวเป็นต้น รวมถึงการให้ความร่วมมือกับหน่วยงานรัฐบาลในการทำงานบำรุงและสงวนรักษาเอกสารโบราณ ซึ่งเป็นนิมิตหมายที่ดีแห่งการร่วมใจกันจรรโลงรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรมภูมิปัญญาของชาติให้ดำรงอยู่เป็นมรดกอันน่าภาคภูมิใจยิ่ง แก่อนุชนรุ่นหลังสืบต่อไป

สำนักโบราณคดี กล่าวถึงพระสงฆ์ในการอนุรักษ์โบราณสถานโดยมีรูปแบบในลักษณะของการมีส่วนร่วมกับภาคประชาสังคมว่า พระสงฆ์มักดำเนินการซ่อมแซมสิ่งต่างๆ ตามกำลังเท่าที่ตนสามารถกระทำได้ และอาจใช้วิธีชักชวนชาวบ้านให้ร่วมบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนวัตถุด้วยกิจดังกล่าวถือเป็นวัตรอันพึงปฏิบัติในหมู่พระสงฆ์ เพื่อซ่อมแซมสิ่งอันเป็นศาสนวัตถุ เสมือนการสืบทอดอายุพระพุทธศาสนา

สรุปได้ว่า พระสงฆ์ในด้านความร่วมมือในการอนุรักษ์โบราณสถานกับกรมศิลปากรหรือหน่วยงานราชการเกี่ยวข้อง โดยเป็นการประสานงาน ประสานความร่วมมือกันระหว่างพระสงฆ์และวัดกับหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง ในการอนุรักษ์โบราณสถานที่ตั้งอยู่ หรือเก็บรักษาอยู่ โดยฐานะที่พระสงฆ์เป็นผู้สืบทอดศาสนา และเป็นบุคคลผู้เสริมสร้างความเข้าใจในบริบทแห่งการเป็นผู้ดูแลรักษาและอนุรักษ์โบราณสถานแก่ประชาชนได้ จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่พระสงฆ์ต้องทำงานร่วมกับภาครัฐในการจัดทำแผนแม่บทในการอนุรักษ์ เป็นผู้สังเกตการณ์ เป็นตัวแทนหรือผู้นำของชุมชนในการออกกฎระเบียบในการดูแลโบราณสถานประการสำคัญคือพระสงฆ์ต้องร่วมกับหน่วยงานราชการในการอบรมเพื่อปลูกสำนึกรักและหวงเห็นโบราณสถานแก่คนในชุมชน เพื่อนำไปสู่การอนุรักษ์ที่ยั่งยืน

๒.๕.๒ การอนุรักษ์โบราณสถานในพุทธศาสนาจากอดีตถึงปัจจุบัน

การอนุรักษ์โบราณสถานในประเทศไทยที่ผ่านมา พบว่าอยู่ในวงจำกัดที่มีอยู่เป็นจำนวนน้อย เมื่อเทียบกับการพัฒนาการของงานสถาปัตยกรรมไทยในด้านอื่นๆ ทั้งนี้ ประวัติและพัฒนาการของการอนุรักษ์โบราณสถานในประเทศไทยถือเป็นสิ่งที่มีความสำคัญและเป็นสิ่งที่จำเป็นมากที่ผู้มีบทบาทเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมของไทย ควรมีพื้นฐานเบื้องต้นก่อนเข้าสู่การปฏิบัติงานจริง เพื่อที่จะได้รู้ว่าการกระทำดังกล่าวเป็นการทำลายโบราณสถานหรือไม่ ถึงแม้ว่าเมื่อปฏิบัติงานจริงนั้นแนวคิดหรือหลักการย่อมมีการพลิกแพลงไปตามแต่กรณีทั้งนี้ควรจะเรียนรู้เข้าใจเพื่อไม่ให้เป็นการทำลายหรือบิดเบือนความเป็นจริงแห่งสถาปัตยกรรมในอดีต ดังกล่าวนี้นี้ ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาค้นคว้าผลงานทางวิชาการพบว่า การอนุรักษ์โบราณสถานในประเทศไทยได้แบ่งเป็นช่วงเวลาหรือยุคต่างๆ ดังนี้

ก. การอนุรักษ์ในยุคแห่งความเชื่อและความศรัทธา (ยุคก่อนรัชกาลที่ ๔ หรือก่อน พ.ศ. ๒๓๙๓)

อุบัติการณ์ที่สำคัญอย่างหนึ่งของอาณาจักรที่สำคัญต่างๆ ที่เจริญขึ้นในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๘-๒๓ คือ การเข้ามาของพระพุทธศาสนาเถรวาทซึ่งเข้า

มามีบทบาทอย่างมากต่อการจัดระบบโครงสร้างบ้านเมือง การปกครอง ความคิด ความเชื่อของสังคม ในยุคสมัยนั้น การเดินทางเพื่อไปศึกษาพระพุทธศาสนาที่ลังกาในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๐ เป็นต้นมา ก่อให้เกิดประเพณีนิยมแบบลังกาที่นอกเหนือจากแนวความคิดในพระพุทธศาสนาที่เข้ามา คือการ นิยมในการเขียน หรือการสร้างสรรควรรณกรรมใหม่ที่โรงเรียนจัดงานเขียนแบบลังกาขึ้นอย่าง แพร่หลายในภูมิภาคนี้งานเขียนเหล่านี้มีบทบาทยิ่งที่ทำให้คนในยุคปัจจุบันรับรู้เรื่องราวต่างๆ สะท้อน ให้เห็นถึงเหตุการณ์ วิถีชีวิต วัฒนธรรม สังคม ความเชื่อ ในยุคสมัยนั้น

ทั้งนี้การรับอิทธิพลของพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ในดินแดนแถบนี้ไม่เพียงแต่ให้อิทธิพลกับงานเขียนอย่างเดียวเท่านั้น ภาคกลางมีอิทธิพลสำคัญกับความเชื่อซึ่งส่งผลถึงการปฏิบัติ ในทางศาสนาด้วย หลักฐานงานเขียนต่างๆ ที่แสดงเรื่องราวต่างๆ ล้วนมีเนื้อหาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนามากที่สุด นอกจากนั้นก็มีเรื่องราวการสร้าง การปฏิสังขรณ์และความเชื่อ ซึ่งหลักฐานที่สะท้อนเกี่ยวกับแนวคิด วิธีการอนุรักษ์ต่างๆ ในช่วงเวลานั้น และสิ่งเหล่านี้ที่เข้ามามีอิทธิพลต่อการปฏิบัติการอนุรักษ์ในช่วงยุคก่อน พ.ศ. ๒๓๑๐ ดังที่ อุษณีย์ ธงไชย ได้สรุปไว้ความว่า^{๒๗}

๑. สมัยทวาราวดี (พุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๘)

พบหลักฐานประเภทเดียวคือ จารึก พบการจารึกที่ศิลปวัตถุทางศาสนาเป็นส่วนใหญ่ เช่น พระพิมพ์ ฐานอิฐดินเผาของเจดีย์ และส่วนใหญ่จะบันทึกเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับการประกาศพุทธศาสนาและการอุทิศเป็นสำคัญ จารึกในสมัยทวารวดีนี้ พบข้อความที่กล่าวถึงการใช้หรือถวายคน เพื่อให้เป็นข้าทาสบริวารของวัด ตลอดจนการถวายสิ่งของ ต้นไม้ เพื่อใช้ประโยชน์ภายในวัด ทั้งนี้เพื่อสะสมบุญและมุ่งสู่พุทธภูมิเป็นสำคัญ แนวคิดในการทะนุถนอมบำรุงพระพุทธศาสนา หรือการสืบทอดพระพุทธศาสนาให้มั่นคงต่อไปในภายภาคหน้าให้นานเท่านาน แนวคิดความเชื่อเช่นนี้เป็นแนวคิดหนึ่งของการสร้างพระพิมพ์ ซึ่งการถวายข้าทาสเพื่อให้เป็นบริวารของวัด และการปฏิสังขรณ์อาคารให้มีความสวยงามเสมอ น่าจะมาจากแนวคิดนี้เช่นกัน จารึกในสมัยทวารวดีที่แสดงเนื้อความเกี่ยวกับการอนุรักษ์นี้มีจารึกในหินขอน ๒ (พุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๔) พบที่อำเภอปรางค์ชัย จังหวัดนครราชสีมา

๒. สมัยสุโขทัย (พุทธศตวรรษที่ ๑๘-๒๐)

หลักฐานที่พบ คือ ไตรภูมิพระร่วง เป็นพระราชนิพนธ์ของพระยาลิไท ทรงนิพนธ์โดยรวบรวมเนื้อหามาจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาต่างๆ ซึ่งมีเนื้อหาอันเป็นเครื่องมือทางการเมืองการศาสนาเป็นสะพานให้พุทธศาสนิกชนไปพบพระศรีอาริยมตไตรยและมุ่งสู่นิพพานเนื้อหาที่สำคัญในเชิงประวัติศาสตร์จะอธิบายเรื่องราวของความเป็นจักรพรรดิราชาธิปไตย ความเป็นกษัตริย์ผู้ทรงทศพิธราชธรรม ข้อบารมีอันสูงสุดที่กษัตริย์พึงมี ตลอดจนแนวคิดที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น ความเชื่อในเรื่องกรรม ผลของการทำบาป และการเวียนว่ายตายเกิด เป็นต้น ศิลปินจารึกและจารึก

^{๒๗} อุษณีย์ ธงไชย, จารึกและตำนาน : หลักฐานที่สร้างขึ้นภายใต้อิทธิพลของพุทธศาสนาลังกาวงศ์, (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๐), หน้า ๒๓.

นับเป็นหลักฐานที่สำคัญที่สุดของการศึกษาประวัติศาสตร์ เนื่องจากเป็นหลักฐานปฐมภูมิที่เป็นงานเขียนชนิดเดียวที่บอกเรื่องราวเกี่ยวกับสุโขทัย ในเนื้อหามีเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ การสร้างวัดหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์โบราณสถานในสมัยสุโขทัยเหล่านี้ บ่งชี้ว่าการรักษาทำนุบำรุงเป็นสิ่งที่ทำเพื่อพระพุทธศาสนาเป็นสำคัญ ซึ่งได้แก่ การสร้าง ซ่อมแซม เปลี่ยนแปลง ให้งดงาม มั่นคง ยืนยง トラバนานเท่านั้น ให้สมกับความศรัทธาของเหล่าพุทธศาสนิกชน

ข้อความเกี่ยวกับการสร้างและการปฏิสังขรณ์โดยตรงที่ปรากฏในศิลาจารึกในสมัยสุโขทัยหลายหลัก กล่าวถึง การมุ่งกระทำการโดยสร้าง ปฏิสังขรณ์ พระวิหาร สถูป และพระศรีมหาโพธิ์ โดยไม่ได้แสดงจุดมุ่งหมายใดๆ เช่น ศิลาจารึกวัดป่ามะม่วง หลักที่ ๑ (พ.ศ. ๑๙๐๔) ศิลาจารึกวัดศรีชุม (ประมาณ พ.ศ. ๑๘๘๔-๑๙๑๐) กล่าวถึง พ่อขุนรามคำแหงก่อกำพระศรีรัตนมหาธาตุแห่งหนึ่งในเมืองศรีสขณาและสร้างเจดีย์อื่นๆ อีกหลายแห่ง^{๒๘}

๓. สมัยล้านนา

ในสมัยล้านนาปรากฏหลักฐานการบันทึกที่มากกว่าในสมัยก่อนหน้า โดยเฉพาะผลของการเดินทางของกลุ่มพระสงฆ์ล้านนาที่เดินทางไปศึกษาพระพุทธศาสนาที่ลังกา ในตอนปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ซึ่งหลังจากนั้นเป็นต้นมาก็พบว่ามีการเขียนทางพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นมามากมาย

๔. สมัยอยุธยา (พ.ศ. ๑๘๘๓-๒๓๑๐)

หลักฐานในสมัยอยุธยาปรากฏมาก โดยเฉพาะ การบันทึกเรื่องราวลำดับเหตุการณ์ต่างๆ ที่อยู่ในรูปของพระราชพงศาวดาร อย่างไรก็ตาม หลักฐานดังกล่าวไม่ได้เป็นที่ยอมรับกันว่าถูกต้องและเชื่อถือได้ทุกฉบับ เนื่องจากพงศาวดารต่างๆ ในสมัยอยุธยาบางฉบับได้รับการชำระใหม่ในสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงสำนวนโวหาร และอาจมีการเพิ่มเติมแนวคิดในสมัยนั้นๆ ลงไปด้วย^{๒๙}

สรุปได้ว่า การอนุรักษ์ในยุคก่อนรัชกาลที่ ๔ หรือ ก่อน พ.ศ. ๒๓๔๓ เป็นการอนุรักษ์โบราณสถาน ในลักษณะการปฏิสังขรณ์ศาสนสถาน ศาสนวัตถุอาทิ พระวิหาร สถูป ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อการรักษาทำนุบำรุงสิ่งที่เป็นอาคารหรือวัตถุสิ่งของที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาเป็นสำคัญ โดยการสร้าง ซ่อมแซม เปลี่ยนแปลง ให้งดงาม มั่นคง ยืนยง ซึ่งเกิดจากความศรัทธาของกษัตริย์และพุทธศาสนิกชน

ข. การอนุรักษ์ในยุคระบอบราชประเพณีของกษัตริย์ราช สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น รัชกาลที่ ๑-๓ (พ.ศ. ๒๔๒๕-๒๓๔๓)

ในช่วงเวลานี้เอกสารที่บ่งบอกเด่นชัดว่า มีการปฏิบัติงานหรือแนวคิดการอนุรักษ์อย่างเป็นระบบระเบียบเป็นแบบแผน มีเพียงการกระทำเพื่อซ่อมแซมอาคารต่างๆ เท่านั้น สิ่งที่เป็นจุดหักเหใน

^{๒๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔.

^{๒๙} นิธิ เอียวศรีวงศ์, ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ในพระราชพงศาวดารอยุธยา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณกิจ, ๒๕๒๓), หน้า ๓.

การเริ่มเปลี่ยนแปลงการอนุรักษ์ในยุคนี้ คือ ในช่วงสมัยรัชกาลที่ ๓ สืบเนื่องมาจากเหตุผลที่เริ่มมีการติดต่อกับชาวต่างชาติ ซึ่งเป็นช่วงที่คนไทยให้ความสำคัญกับคนจีน เนื่องจากถือว่าคนจีนมีความเจริญเป็นอันดับหนึ่ง ชาวตะวันตกจึงถูกมองว่ามีความเจริญต่ำกว่าไทย ต่อมาในช่วงหลังของพุทธศตวรรษที่ ๒๔ เป็นต้นมา มีปัจจัยหลายอย่างที่ทำให้ทัศนคติเกี่ยวกับชาวตะวันตกเปลี่ยนแปลงไปหลายประการ เช่น ชัยชนะของอังกฤษเหนือพม่าในปี พ.ศ. ๒๓๖๘ และเหนือจีนในปี พ.ศ. ๒๓๘๓ การเริ่มเข้ามาแพร่หลายของเทคโนโลยีด้านต่างๆ ของชาวตะวันตก ทำให้ช่วงนี้ไทยอยู่ในระหว่างช่วงการประเมินศักยภาพของเหล่าชาติตะวันตกเสียใหม่

ในช่วงเวลานี้ประเทศจึงอยู่ฐานะที่ต้องย้อนกลับมามองตัวเองเพื่อประเมินศักยภาพที่มีอยู่ หรือ การตั้งหลัก หรือ สงวนท่าที โดยยังคงรักษาวินัยธรรมของสังคมดั้งเดิมไว้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้พระพุทธรูปสร้างพระพุทธรูปเป็นแกนหลักเพื่อให้สังคมดำรงอยู่ได้ ซึ่งประสบผลสำเร็จอย่างดี พบว่ามีความแตกต่างของจุดเปลี่ยนแปลงที่แสดงออกให้เห็นคือ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ในรัชกาลที่ ๓ ได้ทรงบูรณปฏิสังขรณ์วัด วังต่างๆ ที่ชำรุดทรุดโทรมให้งดงาม ตามโบราณราชประเพณี พร้อมกันนั้นยังคงให้โครงตามรูปแบบดั้งเดิม หรือมีการถ่ายแบบในการซ่อมแซมให้เหมือนของเดิมบ้าง มีการบูรณปฏิสังขรณ์พระอารามหลวงในแบบไทยดั้งเดิม เพื่อแสดงให้เห็นถึงแสนยานุภาพของความเป็นใหญ่ของไทยโดยแสดงออกผ่านการซ่อมแซมบำรุงวัด^{๓๐}

ทั้งนี้การสร้างแสนยานุภาพดังกล่าวไม่เพียงแต่แสดงให้เห็นว่า สิ่งดั้งเดิมของไทยมีคุณค่ามีความยิ่งใหญ่เพียงใดและไม่เป็นรองชาติใดๆ ของตะวันตก ช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์เป็นช่วงเวลาที่มีการสร้างงานอาคารตามแบบประเพณีนิยมเพื่อหวังให้พระนครงดงามดุจเดิมในอดีต และมีการสร้างวัดวาอารามให้สวยงามมากมาย พร้อมทั้งซ่อมแซมวัดที่ชำรุดทรุดโทรมในพระนคร ทั้งนี้เพื่อช่วยสร้างขวัญกำลังใจให้กับประชาชนด้วย ดังกล่าวนี้อาจสามารถประมวลเหตุการณ์ที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์โบราณสถาน ได้ดังนี้

๑. กรณีบูรณะวัดตามโบราณราชประเพณีในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ ๑-๓) เป็นช่วงเวลาของการปรับปรุงบ้านเมืองให้มีสภาพดีงาม พร้อมทั้งตั้งหลักรับอิทธิพลที่เริ่มเข้ามาของชาติตะวันตก ซึ่งทำให้ช่วงนี้มีการซ่อมแซมปฏิสังขรณ์วัดเก่าที่เคยมีอยู่เดิมให้สง่างามพระมหากษัตริย์ทรงโปรดเกล้าให้เก็บพระพุทธรูปจากวัดร้างตามหัวเมือง มาเก็บรักษาบูรณปฏิสังขรณ์ไว้ยังวัดต่างๆ ทั่วกรุงเทพฯ และโปรดเกล้าให้บูรณะซ่อมแซมโบราณสถานตามโบราณราชประเพณี

ในสมัย พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชรัชกาลที่ ๑ ภายหลังจากหมดสิ้นการสงครามคราวก่อตั้งพระนคร รัชกาลที่ ๑ จึงทรงโปรดให้สร้างพระบรมมหาราชวัง โดยกำหนดว่า

^{๓๐} กรณีกักร์ สุธีรัตนภิรมย์, “พัฒนาการแนวคิดและวิธีอนุรักษ์โบราณสถานในประเทศไทย”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย:มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๘) หน้า ๔๘.

จะสืบทอดตามแบบแผนตามแบบอย่างเดิมต่อไป และที่สำคัญรูปแบบของผังพระบรมมหาราชวังและ
หมู่พระราชมนเทียร ได้ถือเอาเป็นแบบอย่างแห่งกรุงศรีอยุธยาเป็นแนวปฏิบัติทั้งสิ้น

ในสมัย พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยรัชกาลที่ ๒ ทรงปฏิสังขรณ์วัดแจ้งและวัด
ท้ายตลาดอันเป็นวัดเก่าในสมัยอยุธยา ขึ้นมาเป็นวัดสำคัญวัดหนึ่ง ซึ่งในปัจจุบันคือวัดอรุณราชวราราม
และวัดโมฬีโลกยสุทธา

นอกจากนั้น การสร้างที่สำคัญแห่งหนึ่งในสมัยรัชกาลที่ ๒ คือ สวนขวา ซึ่งในตอนแรก
หมายที่จะสร้างแล้วรวบรวมของบุคคลที่มีฝีมือทั้งหลาย เช่น ช่างไม้ ช่างปูน ช่างสลัก ช่างเขียน เพื่อ
มาประกวดประชันฝีมือกัน แต่ผลที่เกิดขึ้นมากกว่านั้น คือ เป็นประโยชน์ในแง่ทำนุบำรุงพวกช่างและ
เชิดชูงานด้านศิลปะและวัฒนธรรม^{๓๑}

ในสมัย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ในสมัยนี้เกิดความมั่นคงของ
พระคลังหลวง ทำให้เกิดการบำรุงบูรณะพระราชวัง และมีการปฏิสังขรณ์วัดวาอารามต่างๆ รวมทั้ง
การสร้างสิ่งก่อสร้างใหม่ขึ้นๆ อย่างมากมาย สิ่งก่อสร้างที่สำคัญในรัชกาลนี้ คือ พระปรางค์วัดแจ้ง
(วัดอรุณราชวราราม) ซึ่งเป็นการสร้างเสริมองค์ปรางค์ตามแนวพระราชดำริในรัชกาลก่อน และมี
รูปแบบของการอนุรักษ์โบราณสถานที่แสดงให้เห็นโดยชัดเจนใน ๓ กรณี ดังนี้

กรณีที่ ๑ กรณีกฎหมายตราสามดวง กฎหมายตราสามดวงเป็นประมวลกฎหมายที่
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงโปรดฯ ให้ชำระต้นฉบับกฎหมายไทยสมัย
อยุธยาและชำระเพิ่มเติมขึ้น ใน พ.ศ. ๒๓๔๗ เพื่อใช้เป็นหลักในการปกครองบ้านเมือง ตัดสินคดีความ
และจัดระเบียบสังคมให้เป็นแบบแผนและถูกต้องตามทำนองคลองธรรมแบ่งออกเป็นสามตรา คือ
ตราพระราชสีห์ ตราพระราชคชสีห์ และตราบัวแก้ว กฎหมายตราสามดวง ถือว่าเป็นหลักฐานที่สำคัญ
ยิ่งที่สะท้อนให้เห็นภาพเรื่องราว ค่านิยมทางสังคม และโลกทัศน์ของคนในสมัยนั้นๆ ได้เป็นอย่างดี
และแน่นอนว่ากฎหมายตราสามดวง จึงเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นภาพของแนวคิดและวิธีการอนุรักษ์ใน
สมัยดังกล่าวได้^{๓๒}

กรณีที่ ๒ กรณีการรื้อถอนอิฐจากลูกกรุงเก่าเพื่อมาสร้างกรุงรัตนโกสินทร์ เริ่มต้นของการ
สร้างบ้านแปลงเมือง มีการกระทำหลายอย่างที่ถูกระงับขัดกับหลักการอนุรักษ์ในปัจจุบัน และดูจะขัดกับ

^{๓๑} สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์, **พัฒนาการแนวคิดและรูปแบบของงานสถาปัตยกรรม : อดีต ปัจจุบัน และอนาคต**, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๖), หน้า ๑๓-๑๔.

^{๓๒} ศิรินันท์ บุญศิริ, “แหล่งข้อมูลประวัติศาสตร์ไทยในกรมศิลปากร”, **ศิลปากร**, ปีที่ ๒๑ ฉบับที่ ๑ (มกราคม ๒๕๓๘) : ๖๗.

กฎหมายที่ตราสามดวงที่ตราขึ้นในสมัยนี้ เช่น การให้ก่อสร้างพระนครทั้งพระบรมมหาราชวัง และ พระราชวังบวรสถานมงคล บ่อมปราการต่างๆ ซึ่งให้รื้อกำแพงเมืองกรุงเก่าไปก่อสร้างปรังใหม่^{๓๓}

กรณีที่ ๓ กรณีการอนุรักษ์ของเจ้านายชั้นสูงกับวังหน้า มีกรณีที่น่าสนใจ คือ กรณีการ บูรณปฏิสังขรณ์พระราชวังบวรสถานซึ่งพระราชวังนี้เป็นพระราชวังที่สำคัญและได้รับการ บูรณปฏิสังขรณ์เรื่อยมาโดยตลอด^{๓๔}

กรณีที่ ๔ กรณีความคิดเกี่ยวกับการรักษาของเดิมในรัชกาลที่ ๓ คราวหนึ่งในรัชกาลที่ ๓ ยังไม่มีการกำหนดโทษหรือกำหนดบทบัญญัติในการรื้อถอนวัดเก่าแก่โบราณ หรือยังไม่มีใครที่จะ คำนึงถึงโบราณสถานมากนัก ครั้งนั้นพวกญวนได้รื้อถอนทำลายวัดสมเกลี้ยงซึ่งเป็นวัดเก่าโบราณ ความทราบถึงพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ท่านจึงโปรดให้สร้างวัดชดใช้

สรุปได้ว่า การอนุรักษ์โบราณสถานในยุคระบอบราชประเพณีของกษัตริย์ราช สมัย รัตนโกสินทร์ตอนต้น รัชกาลที่ ๑-๓ (พ.ศ. ๒๕๒๕-๒๓๙๓) เป็นการอนุรักษ์รูปแบบการ บูรณปฏิสังขรณ์วัด พระราชวัง วัง กระทำเป็นราชประเพณีของ กษัตริย์ราชเจ้า ซึ่งนอกจากปฏิบัติ ตามความเชื่อทางศาสนาแล้ว ยังเป็นเครื่องมือสำคัญของกษัตริย์และแสดงในทางการเมืองที่เกิดขึ้นใน ช่วงเวลานั้นๆ ในการเสริมสร้างแสนยานุภาพ เพิ่มพูนความเชื่อ ความศรัทธาต่อผู้ใต้ปกครอง

ค. การอนุรักษ์ในยุคแห่งการพัฒนาจากภูมิปัญญาดั้งเดิมสมัยรัชกาลที่ ๔-๕ (พ.ศ. ๒๓๔๙-ก่อน พ.ศ. ๒๔๕๓)

ในช่วงเวลานี้เป็นจุดเปลี่ยนสำคัญของการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสิ่งต่างๆ ในประเทศด้วย ความตระหนักของผู้นำถึงภัยคุกคามชาติตะวันตกและเข้าใจถึงสถานภาพที่ควรจะเป็นของสยามใน ฐานะของอาณาจักรเล็กๆ ส่วนหนึ่งในบริบทอันยิ่งใหญ่ของโลกเหตุการณ์ที่แสดงให้เห็นถึงรูปแบบของ การอนุรักษ์โบราณสถานที่ชัดเจนมี ๗ กรณีดังนี้

กรณีที่ ๑ กรณีพระวชิรญาณ (รัชกาลที่ ๔) เสด็จไปนมัสการพระปฐมเจดีย์

เมื่อเราไปปี พ.ศ.๒๓๗๔ เข้าวชิรญาณมหาเถระได้เสด็จไปนมัสการพระปฐมเจดีย์ ก่อนที่จะ ทรงขึ้นครองราชย์สมบัติก็ได้เสด็จไปอีกหลาย จากนั้นจึงทรงปฏิสังขรณ์ตามวิธีการคือ โปรดเกล้า โปรดกระหม่อมให้ช่างในทหารใน ต่อตัวอย่างถวาย เป็นรูปพระเจดีย์กลม ตัวอย่างพระเจดีย์ตามรูป แบบเดิมเสร็จแล้ว จึงโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ คือ สมเด็จพระเจ้ายาองค์

^{๓๓} กรมศิลปากร, **ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๑๓**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๐๙), หน้า ๖๗.

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๗.

ใหญ่ เป็นแม่กลองเจ้าของการ ได้ลงมือถางต้นไม้บนองค์พระ ให้ชื่อเอาอีกที่มีผู้ซื้อขายที่วัดเก่าๆ บ้าง และให้คำขึ้นบ้าง ก็เป็นฐาน^{๓๕}

จากข้างต้นแสดงให้เห็นว่า มีการทำหุ่นจำลองขึ้นก่อน เพื่อที่ตกลงก่อนว่าจะทำแบบนี้ดีหรือไม่ แล้วจึงให้สมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์เป็นแม่กองงาน ส่วนวิธีการบูรณะคือ ให้ถากถางต้นไม้บนองค์พระ ให้ชื่ออิฐที่มีผู้หรือวัดเก่ามาขายบ้าง และทำขึ้นเองบ้างและก่อฐานขึ้น ๘ ศอกนอก จากนั้นยังกล่าวถึงวิธีการบูรณะไว้คือ มีการใช้ไซรัด มีการปักเสาเป็นซุงล้อมรอบองค์พระปฐมเจดีย์ แล้วเอาไซรัดไว้เป็นเปาะๆ ขึ้นไปจนถึงปล้องไฉน แล้วจึงก่ออิฐถือปูนหุ้มไว้หมดฉะนั้นจึงเห็นได้ชัดเจนว่า มีการศึกษาก่อนการบูรณปฏิสังขรณ์ และอย่างน้อยเทคนิคในเรื่องการบูรณะได้เกิดขึ้นแล้ว ไม่ว่าจะถูกต้องตามความคิดของนักวิชาการในปัจจุบันหรือไม่ก็ตาม

กรณีที่ ๒ กรณีรัชกาลที่ ๔ ทรงปฏิสังขรณ์พระนารายณ์ราชนิเวศน์

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ทรงรับสั่งให้จัดการปฏิสังขรณ์พระนารายณ์ราชนิเวศน์ เมืองลพบุรี โดยให้พระยาพิชัยสงคราม พระยาพิชิตณรงค์ พระยานรินทรราชเสนี ขึ้นไปเป็นแม่กองทำการปฏิสังขรณ์ขึ้นไว้ เพื่อจะได้ให้เป็นทีประทับในการอันควรและให้ชุดสระเก่าในพระราชวังขึ้นมาใช้ และทรงสั่งให้บูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอารามต่างๆ หลายแห่ง

โดยทรงบูรณปฏิสังขรณ์ในพระบรมมหาราชวัง วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ๑ บูรณปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ๑ พระเจดีย์แก้วพระรัศมีพระพุทธไสยาสน์ ๑ วัดมหาธาตุวัด ๑ วัดชนะสงครามวัด ๑ บูรณะแต่ของปรักหักพังโปรดฯ ให้กระทำพระวิหารหลังพระอุโบสถอีกหลัง ๑ กระทำกุฏิสงฆ์เป็นตึกทั้งสี่ในคลองก็ให้ลงเขียนศิลาเป็นชั้นบันได^{๓๖}

นอกจากจะมีการรักษาบูรณปฏิสังขรณ์ในแง่ของคุณค่าของความเป็นอดีตของโบราณสถานแล้ว จะเห็นได้ว่ายังทรงมีการควบคุมและจัดระเบียบการบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาต่างๆ ด้วยโดยให้ประชาชนผู้มีจิตศรัทธาที่จะบูรณปฏิสังขรณ์มาแจ้งความประสงค์กับเจ้าหน้าที่บ้านเมืองเสียก่อนแต่ทั้งนี้ยังไม่ระบุที่ชัดเจนว่าจะมีการบูรณะอย่างไร

กรณีที่ ๓ กรณีที่รัชกาลที่ ๔ ส่งออกหมายประกาศเขตรังวัดผู้รัยชุดวัดในปี พ.ศ. ๒๓๙๔

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๔ ส่งออกกฎหมายควบคุมผู้ที่กระทำผิดต่อศาสนสถาน โดยได้ทรงออกหมายประกาศชุดวัด กำหนดให้ราษฎรที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ห่างจากศาสนสถานในระยะ ๔ เส้นโดยรอบ มีหน้าที่สอดส่องดูแลไม่ให้ผู้รัยทำการลักลอบขุดหาทรัพย์สินและได้กำหนดวินัยปรับแก้ราษฎรที่นิ่งเฉย หมายประกาศนี้รวมศาสนสถานที่เป็นวัดร้างด้วย

^{๓๕} สุธาสัย ยิ้มประเสริฐ, “พระปฐมเจดีย์กับเมืองนครปฐม”, ศิลปวัฒนธรรม, ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๑ (เมษายน ๒๕๓๓) : ๑๕๘.

^{๓๖} เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๐๖), หน้า ๗๗๕.

หากพิจารณาจากกฎหมายตราสามดวงจะมีบทบัญญัติหลายข้อที่กำหนดโทษ คนที่ลักลอบตัดเศียร ขุดเจดีย์ แต่เป็นกฎหมายที่ดูเหมือนว่าจะใช้คุ้มครองพระพุทธศาสนามากกว่าที่จะคุ้มครองตัวโบราณสถานโดยตรง หรือมุ่งหมายที่จะทำนุบำรุงพระพุทธศาสนามากกว่าทำนุบำรุงโบราณสถานซึ่งคำว่าเครื่องประดับพระนคร น่าจะมีความหมายว่าเก็บไว้ดูเก็บเอาไว้ศึกษา เก็บเอาไว้หวัด^{๓๗} อันน่าจะแปลความถึงในทางสังคมและการเมืองที่อยู่ในภาวะกดดันจากชาติตะวันตกในครานั้น และความต้องการในการใช้พระพุทธศาสนาในการสร้างความเข้มแข็งมั่นคงของสถาบันของชาติเพื่อตอบรับกับกระแสวัฒนธรรมตะวันตกที่เข้ามา

กรณีที่ ๔ กรณีการเริ่มต้นของการดำเนินงานด้านพิพิธภัณฑ์และการสะสมของเก่า

ในช่วงต้นของพุทธศตวรรษที่ ๒๕ การรวบรวมศิลปวัตถุและการเก็บสะสมของเก่าของสวยามและความแปลก เป็นที่นิยมกว้างขวางไม่เฉพาะแต่หมู่ขุนนางข้าราชการชั้นสูงแต่ข้าบดินทร์และชนชั้นสามัญชนคงได้รับอิทธิพลความคิดนี้ด้วย^{๓๘} การรวบรวมและการเก็บสะสมของเก่านี้ คาดว่าได้รับอิทธิพลจากค่านิยมตะวันตกไม่มากนักน้อย นอกจากนั้นยังพบว่ามีชาวต่างชาติหลายคน ที่มักลักลอบนำโบราณวัตถุสถานออกมานอกประเทศ เช่น ในกรณีของชาวเยอรมนีชื่อ เรสท์แมน ผู้สังเกตการณ์จากพิพิธภัณฑ์เบอร์ลินได้ลักลอบนำรูปเคารพจากกำแพงเพชรออกนอกประเทศไทย โดยอ้างนำไปศึกษาเพื่อประโยชน์แห่งประวัติศาสตร์ไทยอยู่เสมอ

กรณีที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงตั้งหอมิวเซียม

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าตั้งหอมิวเซียมขึ้นที่พระที่นั่งพระไทยสมามคม (หอคองคลองเตย) ให้พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการผู้ใหญ่ ผู้น้อย กงสุลต่างประเทศ ตลอดจนประชาชนชายหญิง ได้เข้าชมเป็นปฐมฤกษ์ ในพระราชพิธีพระชนมพรรษา เมื่อวันที่ ๑๙ กันยายน ๒๕๓๑^{๓๙} พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์จะจัดพิพิธภัณฑ์ตามแบบสากล จึงโปรดเกล้าให้ เฮนรี อาลาบาสเตอร์ ต้นสกุลเศวตศิลา ร่วมกับ พระยาภาสกรวงศ์ ดำเนินการจัดพิพิธภัณฑ์ตามแบบแผนอย่างยุโรปขึ้นที่หอคองคลองเตยในพระบรมมหาราชวังมีคนไทยมาฝึกเป็นกูเรเตอร์ คือนายทัต ศิริสัมพันธ์ หรือพลโทพระยาสมุสรสรรพการ และเรียกว่า หอมิวเซียม โดยย้ายของจากพระที่นั่งประพาสพิพิธภัณฑ์มาจัดแสดงไว้ที่พระที่นั่งสามองค์ในพระราชวังบวรสถานมงคลคือพระที่นั่งศิวโมกขพิมานพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ พระที่นั่งอิศราวินิจฉัยในปี พ.ศ. ๒๔๓๐ พร้อมมิวเซียมนี้ในระยะแรกยังมีลักษณะการจัดแสดงคล้ายกับการ

^{๓๗} ปฐมฤกษ์ เกิดุทัต, “พัฒนาการโบราณคดีในประเทศไทย”, เมืองโบราณ, ปีที่ ๘, ฉบับที่ ๔ (กันยายน-ธันวาคม ๒๕๓๘) : ๑๕.

^{๓๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑.

^{๓๙} ทรงสรรค์ นิลกำแหง, “เฮนรี อาลาบาสเตอร์ ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑ์สถานและสวนสาธารณะเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๗”, ศิลปากร, ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๒ (กันยายน ๒๕๑๗) : ๓๓-๓๘.

จัดนิทรรศการเป็นคราวๆ ตามวโรกาสสำคัญๆ การเริ่มต้นเปิดพิพิธภัณฑ์ขึ้นเป็นครั้งแรกทำให้ต่อมาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเกิดขึ้นนับได้ว่าเป็นพิพิธภัณฑ์สถานประจำท้องถิ่นที่เกิดขึ้นเป็นครั้งแรกที่เป็นแบบอย่างให้กับสมุหเทศาที่บ้านอื่นๆ ในเวลาต่อมาเช่นพิพิธภัณฑ์สถานที่วัดราชธานีสุโขทัยและพระประณเจตน์ครปฐมเป็นต้น^{๔๐}

กรณีที่ ๖ กรณีพระราชกระแสการอนุรักษ์ของรัชกาลที่ ๕

หลังจากที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ ทรงโปรดเกล้าฯ ในวันที่ ๒ ธันวาคม ๒๕๔๑ เพื่อทำการศึกษาเรื่องราวความเป็นมาของชาติบ้านเมืองในอดีต พระองค์โปรดให้ทำการบูรณะพระพุทธรูปและปูชนียสถานหลายแห่ง ในส่วนของการอนุรักษ์ ทรงโปรดกำหนดแนวทางในการปฏิสังขรณ์พระปรางค์วัดอรุณฯ ซึ่งถือเป็นเอกสารแนวทางการอนุรักษ์ช่างฝีมือฉบับแรกในประวัติศาสตร์การอนุรักษ์ไทย ซึ่งไม่ได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบไปตามใจชอบตามค่านิยมในยุคนั้น แต่เป็นการคงไว้ซึ่งของดั้งเดิม ซึ่งคล้ายกับกระแสแนวคิดการอนุรักษ์ของตะวันตกในช่วงเวลานั้น

สรุปได้ว่า การอนุรักษ์ในยุคแห่งการพัฒนาจากภูมิปัญญาดั้งเดิม สมัยรัชกาลที่ ๔-๕ ก็เป็นการบูรณปฏิสังขรณ์วัด พระราชวัง วัง กระทำเป็นราชประเพณีของกษัตริย์ราชเจ้าเช่นเดิม เพื่อสะท้อนบารมีของกษัตริย์ หากแต่มีกฎหมายฉบับแรกที่บัญญัติเพื่อไม่ให้เกิดการบุกรุกทำลายโบราณสถาน ได้แก่ วัดวาอาราม และสถานที่สำคัญได้เกิดกระบวนการการวินิจฉัยและชั้นสูตรก่อนที่จะสถาปนาปฏิสังขรณ์ขึ้นเป็นครั้งแรก แต่ไม่ได้เป็นกระบวนการเฉพาะที่กำกับอาคารที่จะซ่อมแซมทุกหลัง และไม่สามารถระบุถึงวิธีการปฏิบัติต่างๆ อย่างชัดเจนนัก

ง. การอนุรักษ์ยุคของการปกครอง (พ.ศ. ๒๔๕๔-๒๔๗๕)

ในยุคนี้ถือว่าเป็นยุคแรกๆ ที่เริ่มมีการตื่นตัวและสร้างแนวทางปฏิบัติเพื่อบรรลุถึงการรักษาของโบราณมากมายอย่างที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน อาจเป็นเพราะในช่วงก่อนหน้าเป็นช่วงที่มีการปฏิรูปการศึกษา มีการส่งบุคลากรไปศึกษา ณ ต่างประเทศ รวมทั้งการสร้างสถานศึกษาต่างๆ เพื่อพัฒนาคนและเพื่อปรับเปลี่ยนทัศนคติใหม่ของคนไทยให้มีประสิทธิภาพ สิ่งต่างๆ เหล่านี้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อการปฏิรูปด้านต่างๆ ของไทย ในเรื่องของระบบความคิดเกี่ยวกับโบราณสถานนั่นเอง ก็เช่นเดียวกัน รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ เป็นแนวทางการแก้ปัญหาตะวันตกจากที่เคยก่อเป็นรูปร่างในรัชกาลที่ ๕ ได้ถูกเสริมเป็นรูปแบบที่ชัดเจนในสมัยรัชกาลที่ ๖ แนวทางที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสนอให้แก่ชาวไทย คือ ลัทธิชาตินิยม ซึ่งจะให้เป็นแนวทางในการรักษาวัฒนธรรมของชาติไว้ในยามที่ต้องพัฒนาประเทศด้วยเทคโนโลยีตะวันตก^{๔๑}

^{๔๐} กรณีการ สุธีรัตนภิรมย์, “พัฒนาการแนวคิดและวิธีอนุรักษ์โบราณสถานในประเทศไทย”, *วิทยานพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย:มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๘) หน้า ๖๓.

^{๔๑} วิไลเลขา ถาวรธนาสาร, *ชนชั้นนำไทยกับการรับวัฒนธรรมตะวันตก*, (กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, ๒๕๔๕), หน้า ๑๓๙.

ในรัชสมัยนี้ พบว่าได้มีการประกาศจัดการตรวจรักษาโบราณ พ.ศ.๒๔๖๖ พระราชบัญญัติจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร พ.ศ.๒๔๖๙ และพระราชบัญญัติว่าด้วยการส่งโบราณสถานออกนอกประเทศ พ.ศ.๒๔๖๙ นอกจากจะเป็นการรักษาของโบราณอย่างเป็นทางการแล้วยังเป็นการประกาศให้ประชาชนทั่วไปได้เข้าใจว่าจำเป็นต้องรักษาไว้ หากพิจารณาตามที่พระองค์กล่าวไว้ว่าของโบราณย่อมเป็นหลักฐานในพงศาวดาร และเป็นเครื่องอุปกรณ์การตรวจตราหาความรู้โบราณคดีต่างๆ อันเจริญประโยชน์และเกียรติยศของบ้านเมือง อันเป็นความคิดที่ไม่ได้เกิดขึ้นมาก่อนในไทย ซึ่งถ้าเป็นระบบความคิดของไทยจะเกี่ยวกับความเชื่อความศรัทธาทางพระพุทธศาสนาหรือเพื่อเสริมสร้างบารมีของผู้ปกครองเป็นสำคัญ หรือกล่าวได้ว่าไม่ใช่ระบบความคิดของไทยแบบจารีตประเพณี ที่รู้จักใช้ของเก่าหรือของโบราณเป็นหลักฐานทางวิชาการเพื่อตรวจสอบเรื่องราวที่เกิดขึ้นในอดีตของบ้านเมือง อันเป็นหลักการของวิชาโบราณคดี ทั้งนี้ วัตถุประสงค์ของพระองค์คือเพื่อเรียนรู้เรื่องราวต่างๆ เพื่อสร้างความภูมิใจในชาติอันเป็นส่วนหนึ่งของแนวคิดการสร้างชาติของพระองค์ ระบบความคิดทางโบราณสถานดังกล่าวน่าจะได้รับอิทธิพลดังกล่าวมาจากการร่ำเรียนจากตะวันตก ดังที่พระองค์ทรงตรัสไว้ว่า ความเจริญของชาวตะวันตกนั้นล้วนภูมิใจที่คุยกันเรื่องพงศาวดารอันเป็นเรื่องราวของบรรพบุรุษตะวันตกในขณะที่ชาวไทยต้องการความเจริญความศิวิไลซ์แต่กลับดูถูกประวัติศาสตร์ของชาติบ้านเมืองเราเสียเอง^{๔๒}

ในขณะนั้นเกิดสมาคมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับของโบราณ เช่น สมาคมโบราณคดี สยามสมาคม เป็นต้น พระองค์เน้นย้ำความคิดตลอดรัชสมัยเสมอมา ซึ่งล้วนแล้วแต่ชี้ให้เห็นความสำคัญว่า ศิลปะสถาปัตยกรรมโบราณของสยาม ตลอดจนเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ในอดีตของชาติบ้านเมือง ล้วนเป็นสิ่งที่สำคัญที่ทุกคนในชาติต้องตระหนักถึงและเรียนรู้ทำความเข้าใจ ที่สำคัญคือไม่ใช่สิ่งที่ล่าหลังหรือเป็นสัญลักษณ์แสดงความไม่เจริญหรือไร้ความศิวิไลซ์แต่อย่างใด^{๔๓}

กล่าวได้ว่าในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ นี้ได้เริ่มการนำประวัติศาสตร์มาสร้างความเป็นชาตินิยมให้กับประเทศ และการพยายามฟื้นฟู ศิลปะ ภาษาวรรณคดีต่างๆ ขึ้นใหม่ เพราะสิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่แสดงออกถึงลักษณะเฉพาะของชาตินั้นๆ หน่วยงานทางด้านศิลปกรรมต่างๆ ถูกจัดตั้งขึ้นมา เช่น กรมศิลปากร กรมมหรสพ โรงเรียนช่างศิลปวรรณคดี สโมสร เป็นต้น รัชสมัย พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗

^{๔๒} คณะจารย์มหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์, **จดหมายเหตุรายวันในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๑๗), หน้า ๑๓๘.

^{๔๓} ชาตรี ประทีปนันทการ, **การเมืองและสังคมในศิลปสถาปัตยกรรมสยาม สมัยไทยประยุกต์ ชาตินิยม**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๗), หน้า ๒๓๘.

ปี พ.ศ. ๒๔๖๙ ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ในรัชกาลที่ ๗ มีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญทั้งในด้านการจัดส่วนราชการ โดยให้ยุบเลิกกรมศิลปากร เนื่องจากเงินรายได้ของแผ่นดินไม่พอกับรายจ่าย แล้วนำงานด้านการบำรุงวิชาช่าง ซึ่งเป็นของกรมศิลปากรเดิมกับการจัดการพิพิธภัณฑสถาน และการอื่นๆ อันเนื่องด้วยการบำรุงวิชาความรู้ มาสมทบไว้ในกรมการหอพระสมุดสำหรับพระนคร และเปลี่ยนชื่อเป็น ราชบัณฑิตยสภา โดยมีพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี และ ศ.ยอร์ช เซเดย์ นักวิชาการและปราชญ์ชาวฝรั่งเศสแห่งสำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพาทิศ ดำรงตำแหน่งเป็นเลขาธิการทั่วไปแห่งราชบัณฑิตยสภาในช่วงเวลานี้งานอนุรักษ์โบราณสถานจึงได้มาอยู่ใต้การดำเนินงานของราชบัณฑิตยสภาแต่นั้นเป็นต้นมา และการดำเนินการของไทยก็ได้รับอิทธิพลหรือแบบอย่างเริ่มต้นมาจากนักวิชาการฝรั่งเศสผู้นี้ตลอดจนอิทธิพลจากสำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพาทิศนับแต่นั้นเป็นต้นมา พบหลักฐานเป็น บันทึกให้การให้คำแนะนำจากปราชญ์ฝรั่งเศสหลายต่อหลายท่านในช่วงเวลานี้ งานของราชบัณฑิตยสภาในขณะนั้นแบ่งออกเป็น ๓ แผนก คือ

๑. แผนกวรรณคดี เป็นพนักงานจัดการหอพระสมุดสำหรับพระนครและสอบสวนพิจารณาวิชาอักษรศาสตร์

๒. แผนกโบราณคดี เป็นพนักงานจัดการพิพิธภัณฑสถาน ตรวจรักษาโบราณสถาน

๓. ศิลปากรเป็นพนักงานจัดการบำรุงรักษาวิชาช่าง

นอกจากนั้นในช่วงนี้มีการคุมเข้มที่จะสงวนรักษาของโบราณให้มากขึ้น เพราะระยะนี้มีการลักลอบส่งของโบราณออกขายต่างประเทศเสียมาก ซึ่งค่านิยมในการสะสมของเก่าก็ไม่ได้หายไปเหตุให้มีการขุดทำลายโบราณสถานเพื่อหาของไปขาย จึงได้มีการตราพระราชบัญญัติขึ้นอีก ๒ คือ พระราชบัญญัติจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร และ พระราชบัญญัติว่าด้วยการส่งโบราณและศิลปวัตถุออกนอกประเทศขึ้นในวันที่ ๒๕ ตุลาคม ๒๔๖๙ โดยมอบอำนาจการบริหารและการจัดการกับราชบัณฑิตยสภาเช่นเดิม

สรุปได้ว่า การอนุรักษ์ยุคของการปรับปรุงองค์กร (พ.ศ. ๒๔๕๔-๒๔๗๕) หรือในสมัยรัชกาลที่ ๖ - ๗ เป็นการอนุรักษ์ในฐานะการสร้างความรู้สึกราชาชาตินิยม และงานอนุรักษ์ได้กลายมาเป็นงานในระบบราชการอย่างเต็มตัว โดยให้ยึดหลักในการสงวนรักษารูปแบบดั้งเดิมและรักษาสภาพแวดล้อมของโบราณสถานเป็นสำคัญ ซึ่งเพดานความรู้ในการบูรณะในตอนนี้เป็นลักษณะการศึกษาแบบการอ่านค้นคว้าด้วยตนเองและแลกเปลี่ยนทัศนะจากกลุ่มผู้รู้ในส่วนกลางและกระจายไปสู่ท้องถิ่นอีกครั้งเริ่มมีการใช้คำว่า บูรณปฏิสังขรณ์ ขึ้นในงานราชการ และเริ่มพบแนวคิดในการมองโบราณสถานในแง่คุณค่าทางประวัติศาสตร์ แนวคิดต่างๆ ได้รับอิทธิพลแนวคิดจากตะวันตกอย่างชัดเจน

การอนุรักษ์ยุคหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง (พ.ศ. ๒๔๗๕-๒๕๐๕)

การอนุรักษ์โบราณสถานในยุคหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง มีพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงไปทั้งทางด้านแนวคิดและเทคนิควิธีการไปจากยุคก่อนหน้านี้เป็นอย่างมาก ซึ่งปัจจัยที่มีผลอย่างมากเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางด้านอนุรักษ์โบราณสถาน คือ นโยบายของรัฐบาลที่กำหนดกรอบในแต่ละยุค รัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม (๒๔๘๑-๒๔๘๗ และ พ.ศ. ๒๔๙๑-๒๕๐๐) นำนโยบายที่สำคัญ คือ นโยบายสร้างชาติ ซึ่งทำให้เกิดกระบวนการสร้างชาติแบบชาตินิยมอย่างรุนแรงเกิดขึ้น คือเชื่อผู้นำชาติพันธุ์ ดังนั้น นโยบายแบบรัฐนิยมนี้ได้ถูกประกาศใช้ครั้งแรกเมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๒ มีความมุ่งหมายให้ประชาชนปฏิบัติตามเพื่อความเจริญวัฒนาถาวรของประเทศชาติ^{๔๔} นโยบายดังกล่าวก่อให้เกิดโครงการต่างๆเกิดขึ้นหลายประการในการรวมชาติ การบำรุงรักษาเอกลักษณ์ของชาติ การสร้างสาธารณูปโภค การคมนาคมต่างๆ ถนนหลายสายเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ตลอดจนนโยบายการปรับปรุงส่งเสริมวัฒนธรรมไทย ถึงแม้ผลงานทางด้านการอนุรักษ์โบราณสถานยังไม่เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปประธรรม อย่างไรก็ตามรัฐบาลได้ประกาศใช้ว่าด้วยโบราณสถาน และการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) ในปี พ.ศ. ๒๔๘๖

สมัยหลัง ปี พ.ศ. ๒๔๙๑ เป็นต้นมา เป็นการสร้างความรู้สึกราชาชาตินิยมโดยเน้นความเป็นไทย ในแบบท้องถิ่นนิยม เป็นการสร้างอัตลักษณ์ของไทย ผ่านกระบวนการรักษาสมดุลและผานระหว่างวัฒนธรรมไทยดั้งเดิมและวัฒนธรรมใหม่เพื่อให้คงอยู่ร่วมกันได้ นโยบายต่างๆ ทางการเมืองและความคิดความเชื่อของผู้นำ ล้วนมีผลต่อกระแสการอนุรักษ์โบราณสถาน แนวคิดของการกลับมายกย่องศิลปะในอดีตและการเชิดชูวัฒนธรรมไทยท้องถิ่น ก่อให้เกิดโครงสร้างบูรณะวัดและปูชนียสถานทั่วประเทศที่เป็นศูนย์กลางของชุมชนในท้องถิ่นต่างๆ ถึง ๕,๕๓๕ วัด โครงการต่างๆ ที่ทำให้เกิดความรู้สึกเป็นท้องถิ่นนิยมได้รับการสนับสนุนโครงการดังกล่าวล้วนเป็นผลที่เกิดมาจากการสร้างความเป็นไทยในรูปแบบของท้องถิ่นนิยม ตามความเชื่อของผู้นำ แทนที่ความเป็นไทยในแบบสากลในปี พ.ศ. ๒๔๘๑-๒๔๘๗

ในส่วนองวิธีการปฏิบัติงานนั้น กรมศิลปากรได้เข้ามาดูแลงานดังกล่าวแทบทั้งสิ้นอย่างไรก็ตาม นำพิจารณาว่า ในช่วงการบูรณปฏิสังขรณ์ในช่วงเวลาดังกล่าว (พ.ศ. ๒๔๗๘-๒๕๐๕) กรมศิลปากรได้กล่าวว่า ได้รับผิดชอบในการบูรณะซ่อมแซมโบราณสถานตามที่ประกาศของราชบัณฑิตยสภา โดยในระยะต้นอาศัยแนวทางของ คามิลโล^{๔๕}

^{๔๔} รอง ศยามานนท์, ประวัติศาสตร์ไทยในระบอบรัฐธรรมนูญ, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๐), หน้า ๑๑๐.

^{๔๕} กรมศิลปากร, ร่างมาตรฐานและแนวปฏิบัติของกรมศิลปากรในการดำเนินการโบราณสถานโบราณคดี และการพิพิธภัณฑ, หน้า ๑๐๖.

แนวคิดของ คามิลโล ยึดหลักการที่ว่าไม่ซ่อมแซมโบราณสถานแต่คำจุนรักษาโบราณสถาน โดยโครงสร้างคอนกรีต ต่อมา มีการขุดแต่งโบราณสถานจำนวนมากในประเทศ ทำให้มีความรู้ใหม่เกิดขึ้น และทำให้ทราบว่า ก่อนหน้าที่เคยค้ำยันด้วยโครงสร้างคอนกรีตนั้นเกิดความไม่เหมาะสม เพราะโบราณสถานหายไป เหลือเพียงส่วนโครงสร้างค้ำยันคอนกรีตที่ยังคงอยู่ นับได้ว่าโบราณสถานในช่วงเวลานี้ผันแปรไปตามกระแสการเมืองอย่างรุนแรง หรือการอนุรักษ์โบราณสถานจะเป็นไปตามรูปแบบใดนั้น ล้วนแล้วแต่ผู้นำประเทศในช่วงเวลานั้นๆ จะตัดสินใจตัดสินทั้งสิ้น โบราณสถานก็กลายเป็นตัวแทนของการแสดงความอำนาจผู้นำในแต่ละยุคไปอย่างสิ้นเชิง

สรุปได้ว่า การอนุรักษ์ในยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงการปกครอง (พ.ศ. ๒๔๗๕-๒๕๐๕) มีลักษณะมีวิธีการตลอดจนวิธีการทำงานอนุรักษ์ คือ นโยบายชาตินิยมแบบเน้นความเป็นไทยในแบบสากล และแบบท้องถิ่นนิยมตลอดจนการเข้ามาของนักวิชาการตะวันตก โดยกรมศิลปากรรับผิดชอบบูรณะปฏิสังขรณ์โบราณสถานตามที่ประกาศขึ้นประกาศไว้ และดำเนินงานต้องอาศัยแนวทางที่สำนักงานวิชาการฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพาทิศดำเนินการบูรณะใน อินโดจีนเป็นหลัก โดยถือหลักว่า ไม่ซ่อมแซมโบราณวัตถุ แต่คำจุนรักษาโบราณสถาน ถ้าส่วนใดส่วนหนึ่งพังทลายไป ก็ใช้หินหรือไม้ใหม่หรือวัสดุประเภทเดียวกันเข้ามาแทนที่พอรองรับกันได้

การอนุรักษ์โบราณสถานในยุคปัจจุบัน

การอนุรักษ์โบราณสถานในยุคปัจจุบันเป็นหน้าที่หลักของกรมศิลปากรซึ่งได้รับการสถาปนาขึ้นครั้งแรกเมื่อวันที่ ๒๗ มีนาคม ๒๔๕๔ โดยมีหน่วยงานที่รับผิดชอบภารกิจหลักดังนี้

๑. งานด้านโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ มีสำนักงานโบราณคดีและสำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เป็นผู้รับผิดชอบปฏิบัติ

๒. งานด้านเอกสาร หนังสือ หอสมุดแห่งชาติ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติและสำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ เป็นผู้รับผิดชอบปฏิบัติ

๓. งานด้านศิลปกรรม มีสำนักสถาปัตยกรรมและสำนักช่างสิบหมู่ เป็นผู้รับผิดชอบปฏิบัติ

๔. งานด้านนาฏศิลป์ ดุริยางคศิลป์ มีสำนักสังคีต เป็นผู้รับผิดชอบปฏิบัติ

๕. งานจัดการศึกษาวิชาเฉพาะมีสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ เป็นผู้รับผิดชอบจัดการศึกษาในระดับต่ำกว่าปริญญาตรีและระดับปริญญาตรีในด้านนาฏศิลป์ดุริยางคศิลป์ คีตศิลป์และช่างศิลป์^{๔๖}

ในปัจจุบันกรมศิลปากรได้จัดทำโครงการการอนุรักษ์ ซ่อมแซมและบูรณะโบราณสถาน โครงการพัฒนาศักยภาพบุคลากรด้านการอนุรักษ์โบราณสถาน โดยการสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการงานการขึ้นทะเบียนโบราณสถาน การประมาณราคาเพื่อการอนุรักษ์โบราณสถาน

^{๔๖} กรมศิลปากร, ๙๕ ปี แห่งการสถาปนากรมศิลปากร, (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๔๙), หน้า ๗.

นอกจากนี้ กรมศิลปากรได้ร่วมกับจังหวัดองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดกิจกรรมวันอนุรักษ์มรดกไทยดำเนินการผดุงรักษาฟื้นฟูและสืบทอดศิลปวิทยาการด้านช่างฝีมือและเป็นศูนย์ข้อมูลด้านศิลปกรรมของชาติดำเนินการด้านช่างและงานศิลปะในการบูรณะซ่อมแซมเพื่อการอนุรักษ์โบราณสถานและงานศิลปกรรมศึกษาค้นคว้าวิจัยการอนุรักษ์บ้านทรงไทยการจัดตั้งกลุ่ม/ชมรมอนุรักษ์มรดกศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นการก่อสร้างพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านการร่วมกับสถานศึกษาในการจัดตั้งกลุ่ม/ชมรมอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถานการถ่ายทอดและการสืบสานศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทยงานช่างสิบหมู่

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.๒๕๔๐ ได้ยกมาตราที่เกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพและการกระจายอำนาจให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมและมีหน้าที่บำรุงรักษาศิลปจารีต ประเพณีภูมิปัญญาท้องถิ่นและเมื่อได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. ๒๕๔๒ คณะกรรมการการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตามพระราชบัญญัติฯ ดังกล่าวได้พิจารณาเห็นชอบการถ่ายโอน ภารกิจ ๖ ด้านรวม ๒๔๕ กิจกรรมในด้านศิลปวัฒนธรรมจารีตประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่นได้มีการถ่ายโอนภารกิจจำนวน ๒ กิจกรรมคือการบำรุงรักษาโบราณสถานขึ้นพื้นฐานและการดูแลรักษาโบราณสถานในระดับท้องถิ่น

สรุปได้ว่า การอนุรักษ์โบราณสถานในประเทศไทยในปัจจุบันอยู่ในความรับผิดชอบของกรมศิลปากร และการกระจายอำนาจให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแล หากแต่ยังไม่มีปัญหาในการบริหารจัดการ คือ การขาดความรู้และความตระหนักของประชาชนในการดูแลรักษาอนุรักษ์โบราณสถานรวมถึงขาดแคลนงบประมาณในการซ่อมแซม บูรณะ และปฏิสังขรณ์โบราณสถานที่มีอยู่จำนวนมากด้วย

บทที่ ๓

การอนุรักษ์โบราณสถานวัดมณีวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี

เนื้อหาในบทที่ ๓ นี้ผู้วิจัยมุ่งกล่าวถึงการอนุรักษ์โบราณสถานวัดมณีวนาราม จังหวัดอุบลราชธานีเป็นสำคัญ โดย ดังนั้นเพื่อให้ทราบถึงการอนุรักษ์โบราณสถานของวัดมณีวนาราม จำเป็นอย่างยิ่งในการที่จะต้องรู้ถึงข้อมูลทั่วไปของโบราณสถานในวัดมณีวนาราม และวิธีการอนุรักษ์โบราณสถานวัดมณีวนาราม รวมทั้งสภาพปัญหาในการอนุรักษ์โบราณสถานวัดมณีวนาราม ดังมีเนื้อหาตามลำดับต่อไปนี้

๓.๑ ประวัติวัดมณีวนาราม และโบราณสถาน^๑

วัดมณีวนาราม (วัดป่าน้อย) ตั้งอยู่ถนนหลวง อยู่ระหว่างวัดมณีวนารามกับวัดทุ่งศรีเมือง สร้างเมื่อประมาณ พ.ศ.๒๓๓๒ ผู้สร้างคือ อุปฮาดเก่า โอรสพระปทุมวรราชสุริยวงศ์ (เจ้าคำผง) และมีพระคู่บ้านคู่เมืองคู่อุบลราชธานีอีกองค์หนึ่งนั่นคือ พระแก้วโกเมน เป็นพระบูชาปางมารวิชัยขนาดหน้าตัก กว้าง ๔ นิ้ว สูงประมาณ ๕ นิ้ว สันนิษฐานว่า พระแก้วโกเมน เมื่อสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ตอนต้น ไทยมีสงครามกับเวียงจันทน์ ผู้รักษาการบ้านเมืองและทนายทนายิกา ได้พากันนำ พระแก้วโกเมนมาประดิษฐานไว้ ณ วัดมณีวนาราม ซึ่งเจ้าอาวาสและคณะกรรมการวัดเก็บรักษาไว้เป็นความลับต่อกันมา การที่นำผอบไม้จันทน์ไปคล่ำ (หรือครอบ) พระแก้วไว้นั้น ภาษาอีสานเรียกว่า งาม วัดซึ่งเป็นที่เก็บรักษาพระแก้วโกเมนครั้งนั้น จึงเรียกว่า วัดกุดละงาม มาจนปัจจุบัน พระแก้วโกเมน พระพุทธรูปอัญมณีศักดิ์สิทธิ์ของวัดมณีวนารามหรือวัดป่าน้อย ทั้งนี้เนื่องด้วย พระแก้วโกเมน เป็นพระพุทธรูปที่มีค่าหาได้ยากยิ่งเกรงจะสูญหาย จึงหวยแหนด้วยความห่วงใย พระเดชพระคุณเจ้าอาวาส วัดมณีวนารามที่ผ่านมาทุกรูปจึงเก็บรักษา พระแก้วโกเมน ไว้ในตู้ไม้ทึบตลอดมา ครั้งเมื่อสิ้นสมัยหลวงปู่พระธรรมเสนานี (กิ่ง มหัทธโน) คณะกรรมการวัดมณีวนารามจึงขออนุญาตนำพระแก้วโกเมน ลงมาประดิษฐานให้พุทธศาสนิกชนได้กราบไหว้บูชา และสงวนไว้ในเทศกาลวันวิสาขบูชา เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัว และได้ถือปฏิบัติสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน นอกจากพระแก้วโกเมนแห่งวัดมณีวนารามหรือวัดป่าน้อยถือว่า จะเป็นพระคู่บ้านคู่เมืองแล้ววัดมณีวนารามยังมีโบราณสถานที่สำคัญ คือ กุฏิ ที่มีความเก่าแก่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ เรื่องราวต่างๆ ในอดีตของจังหวัดอุบลราชธานี รวมทั้งความเป็นเอกลักษณ์โดดเด่นทางสถาปัตยกรรม

^๑ สัมภาษณ์พระพัยคอร์ธ ปญญาพล, ผู้ดูแลผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์โบราณสถานในวัดมณีวนาราม, ๑๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

จากประวัติที่มีการบันทึกพบว่าตั้งแต่เริ่มสร้างจนปัจจุบันวัดมณีวนารามมีเจ้าอาวาสรวมแล้วทั้งหมด ๙ รูป มีถึง ๖ รูป ได้รับแต่งตั้งเป็นผู้ปกครองคณะสงฆ์ ตำแหน่งเจ้าคณะแขวง/เจ้าคณะอำเภอหลักคำ/เจ้าคณะจังหวัด รองเจ้าคณะภาค โดยเฉพาะเจ้าอาวาสรูปที่ ๑ ได้รับการยกย่องเป็น “พระสงฆ์สำคัญของแผ่นดิน” จากพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ โปรดเกล้าโปรดกระหม่อม แต่งตั้งเป็นพระราชาคณะตำแหน่ง “หลักคำ”^๒ พระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๓ แห่งราชวงศ์จักรี พระองค์มีพระราชประสงค์ ที่จะให้หัวเมืองอุบลราชธานีมีการปฏิรูปการปกครองคณะสงฆ์ ให้เป็นแบบเดียวกับคณะสงฆ์กรุงรัตนโกสินทร์ พระองค์ ให้มีการรวบรวมพระไตรปิฎกให้เป็นหมวดหมู่ พระองค์จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม พระราชทานแต่งตั้งสมณศักดิ์ให้พระมหาสุ่ย เปரியุทธธรรม ๓ ประโยค แห่งวัดสระเกศราชวรมหาวิหาร เป็นพระราชาคณะมีพระราชทินนามที่ พระอริยวงศาจารย์ญาณวิมลอุบลคณาวิบาลสังฆปาโมกข์ แล้วโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้พระอริยวงศาจารย์กลับไปเป็นเจ้าคณะเมืองอุบลราชธานี ในสมัยนั้นโดยให้เป็นอาวาสรูปแรกของวัดมณีวนาราม ซึ่งพระอริยวงศาจารย์ญาณวิมลอุบลคณาวิบาลสังฆปาโมกข์ นั้นชาติภูมิเกิดในสมัยเริ่มสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ ที่บ้านกวางคำ (บางท่านว่าบ้านแหม) อำเภอเชียงใน จังหวัดอุบลราชธานีและคำว่า “อุบลเมื่อนักปราชญ์” เกิดจากพระอริยวงศาจารย์ญาณวิมล เป็นพระมหาเถระรูปแรกของจังหวัดอุบลราชธานี ที่ได้ดำเนินการบริหารคณะสงฆ์ ให้มีระเบียบแบบแผน มีการกระจายอำนาจบริหารโดยได้รับมอบหมายให้พระสงฆ์ที่ทรงคุณวุฒิมีความเป็นผู้นำ มีความรู้ทางพระปริยัติธรรมดี จัดการดูแลสำนักเรียนต่างๆ เป็นการ

^๒ หลักคำ คือตำแหน่งตำแหน่งสมณศักดิ์ชั้นสูงของลาว ลำดับชั้นสมณศักดิ์ตามแบบพระราชาณาจักรลาว(รวมทั้งอีสาน)โดยเริ่มจากชั้นต่ำสุดขึ้นไปหาสูงสุดมีดังนี้ ๑. ชั้นสำเร็จ ๒. ชั้นชา ๓. ชั้นคุ ๔. ชั้นราชคุ ๕. ชั้นเจ้าหัวคูฝ่าย ๖. ชั้นเจ้าหัวคูค่าน ๗. ชั้นเจ้าหัวคูหลักคำ ๘. ชั้นเจ้าหัวคูลูกแก้ว ๙. ชั้นเจ้าหัวคูยอดแก้ว ๑๐. ชั้นราชคุหลวง ชั้น ๑ - ๔ เรียกว่าเป็นชั้นของฝ่ายปริยัติ ซึ่งเป็นชั้นของผู้ที่ยังจำเป็นต้องศึกษาเล่าเรียน (ปริยัติ [ปริยัต] น. การเล่าเรียนพระไตรปิฎก) การเลื่อนชั้นสมณศักดิ์ของฝ่ายปริยัติจะต้องผ่านการเรียนการศึกษาเป็นขั้นๆ ขึ้นไปดังนี้
ขั้นต้น - เรียนสุตมนน้อย สุตมนกลาง สุตมนปลาย (สุต = สวด / มน = มนต์) (สุตมน - **สุมัน** = สวดมนต์)
ชั้นกลาง - เรียนมูลกัจจายน์ , เรียนแปลคัมภีร์บาลีอรรถกถาทั้ง ๕ , เรียนอรรถกถาธรรมบทบาลี ๘ ภาค ชั้นปลาย - เรียนคัมภีร์ทศชาติบาลี, เรียนมังคลัตถปิณีบาลี, เรียนอรรถกถาวิสุทธิธรรมคบาลี, เรียนอรรถกถาอิทธิธรรมสังคหบาลี
ชั้น ๕ - ๖ เป็นชั้นของฝ่ายบริหาร ซึ่งการที่จะมาถึงขั้นนี้ได้ต้องจบหลักสูตรชั้นฝ่ายปริยัติที่กล่าวมานี้เสียก่อน เรียกว่าเริ่มจะเข้าขั้นภูมิพรราชาอายุถึงพระเถระแล้ว จึงจะได้รับพิจารณาตำแหน่งทางการปกครองต่อไปซึ่งจะเป็นอำนาจการแต่งตั้งโดยพระมหากษัตริย์หรือหลวง..ไม่ใช่อำนาจของราชบุตร อำนาจของราชภรรยา มีแค่ ชั้น ๑ - ๔ เท่านั้น ; <http://www.ampoljane.com/2017/06/07/laostrucure/>ลำดับชั้นสมณศักดิ์พระภิกษุสงฆ์ลาวและอีสาน, สืบค้นเมื่อ ๒๓ ธันวาคม ๒๕๖๐. เวลา ๑๒.๐๐ น.

กระจายโอกาสทางการศึกษาให้เกิดแก่ชุมชนพื้นที่ต่างๆ จึงเป็นต้นเค้าแห่งความเจริญทางปรีชาธรรม และหนังสือไทยจนเมืองอุบลราชธานีได้สมญานามว่า “อุบลเมืองนักปราชญ์” เป็นมรดกสืบมาจนถึงทุกวันนี้ นอกจากนี้ ท่านเจ้าคุณสมเด็จพระพุทธาจารย์เจ้าคณะใหญ่หนตะวันออกเจ้า อาวาสวัดสระเกศราชวรมหาวิหารได้กล่าวในหนังสือ "กึ่งธรรม"เกี่ยวกับพระอริยวงศาจารย์ ไว้ว่า

“ท่านเจ้าคณะ พระอริยวงศาจารย์ และมีสร้อยอยู่ ๒ ตอนว่าญาณวิมล อุบลสังฆปาโมกข์ ได้ขึ้นมายู่จังหวัดอุบลราชธานี และอยู่ที่วัดบ้านน้อยเป็นพระที่สำคัญของแผ่นดิน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๓ ทรงแต่งตั้งเป็นพระราชาคณะหาได้ยากมากในเมืองไทยเวลานั้น ที่พระสงฆ์ในหัวเมืองจะเป็นพระราชาคณะไม่เหมือนปัจจุบันนี้ และเป็นคนอุบลราชธานีอีกด้วย หลังจากท่านได้บูรณะวัดบ้านน้อยแล้ว ได้ไปสร้างวัดอีกวัดหนึ่ง คือวัดทุ่งศรีเมือง ทราบว่าท่านนั่งกรรมฐานที่นั่น ต่อมาทราบว่าที่วัดทุ่งศรีเมือง ก็มีรอยพระพุทธรูปได้ทราบว่าได้จำลองไปจากวัดสระเกศฯ และได้ทราบจากฝรั่งคนหนึ่งก่อนว่าพระบาทที่วัดทุ่งศรีเมือง เป็นพระบาทที่เอาไปจากวัดสระเกศ ท่านเจ้าคุณพระอริยวงศาจารย์ฯ เชี่ยวชาญทางคันถธุระ และศิลปหัตถกรรม นำเอาระเบียบประเพณี ตลอดจนศิลปหัตถกรรมจากกรุงเทพมหานครมาเผยแพร่ไว้เมืองอุบลราชธานีเป็นครั้งแรก ผลงานด้านศิลปะที่สำคัญ คือ หอไตรกลางน้ำ วัดทุ่งศรีเมืองที่รวมเอาศิลปะ ๓ สกุลช่างไว้ด้วยกัน ผสานผสมกลมกลืนอย่างลงตัว ต่อมาเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๓๘๐ ได้ถึงแก่กรรมภาพ ณ ห้องใหญ่ ภูฏีแดง เก็บศพไว้หลายปี จึงได้ทำรูปนักษัตรสี่ลึงค์ ประกอบหอแก้วบนหลังนก บำเพ็ญกุศลตามประเพณีเสร็จแล้วเชิญหีบศพรื้อขึ้นประดิษฐานบนหอแก้ว แล้วชักลากไปสู่ทุ่งศรีเมืองเยื้องไปด้านพายัพ พระราชทานเพลิง ณ ที่นั้น

ส่วนเจ้าอาวาสวัดมณีวนารามรูปที่ ๒ - ๔ มีได้มีตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์ เจ้าอาวาสรูปที่ ๕ พระครูวิจิตรธรรมภาณี (พวง ธมฺมทีโป) ตำแหน่งเจ้าคณะแขวง (อำเภอ) วารินชำราบ และอำเภอเมืองอุบลราชธานี เจ้าอาวาสรูปที่ ๖ พระธรรมเสนานิ (กิมทปผโล ปธ.๕) ตำแหน่ง เจ้าคณะจังหวัดอุบลราชธานี ต่อมาเลื่อนเป็นรองเจ้าคณะภาค ๑๐ เจ้าอาวาสรูปที่ ๗ พระครูอาทรกิจโกศล (ทอน กนตสีโล) ตำแหน่งเจ้าคณะอำเภอเมืองอุบลราชธานี เจ้าอาวาสรูปที่ ๘ พระกิตติญาณโสภณ (แสง นาคเสโน ปธ.๗) ตำแหน่งเจ้าคณะอำเภอเมืองอุบลราชธานี ปัจจุบันเจ้าอาวาสรูปที่ ๙ คือท่านเจ้าคุณพระราชธีราจารย์เจ้าคณะจังหวัดอุบลราชธานีเจ้าอาวาสวัดมณีวนาราม การศึกษา ป.ธ.๙ (เปรียญธรรม ๙ ประโยค) วิชามหาธาตุ ยุวราชรังสฤษฎิ์ กรุงเทพมหานคร ปีพ.ศ.๒๕๓๒ M. A. (Pali & Sanskrit) [First Class] (ปริญญาโท สาขาภาษาบาลีและสันสกฤตเกียรตินิยมปี พ.ศ. ๒๕๓๖ และ Ph.D. (Pali) (ปริญญาเอก สาขาภาษาบาลี) ปี พ.ศ. ๒๕๓๙ ซึ่งถือเป็นผู้มีภูมิธรรมที่สูงที่สุดทั้งทางโลก

และทางธรรมนั่นเอง ดังนั้นจึงทำให้ท่านเป็นผู้ที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกล เล็งเห็นความสำคัญในการอนุรักษ์รักษาโบราณสถานต่างๆ ภายในวัดไว้ได้สมบูรณ์ ในปัจจุบันกรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนโบราณสถานภายในวัดมณีวนาราม ไว้เป็นสมบัติของชาติ จำนวน ๓ ชิ้น ซึ่งเป็นโบราณสถานที่เป็นกุฏิสำคัญภายในวัดที่ประวัติศาสตร์สัมพันธ์ทั้งต่อพุทธศาสนาและสังคมการเมือง ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

หลังที่ ๑ กุฏิพระอริยวงศาจารย์ (กุฏิแดง)

กุฏิพระอริยวงศาจารย์ หรือที่เรียกกันโดยทั่วไปว่ากุฏิแดงเดิมเป็นที่จำพรรษาของท่านเจ้าคุณพระอริยวงศาจารย์ ญาณวิมลอุบลสังฆปาโมกข์ (ท่านเจ้าสัว) เจ้าคณะเมืองอุบลราชธานีเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๗๑ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๓ กุฏิแดงแห่งนี้เป็นโบราณสถานที่สำคัญยิ่งของจังหวัดอุบลราชธานี มีเอกลักษณ์อันโดดเด่นทางสถาปัตยกรรมไทย และสีสนอันงดงาม เป็นอาคารสร้างด้วยไม้ชั้นเดียว ตั้งเสายกพื้นสูงตีฝ้าผนังแบบเรือนไม้ฝาปะกน ใช้เทคนิคการเข้าเดือยไม้แบบโบราณ หลังคาเดิมมุงด้วยไม้แป้นเกล็ดและเปลี่ยนมาใช้กระเบื้องมุงในภายหลัง ภายในแบ่งเป็น ๔ ห้อง มีห้องโถงใหญ่ ๒ ห้อง ห้องเล็กด้านข้างอีก ๒ ห้อง ประตูบลูกกรงไม้ขนาดใหญ่ที่ขอบหน้าต่างและระเบียงด้านหน้า หน้าต่างระหว่างห้องด้านทิศเหนือมีการเขียนรูปเทวดาประดับไว้ ๒ บานและพันธุ์พฤกษาอีก ๒ บาน มีความงดงามเป็นอย่างยิ่ง

ภาพที่ ๑ กุฏิพระอริยวงศาจารย์ (กุฏิแดง)

หลังที่ ๒ กุฏิธรรมระโต

กุฏิธรรมระโตตั้งอยู่ทางทิศเหนือของวัดมณีวนาราม (วัดป่าน้อย) มีลักษณะเป็นกุฏิเดี่ยวขนาดเล็ก ใต้ถุนสูงก่อสร้างด้วยไม้ ตัวกุฏิแบ่งใช้ประโยชน์เป็น ๓ ส่วน คือ ส่วนห้องนอน ห้องโถงและส่วนเรือนชาน โดยพื้นที่อาคารลดหลั่นสามระดับ จากส่วนห้องนอน ลดระดับมาส่วนโถงและเรือนชานเป็นที่ต่ำสุด โดยทางทิศใต้มีบันไดทอดลงตามแนวทิศตะวันออก-ทิศตะวันตก

ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของกุฏิธรรมระโต ห้องนอนมีจำนวน ๓ ห้อง เป็นฝาไม้ลักษณะเดียวกับส่วนโถงด้านทิศตะวันตก โดยฝากุฏิเป็นไม้ตีทาบเกล็ดตามแนวนอนเหนือฝานั่งมีช่องแสงฉลุ ลวดลายสวยงามตลอดแนว ใต้ฝาไม้ตกแต่งด้วยไม้ลวดบัวรอบไกร้ครอบตัวอาคาร หากแต่โถงด้านอื่นมีลักษณะโปร่ง มีราวระเบียงไม้เตี้ยๆ เป็นกรงซี่มีลักษณะยื่นออกมายังส่วนเรือนชาน เป็นหลังคาทรงจั่วและส่วนชานเป็นทรงเพิง (เพิงหมาแหงน) หลังคาคลุมมุงด้วยกระเบื้องว่าว ที่ฝานั่งหน้าห้องนอนมีป้ายชื่อกุฏิธรรมระโตระบุถึงประวัติการสร้างว่า สร้างขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๕๖

ภาพที่ ๒ กุฏิธรรมระโต

หลังที่ ๓ กุฏิใหญ่

กุฏิใหญ่ ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของวัดมณีวนาราม (วัดป่าน้อย) มีลักษณะเป็นกุฏิเดี่ยวใต้ถุนสูง ก่อสร้างด้วยไม้เสาชั้นล่างเป็นเสาคอนกรีต ตัวกุฏิแบ่งการใช้ประโยชน์ออกเป็น ๓ ส่วน คือ ส่วนห้องนอนส่วนโถงและส่วนเรือนชาน โดยพื้นที่อาคารลดหลั่นสามระดับ จากส่วนห้องนอนลดระดับมาส่วนโถง และเรือนชานเป็นส่วนที่ต่ำสุด ส่วนเรือนชานด้านทิศใต้มีบันไดทอดลงตามแนวทิศเหนือ-ทิศใต้ กุฏิหลังนี้มีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีจำนวน ๖ ห้อง ฝาเป็นฝาไม้ตีทาบเกล็ดตามแนวนอน ไม้พริ้งปิดซ่อนทับด้วยไม้ลวดบัวรอบอาคาร เหนือช่องแสงประตูหน้าต่างด้านทิศใต้และทิศตะวันออก

ตกแต่งด้วยไม้ฉลุลงลายพันธุ์พฤกษา หลังคาทรงมะนิลามุงด้วยกระเบื้องว่าวสีเเมนต์ ยอดหน้าจั่วตกแต่งไม้กลึงได้มุมจั่วตกแต่งด้วยลวดลายฉลุสวยงาม สร้างขึ้นเมื่อประมาณปี พ.ศ. ๒๔๗๘ นำสร้างโดยพระครูวิจิตรธรรมภาณี (พวง ธมฺมทินโน) สิ้นเงิน ๑,๒๐๐ บาท (หนึ่งพันสองร้อยบาท)

ภาพที่ ๓ กุฏิใหญ่

ในอดีตกุฏิพระอริยวงศาจารย์ กุฏิธรรมะโต และกุฏิใหญ่” วัดมณีวนาราม (วัดป่าน้อย) อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี โบราณสถานแห่งนี้ถูกปล่อยทิ้งร้างมาหลายปี จนมาถึงในปี พ.ศ. ๒๕๕๖ พระเทพวรจารย์ เจ้าอาวาสรูปปัจจุบัน มีดำริในการบูรณะด้วยงบประมาณจากองค์การบริหารส่วนจังหวัดอุบลราชธานี และชาวกุ่มวัดมณีวนาราม ในการบูรณะด้วยความร่วมมือกับกรมศิลปากรช่วยในการดูแลเพื่อคงสภาพดั้งเดิมไว้ให้มากที่สุดเพื่อการอนุรักษ์ไว้เป็นมรดกทางศิลปวัฒนธรรมอันทรงค่าของจังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งต่อมาสมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์ได้คัดเลือก "กุฏิพระอริยวงศาจารย์ (กุฏิแดง)" จังหวัดอุบลราชธานีนี้ได้รับ "รางวัลอนุรักษ์สถาปัตยกรรมดีเด่น ประจำปี ๒๕๕๘" ประเภทอาคารปูชนียสถาน และวัดวาอารามเป็นเกียรติคุณเสริมสร้างกำลังใจแก่ผู้มีคุณูปการต่อการอนุรักษ์มรดกศิลปสถาปัตยกรรม

ภาพที่ ๔ พิธีเปิดแพรคลุมป้ายโบราณสถาน กุฏิพระอริยวงศาจารย์ (กุฏิแดง) เมื่อวันที่ ๑๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗

ภาพที่ ๕ พระเทพวรจารย์ เจ้าอาวาสวัดมณีวนาราม เจ้าคณะจังหวัดอุบลราชธานี เข้ารับพระราชทานรางวัลอนุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรมดีเด่นประจำปี ๒๕๕๘ ในวันศุกร์ ที่ ๒๔ มีนาคม ๒๕๖๐ ณ ศาลาดุสิตาลัย สวนจิตรลดา

นอกจากนี้ พระเทพวรจารย์ ได้ประสานงานไปยังผู้ช่วยศาสตราจารย์วิณา วิสเพ็ญ ประธานโครงการอนุรักษ์โบราณสถานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ผศ.ดร.สมศรี ชัยวณิชยา ประธานหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัย

อุบลราชธานี และพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ อุบลราชธานี ดำเนินการจัดแสดงโบราณวัตถุสำคัญของวัด เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ของเมืองอุบลราชธานี ซึ่งวัตถุโบราณวัตถุสำคัญของวัดนั้น ล้วนได้จากการบูรณะกุฏิทั้งสามหลัง เช่น ใบลานเก่า ๒๐๐ ปี ภาพประวัติศาสตร์ เอกสารเก่า เครื่องใช้วัตถุโบราณสมัย ร.๕ เป็นต้น

ภาพที่ ๖ โบราณวัตถุสำคัญของวัดมณีวนาราม

๓.๒ วิธีการอนุรักษ์โบราณสถานวัดมณีวนาราม^๓

ก่อนที่ผู้วิจัยจะกล่าวถึงวิธีการอนุรักษ์โบราณสถานวัดมณีวนาราม จำเป็นที่จะต้องกล่าวหลักการโดยทั่วไปในการอนุรักษ์ที่ถูกต้องตามหลักวิชาการ ซึ่งส่วนหนึ่งนั้นปรากฏเนื้อหาแล้วบทที่ ๒ แต่ในหลักวิธีการที่กรมศิลปากรได้วางระเบียบว่าด้วยวิธีการอนุรักษ์โบราณสถาน พ.ศ. ๒๕๒๘ ถือเป็นระเบียบปฏิบัติสำคัญที่น่าสนใจ และน่ายึดถือเป็นแนวปฏิบัติสำคัญสำหรับวัดที่มีโบราณสถานได้

๓.๒.๑ วิธีการอนุรักษ์โบราณสถานทั่วไป

ตามหลักการหน่วยราชการที่รับผิดชอบในการอนุรักษ์โบราณสถาน และโบราณวัตถุในประเทศไทย คือกรมศิลปากรได้วางระเบียบว่าด้วยวิธีการอนุรักษ์โบราณสถาน พ.ศ. ๒๕๒๘ ไว้ดังนี้^๔

^๓ สัมภาษณ์ พระเทพวรจารย์(ศรีพร ป.ธ. ๙, Ph.D.), เจ้าอาวาสวัดมณีวนาราม เจ้าคณะจังหวัดอุบลราชธานี, ๑๗ มีนาคม ๒๕๖๐., สัมภาษณ์ นายทัศนะ ภูผาธรรม, ผู้อำนวยการกลุ่มอนุรักษ์โบราณสถาน ๑๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

๑. ทำการสำรวจศึกษาสภาพเดิม และสภาพปัจจุบันของโบราณสถาน ทั้งด้านประวัติการก่อสร้าง การอนุรักษ์ ซึ่งรวมถึงรูปทรงสถาปัตยกรรม การใช้วัสดุ และสภาพความเสียหาย ที่ปรากฏอยู่ โดยการทำเป็นเอกสารบันทึกภาพ และทำแผนผังเขียนรูปแบบไว้โดยละเอียด เพื่อใช้เป็นข้อมูลสำหรับนำมาประกอบการพิจารณาทำโครงการอนุรักษ์ และเป็นเอกสารสำคัญทางประวัติศาสตร์ต่อไป

๒. ทำโครงการอนุรักษ์โบราณสถาน โดยพิจารณาว่า โบราณสถานนั้น มีคุณค่า และลักษณะความเด่นในด้านใดบ้าง อาทิเช่น ด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี จิตรกรรม ประติมากรรม หรือสถาปัตยกรรม ฯลฯ เป็นต้น และวางแผนรักษาคุณค่า และความสำคัญ ที่เด่นที่สุดเป็นหลักไว้ แต่ทั้งนี้ต้องคำนึงถึงคุณค่า และความสำคัญในด้านที่รองลงมาด้วย

๓. พิจารณาก่อนว่า โบราณสถานนั้นๆ ได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมมาแล้วหรือไม่เพียงใด หากได้ถูกแก้ไข และส่วนแก้ไขเพิ่มเติมขึ้นใหม่นั้น ทำให้คุณค่าของเดิมเสียไป ควรพิจารณาเรื่องสิ่งที่แก้ไขเพิ่มเติมออก และบูรณะให้เหมือนเดิม

๔. การอนุรักษ์โบราณสถานใดๆ ก็ตาม จะต้องคำนึงถึงภูมิทัศน์ และสิ่งแวดล้อม โดยรอบโบราณสถานนั้นด้วย สิ่งใดที่จะทำให้ลายคุณค่าของโบราณสถานนั้นๆ ให้ดำเนินการปรับปรุงให้เหมาะสมด้วย

๖. โบราณสถานที่มีการอนุรักษ์ โดยมีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขมาก่อนแล้ว จะต้องพิจารณาศึกษาให้ละเอียดว่า ได้บูรณะแก้ไขมาแล้วกี่ครั้ง ผิดถูกอย่างไร ระยะเวลาานเท่าใด การอนุรักษ์ใหม่ที่จะทำนี้ ไม่จำเป็นจะต้องใช้แบบใดแบบหนึ่งเสมอไป แต่ให้พิจารณาเลือกแบบที่เหมาะสมที่สุด ที่เป็นหลักในการอนุรักษ์ เพื่อให้โบราณสถานนั้นมีคุณค่า และความสำคัญมากที่สุด ทั้งนี้จะต้องทำเป็นหลักฐาน แสดงให้ปรากฏถึงการเปลี่ยนแปลงแก้ไข จะด้วยวิธีการบันทึกเป็นเอกสารเขียนแบบไว้ ทำหุ่นจำลอง หรือโดยวิธีการอนุรักษ์ก็ได้

๗. โบราณสถานที่มีคุณค่า ความสำคัญเยี่ยมยอด ควรทำแต่เพียงเสริมความมั่นคงแข็งแรง หรือสงวนรักษาไว้เท่านั้น

๘. การนำวิธีการ และเทคนิคฉบับใหม่มาใช้ในงานอนุรักษ์ เพื่อความมั่นคงแข็งแรง จะต้องมีการศึกษา และทดลอง จนได้ผลเป็นที่พอใจแล้ว จึงจะนำมาใช้ได้ โดยไม่ทำให้โบราณสถานนั้น เสื่อมคุณค่าไป

^๔ <http://kanchanapisek.or.th/kp6/sub/book/book.php?book>,โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เล่มที่ ๑๖ เรื่องที่ ๓ การอนุรักษ์โบราณสถาน และโบราณวัตถุ, สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๖ มีนาคม ๒๕๖๐. เวลา ๑๒.๐๐ น.

๙. การต่อเติม เพื่อความมั่นคงแข็งแรงของโบราณสถาน ทำเท่าที่จำเป็น ให้ดูเรียบง่าย และมีลักษณะกลมกลืนกับของเดิม

๑๐. ในกรณีที่จำเป็นจะต้องทำขึ้นส่วนของโบราณสถานที่ขาดหายไปขึ้นใหม่ เพื่อรักษาคุณค่าทางด้านสถาปัตยกรรม และให้การอนุรักษ์โบราณสถานนั้น สามารถดำเนินการได้ต่อไป การทำขึ้นส่วนขึ้นใหม่นั้น อาจทำได้โดยวิธีการออกแบบ ที่แสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่า เป็นการทำขึ้นใหม่ จะด้วยวิธีการใช้วัสดุต่างๆ กัน การใช้สีต่างกัน หรือการทำพื้นผิวให้ต่างกับของเดิมก็ได้ แต่ต้องเป็นไปในลักษณะที่มีความผสมกลมกลืนกับของเดิม

๑๑. การอนุรักษ์ขึ้นส่วนที่มีคุณค่าเยี่ยมยอดทางจิตรกรรม ประติมากรรม และโบราณวัตถุ ซึ่งติดหรืออยู่ประจำโบราณสถานนั้นๆ ทำได้แต่เพียงการสงวนรักษา หรือเพิ่มความมั่นคงแข็งแรงขึ้นเท่านั้น ทั้งนี้ เพื่อคงคุณค่าของเดิมให้ปรากฏเด่นชัดมากที่สุด ยกเว้นปูชนียวัตถุที่มีการเคารพบูชาสืบเนื่องมาโดยตลอด และได้รับการพิจารณาเห็นชอบจากคณะกรรมการแล้ว

๑๒. ซากโบราณสถานควรอนุรักษ์ โดยการรวบรวมขึ้นส่วนต่างๆ ที่มีผู้มาประกอบขึ้นไว้ให้เหมือนเดิม หรืออาจจะเป็นเพียงการรวบรวมขึ้นส่วนต่างๆ มาประกอบขึ้นไว้เป็นบางส่วน สำหรับขึ้นส่วนที่ขาดหายไป ซึ่งจำเป็นในการสงวนรักษานั้น ก็อาจทำเพิ่มขึ้นใหม่ได้

๑๓. การอนุรักษ์ซากโบราณสถาน ซึ่งมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ และโบราณคดีนั้น ทำได้โดยรักษาไว้ตามสภาพเดิมหลังการขุดแต่ง แต่ต้องป้องกันมิให้เสียหายต่อไป ด้วยวิธีที่ไม่ทำให้โบราณสถานเสียคุณค่า

๑๔. โบราณสถานที่เป็นปูชนียสถานอันเป็นที่เคารพบูชา ซึ่งเป็นที่รู้จักคุ้นเคยกันดีของประชาชนโดยทั่วไป จะต้องบูรณะไว้ โดยไม่มีการแก้ไข เปลี่ยนแปลง ลักษณะ สี และทรวดทรง ซึ่งจะทำให้โบราณสถานนั้น หมดคุณค่า หรือเสื่อมความศักดิ์สิทธิ์ไป

๑๕. เพื่อป้องกันมิให้ขึ้นส่วนของโบราณสถานที่มีคุณค่าทางศิลปะ ซึ่งรวมถึงประติมากรรม จิตรกรรม และศิลปกรรม จะต้องนำขึ้นส่วนนั้นมาเก็บรักษาไว้ในสถานที่อันปลอดภัย และถูกต้องตามกฎหมาย พร้อมทั้งทำแบบจำลองให้เหมือนของเดิม ไปประกอบไว้ในที่โบราณสถานนั้นแทน ซึ่งวิธีการนี้จะปฏิบัติได้ก็ต่อเมื่อ ไม่สามารถรักษาได้โดยวิธีอื่นแล้ว

๑๖. โบราณสถานใด ที่ยังมีประโยชน์ใช้สอยอยู่ จะกระทำการอนุรักษ์ โดยการเสริมสร้าง หรือต่อเติมสิ่งที่จำเป็นขึ้นใหม่ก็ได้ เพื่อความเหมาะสม ทั้งนี้ ไม่จำเป็นที่จะต้องทำให้เหมือนของเดิมทีเดียว แต่สิ่งที่เพิ่มเติมขึ้นใหม่นั้น จะต้องมียุคสมัยกลมกลืน และไม่ทำลายคุณค่าของโบราณสถานนั้นๆ

๑๗. โบราณสถานต่างๆ ทั้งที่ขึ้นทะเบียนแล้ว และยังไม่ขึ้นทะเบียน จะต้องมีการบำรุงรักษาไว้ ให้อยู่ในสภาพที่มั่นคงแข็งแรง สวยงามอยู่เสมอ

๑๘. กรณีที่โบราณสถานใดมีสภาพชำรุดทรุดโทรม อาจจะเป็นอันตราย การดำเนินการในเบื้องต้น ควรใช้มาตรการอันเหมาะสม ทำการเสริมความมั่นคงแข็งแรงไว้ ก่อนที่จะดำเนินการอนุรักษ์ เพื่อป้องกันมิให้เสียหายต่อไป

๑๙. ในบางกรณีจะต้องดำเนินการติดต่อขอความร่วมมือกับหน่วยราชการอื่นๆ หรือสถาบันเอกชน ซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบ หรือผู้เชี่ยวชาญในสาขาวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อประโยชน์ต่อการอนุรักษ์สมบัติวัฒนธรรมของชาติ

๒๐. งานทั้งปวงที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ หรือการขุดค้น จะต้องทำรายงานในรูปของการวิเคราะห์ และวิจัย โดยมีภาพประกอบ ซึ่งเป็นภาพถ่ายเส้น และภาพถ่าย และจะต้องรายงานสิ่งที่ได้ปฏิบัติทุกขั้นตอนโดยละเอียด เช่น งานแผ้วถาง การจัดบริเวณงาน เสริมความมั่นคงขึ้นส่วนต่างๆ ฯลฯ เป็นต้น และการบันทึกรายงานนี้ จะต้องเก็บรักษาไว้ ณ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

๒๑. ให้อธิบดีกรมศิลปากร รักษาการให้เป็นไปตามระเบียบ

ซึ่งทำให้เห็นได้ชัดว่าวัดสามารถทำได้แค่เพียงรักษาบำรุงรักษาไว้ ให้อยู่ในสภาพที่มั่นคงแข็งแรง สวยงามอยู่เสมอแค่นั้น ไม่ทำลายคุณค่าของโบราณสถานนั้นๆ ไม่แก้ไข เปลี่ยนแปลงลักษณะ สี และทรวดทรง อันทำให้โบราณสถานนั้น หหมดคุณค่า หรือเสื่อมไป บันทึกภาพ และจัดทำแผนผังเขียนรูปแบบโบราณสถานวัดนั้นไว้โดยละเอียด เพื่อใช้เป็นข้อมูลสำหรับนำมาประกอบการพิจารณาทำโครงการอนุรักษ์ต่อไปเพียงเท่านั้น

นอกจากนี้ ในการที่จะทำให้โบราณสถานภายในวัดนั้นได้รับความคุ้มครองและถูกยกฐานะขึ้นทะเบียนทะเบียนโบราณสถาน ถือเป็นขั้นตอนหนึ่งที่จะทำให้โบราณสถานถูกอนุรักษ์ในฐานะสมบัติของชาติ ได้รับการดูแลรักษาอย่างถูกต้อง ดังนั้นในการขอขึ้นทะเบียนจึงถือเป็นวิธีหนึ่งในการอนุรักษ์โบราณสถานที่ถูกต้อง ซึ่งในการขึ้นทะเบียนโบราณสถานมีหลักและขั้นตอนดังต่อไปนี้^๕

ขั้นที่ ๑ รวบรวมข้อมูลเบื้องต้นและการเตรียมการการรวบรวมข้อมูลเบื้องต้น คือการเก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับโบราณสถานโดยการศึกษา ค้นคว้า รวบรวมข้อมูลด้านต่างๆ ได้แก่

- ประวัติ และรูปแบบศิลปกรรม
- สถานที่ตั้ง เพื่อหาตำแหน่ง จำนวน และพื้นที่ของโบราณสถาน รวมถึงการวางแผนการเดินทางไปสำรวจ โดยสามารถหาข้อมูลจากแผนที่ปัจจุบัน
- แผนที่โบราณ, ภาพถ่าย, ภาพถ่ายทางอากาศ, ภาพถ่ายดาวเทียม ฯลฯ

^๕ กองนโยบายและแผนงาน สำนักผังเมืองกรุงเทพมหานคร , รายงานการศึกษาเกี่ยวกับโบราณสถานที่ขึ้นทะเบียนในกรุงเทพมหานคร, (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๕๔), หน้า ๓ – ๘.

- ตรวจสอบข้อมูลเรื่องเจ้าของกรรมสิทธิ์, ผู้ครอบครองโบราณสถาน เพื่อการแจ้งขออนุญาตก่อนเข้าไปสำรวจภาคสนาม

ขั้นที่ ๒ การสำรวจ การสำรวจภาคสนามเป็นการเก็บข้อมูลของโบราณสถานในพื้นที่จริง เพื่อหาที่ตั้งและขอบเขต ของโบราณสถาน และเพื่อตรวจสอบลักษณะทางกายภาพ สภาพปัจจุบัน วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง สภาพแวดล้อม โดยการสำรวจจะมีการเก็บข้อมูลภาพถ่ายโบราณสถานแต่ละหลังและภาพด้านตั้งทั้ง ๔ ด้าน และภาพถ่ายสภาพแวดล้อมโดยทั่วไป, แผนผัง/แผนที่สังเขป ฯลฯ ทั้งนี้ในบางกรณีอาจมีการสัมภาษณ์ เจ้าของ/ผู้ครอบครองโบราณสถานเพื่อเก็บข้อมูลเกี่ยวกับประวัติ การก่อสร้างหรือบูรณะโบราณสถานเพิ่มเติม

ขั้นที่ ๓ การจัดทำแผนผังและเอกสารประกอบเพื่อการประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถาน นำข้อมูลที่รวบรวมได้จากการสำรวจมาดำเนินการจัดทำข้อมูลรายงาน และแผนผังประกอบการขึ้นทะเบียนโบราณสถานอย่างละเอียด โดยจะต้องประกอบด้วยรายละเอียดต่างๆ ดังนี้

๑. รายงานการสำรวจโบราณสถาน ชื่อโบราณสถาน เลขทะเบียน ชื่อทางราชการ ชื่อทั่วไป ชื่อเดิม ที่ตั้ง อาณาเขต พิกัดตำแหน่ง เส้นทางสู่แหล่ง ลำดับความสำคัญของโบราณสถาน สิ่งที่สำคัญในบริเวณโบราณสถาน พื้นที่โบราณสถานประมาณ อายุ/ยุคสมัย โบราณสถาน (ขึ้นทะเบียนหรือไม่ได้ขึ้นทะเบียน) การประกาศราชกิจจานุเบกษา ประเภทของที่ดิน ผู้ทรงกรรมสิทธิ์ ผู้ดูแลหรือผู้ครอบครอง ความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ลักษณะและรูปแบบทางศิลปสถาปัตยกรรม ประวัติการดำเนินงานทางโบราณคดีและการอนุรักษ์ สภาพปัจจุบัน ลักษณะการใช้งานในปัจจุบัน การดำเนินการอนุรักษ์ ที่มาของข้อมูล คณะสำรวจ ภาพประกอบ

๒. การเขียนแผนผังโบราณสถาน การคำนวณค่าพิกัด การเขียนแผนผัง

๓. การเขียนคัดลอกแบบศิลปกรรม

๔. เอกสารประกอบการพิจารณาอื่นๆ การจัดลำดับเอกสารความสำคัญโบราณสถาน การกำหนดขอบเขตโบราณสถาน

๕. การตรวจสอบข้อมูลในรายงานและแผนงานเป็นการตรวจสอบความสมบูรณ์ถูกต้องของรายงานและแผนผังประกอบการขึ้นทะเบียนโบราณสถานให้เป็นไปตามมาตรฐานของแบบรายงานและแผนผังตามที่กำหนดไว้เพื่อประโยชน์ในการศึกษา และนำเสนอคณะกรรมการวิชาการเพื่อการอนุรักษ์โบราณสถานพิจารณาให้ความเห็นชอบก่อนนำเสนออธิบดีกรมศิลปากรลงนามขึ้นทะเบียนโบราณสถานต่อไป ซึ่งรับผิดชอบโดยกลุ่มทะเบียนโบราณสถานและสารสนเทศ สำนักโบราณคดี

๕. การพิจารณาคุณค่าและความเหมาะสมในการขึ้นทะเบียนโบราณสถาน

๖. การประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถาน

๗. การประกาศในราชกิจจานุเบกษา

เมื่ออธิบดีกรมศิลปากรลงนามประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานเรียบร้อยแล้ว ความในพระราชบัญญัติโบราณสถาน ฯ กำหนดไว้ว่าจะต้องประกาศในราชกิจจานุเบกษาให้ทราบโดยทั่วกัน จึงถือว่าการขึ้นทะเบียนมีความสมบูรณ์ตามกฎหมาย ในทางปฏิบัติกลุ่มทะเบียนโบราณสถานและสารสนเทศ จะดำเนินการ ๒ ขั้นตอน คือ

๑. การจัดเตรียมข้อมูล โดยการแปลงข้อมูลประกาศกรมศิลปากร และ แผนผังโบราณสถานเป็นข้อมูลในรูปดิจิทัล

๒. ขอลงประกาศในราชกิจจานุเบกษา

- กรมศิลปากรทำหนังสือถึงเลขาธิการคณะรัฐมนตรี โดยแนบประกาศกรมศิลปากร และ แผนผังขึ้นทะเบียนโบราณสถานที่อธิบดีกรมศิลปากรลงนามเรียบร้อยแล้วเรียบร้อยแล้ว จำนวน ๕ ชุด พร้อมแผ่นบันทึกข้อมูลดิจิทัลเพื่อขอลงประกาศในราชกิจจานุเบกษา

- สำนักนิติธรรม กลุ่มงานราชกิจจานุเบกษานำข้อมูลดิจิทัลที่กรมศิลปากรส่งไปลงประกาศในราชกิจจานุเบกษาไปดำเนินการประกาศลงใน เว็บไซต์ www.ratchakitcha.soc.go.th

๘. การแจ้งเจ้าของหรือผู้ครอบครองโบราณสถานหลังจากประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถาน หรือประกาศกำหนดขอบเขตที่ดินโบราณสถานในราชกิจจานุเบกษาแล้ว หากโบราณสถานนั้น มีเจ้าของหรือผู้ครอบครองโบราณสถานจะต้องแจ้งเจ้าของ หรือผู้ครอบครองโบราณสถานทราบเพื่อคัดค้านการขึ้นทะเบียนโบราณสถาน โดยพระราชบัญญัติโบราณสถาน ฯ มาตรา ๗ วรรค ๒ กำหนดไว้ว่า “การขึ้นทะเบียนโบราณสถานตามความในวรรคก่อนถ้าโบราณสถานนั้นมีเจ้าของ หรือผู้ครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมาย ให้อธิบดีแจ้งเป็นหนังสือให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองทราบ ถ้าเจ้าของหรือผู้ครอบครองไม่พอใจก็มสิทธิร้องต่อศาลภายในกำหนด ๓๐ วัน นับแต่วันที่อธิบดีแจ้งให้ทราบ ขอให้ศาลมีคำสั่งให้อธิบดีระงับการขึ้นทะเบียน และหรือการกำหนดเขตที่ดินให้เป็นโบราณสถานแล้วแต่กรณีได้ ถ้าเจ้าของหรือผู้ครอบครองมิได้ร้องขอต่อศาล หรือศาลมีคำสั่งคดีถึงที่สุดให้ยกคำร้องขอของเจ้าของหรือผู้ครอบครอง ให้อธิบดีดำเนินการขึ้นทะเบียนได้” ดังนั้นจึงจำเป็นต้องตรวจสอบหาเจ้าของ หรือผู้ครอบครองโดยละเอียดรอบคอบทั้งนี้เพื่อประโยชน์ในการแจ้งหนังสือได้อย่างสะดวกรวดเร็ว และถูกต้องตามหลักเกณฑ์ในกฎหมายซึ่ง เจ้าของหรือผู้ครอบครองโบราณสถานมีดังนี้

- สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ถ้าเป็นที่ดินอันเป็นทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์
- ผู้ว่าราชการจังหวัด ถ้าเป็นที่สาธารณสมบัติของแผ่นดิน ประเภทที่รกร้างว่างเปล่าและที่ดินซึ่งมีผู้เวนคืน หรือทอดทิ้ง
- ผู้ว่าราชการจังหวัด ถ้าเป็นที่สาธารณสมบัติของแผ่นดินประเภทพลเมืองใช้ร่วมกัน
- กรมธนารักษ์ ถ้าเป็นที่สาธารณสมบัติของแผ่นดินประเภทที่ใช้เพื่อประโยชน์ของแผ่นดิน

- สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ถ้าเป็นที่ดินวัดร้าง
- เจ้าอาวาส ถ้าเป็นที่ดินวัดมีพระสงฆ์
- รัฐวิสาหกิจ ถ้าเป็นที่ดินของรัฐวิสาหกิจ
- ส่วนราชการ ถ้าเป็นที่ดินขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
- กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช ถ้าเป็นที่ดินเขตอุทยานแห่งชาติ
- เอกชนเจ้าของหรือผู้ครอบครอง
- ผู้ครอบครอง

๙. การติดตามและตรวจสอบการติดตามตรวจสอบ คือ การดำเนินการติดตาม ตรวจสอบ คู่มือโบราณสถานที่ได้ดำเนินการประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานที่ยื่นบัญชีโบราณสถานไว้แล้วโดยสำรวจความเปลี่ยนแปลงของโบราณสถานในด้านต่างๆ เพื่อปรับปรุงข้อมูลของโบราณสถานให้สมบูรณ์ถูกต้องและเป็นปัจจุบัน การดำเนินการติดตามตรวจสอบควรดำเนินการ ๒ ประการคือ

๑) ความถูกต้องสมบูรณ์ของเอกสาร

- การตรวจสอบสถานที่ตั้งของโบราณสถานตามการแบ่งเขตการปกครองในปัจจุบันว่าเปลี่ยนแปลงจากเมื่อครั้งที่ประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานอย่างไร
- เรื่องประวัติการบูรณะซ่อมแซม หรือดำเนินการใดๆ กับ โบราณสถานดำเนินการเมื่อไหร่ และทำอะไรบ้าง

๒) ด้านกายภาพ

- การตรวจสอบสภาพความชำรุดทรุดโทรม บูรณะ ซ่อมแซม ที่เกิดขึ้นกับตัวโบราณสถาน
- การตรวจสอบสภาพแวดล้อมของโบราณสถานกับแผนผังที่ได้ดำเนินการจัดทำไปแล้ว

สรุปขั้นตอนและกระบวนการขึ้นทะเบียนโบราณสถาน

* ในกรณีที่ เป็นวัดร้าง, ที่ราชพัสดุ ฯลฯ หน่วยงานซึ่งเป็นเจ้าของ ผู้ครอบครองในภูมิภาคไม่สามารถพิจารณาเรื่อง ขอบเขตได้ ขอให้เจ้าของ ผู้ครอบครองส่วนกลางพิจารณาขอบเขตร่วมกับคณะกรรมการวิชาการฯ ของกรมศิลปากร ในขั้นตอนการพิจารณาประเมินคุณค่า และความเหมาะสมในการขึ้นทะเบียน

ภาพที่ ๗ ขั้นตอนและกระบวนการขึ้นทะเบียนโบราณสถาน

ในการนี้เมื่อได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นที่เรียบร้อยแล้วกรมศิลปากรจะมีการดำเนินการดูแลโบราณสถาน โดยแบ่งการดำเนินงานออกเป็น ๕ ขั้นตอน คือ^๖

๑) การประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถาน ถือเป็นกระบวนการทางกฎหมายในการสำรวจจำนวนโบราณสถาน และแหล่งที่ตั้ง การประเมินและจัดอันดับความสำคัญ การกำหนดขอบเขต การประกาศขึ้นทะเบียนบัญชีโบราณสถานก็เพื่อให้การคุ้มครองและกำหนดโทษผู้ที่ทำให้โบราณสถานเสียหาย

๒) การตรวจสอบและการคุ้มครองโบราณสถาน และสภาพแวดล้อมในโบราณสถาน เป็นกระบวนการควบคุมดูแลโบราณสถานที่ขึ้นทะเบียน การห้ามทำการแก้ไข และการส่งพนักงานเจ้าหน้าที่ไปตรวจสอบสภาพ

๓) การซ่อมแซมบูรณปฏิสังขรณ์ตามสภาพเดิม เป็นกระบวนการทางเทคนิคซึ่งจะมีหลักสำคัญอยู่ ๔ ประการ คือ การรักษาวัสดุดั้งเดิม การรักษากระบวนการช่างฝีมือ การรักษารูปแบบของการก่อสร้าง และการควบคุมสภาพแวดล้อมดั้งเดิม

๔) การซ่อมบำรุง เป็นการบำรุงรักษาสภาพของโบราณสถาน และสิ่งแวดล้อมไว้ให้ปลอดภัยจากการกระทำของมนุษย์ ธรรมชาติ หรือผลกระทบอื่นๆ

๕) การบริหารทางการศึกษา เป็นหน้าที่ในการจัดการสงวนรักษาโบราณสถาน และเป็นปัจจัยที่สำคัญมากที่สุดอย่างหนึ่ง

เห็นได้ว่า การอนุรักษ์โบราณสถานของภาครัฐหรือกรมศิลปากรที่กล่าวมานี้ เป็นหลักการที่ครอบคลุมไปถึงการดำเนินการด้านต่างๆ ในกระบวนการโครงการอนุรักษ์โบราณสถาน ทั้งด้านวิชาการ ที่จะต้องเข้าใจในคุณค่าของประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม โดยวิธีการศึกษาทางวิชาการนั้น เป็นไปเพื่อนำเอาความรู้ไปใช้ในการรักษาโบราณสถาน โดยมีข้อเท็จจริงทางวิชาการเหล่านั้นเสนอแก่ฝ่ายปฏิบัติการ ส่วนด้านกำหนานั้นเป็นไปตามอำนาจมาตราและระเบียบการเพื่อป้องกันมิให้เกิดผลกระทบสิทธิของประชาชน และเป็นการปกป้องรักษาโบราณสถานไม่ให้เกิดการทำลาย หรือกระทำการใดๆ ที่จะก่อให้เกิดความเสียหายเพื่อการอนุรักษ์ที่มีประสิทธิภาพ ในรอบด้านนั่นเอง

๓.๒.๒ วิธีการอนุรักษ์โบราณสถานวัดมณีวนาราม

วิธีในการอนุรักษ์โบราณสถานวัดมณีวนาราม แต่ก่อนไม่ได้รับการเอาใจใส่ดูแลมาก่อนด้วยเหตุผลในอดีตที่ในอดีตเจ้าอาวาสรูปที่ ๗ พระครูอาทรกิจโกศล (ทอน กนตสีโล) เจ้าคณะอำเภอเมือง

^๖ นิคม มุสิกคามะ, แนวปฏิบัติในการสงวนรักษาโบราณสถาน ตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ พ.ศ. ๒๕๓๕, (กรุงเทพมหานคร : รุ่งศิลป์การพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๙๖ – ๙๗.

อุบลราชธานี และเจ้าอาวาสรูปที่ ๘ พระกิตติญาณโสภณ (แสง นาคเสน ป.ธ.๗) ตำแหน่งเจ้าคณะอำเภอเมืองอุบลราชธานี ในสมัยนั้นกุฏิ และสิ่งก่อสร้างภายในวัดไม่ได้ ผุพังหรือมีการชำรุดที่มาก ท่านเจ้าอาวาสทั้งสองก็ดูแลซ่อมแซมด้วยดีตลอดมา จนมาถึง พ.ศ.๒๕๕๖ พระเทพวรจารย์ เจ้าอาวาสรูปปัจจุบัน เจ้าคณะจังหวัดอุบลราชธานี เป็นพระภิกษุที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกลเห็นสมควรอย่างยิ่งในการบูรณะไว้ให้เป็นมรดกแห่งชาติจึงได้ของบประมาณได้ทุนสนับสนุนงบประมาณจำนวน ๘๐๐,๐๐๐ บาท (แปดแสนบาท) จากนายศิริรัช โรจนพฤษช์ นายสิทธิชัย ไควสุรัตน์ อดีตสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และนางสายสุนีย์ ไควสุรัตน์ รองนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดอุบลราชธานี สมัยนั้นมาบูรณะพระอุรังคศาจารย์ (กุฏิแดง) ขึ้นด้วยการขอความร่วมมือจากกรมศิลปากรจังหวัดอุบลราชธานีดูแลแนะนำในการบูรณะจนแล้วเสร็จด้วยดี คงสภาพดั้งเดิมไว้อย่างไม่ผิดเพี้ยน ต่อมาในปี ๒๕๕๘ ทางวัดมณีวนาราม ใช้งบประมาณของวัดจำนวน ๑,๙๖๐,๐๐๐ บาท (หนึ่งล้านเก้าแสนหกหมื่นบาท) ซ่อมแซมธรรมระโต และกุฏิใหญ่ ขึ้นพร้อมกัน เมื่อบูรณะเสร็จเรียบร้อยได้แจ้งทางกรมศิลปากรขอขึ้นทะเบียนพระอุรังคศาจารย์ (กุฏิแดง) กุฏิธรรมระโต และกุฏิใหญ่ ให้เป็นมรดกของประเทศไทยและชาวอุบลราชธานีต่อไป

ในขั้นตอนวิธีการในการขอขบประมาณนั้นท่านพระเทพวรจารย์ เจ้าอาวาสรูปปัจจุบัน เจ้าคณะจังหวัดอุบลราชธานี กล่าวว่า

“ปกติสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติได้จัดสรรเงินอุดหนุนบูรณปฏิสังขรณ์วัดทุกปี โดยให้วัดแต่ละวัดนั้นขอได้ เพราะถือเป็นโครงการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนตามนโยบายของทางรัฐบาลอยู่แล้ว โดยรัฐบาลได้ให้การสนับสนุนการปกครองคณะสงฆ์ของมหาเถรสมาคม สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ จัดสรรเงินอุดหนุนบูรณปฏิสังขรณ์นี้ แต่มีหลักเกณฑ์ในการขอ คือ

๑. เป็นวัดที่ได้รับอนุญาตให้ตั้งเป็นวัดตามกฎหมาย มีชื่อในทะเบียนวัดของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ

๒. เจ้าอาวาสได้ดำเนินการปกครองวัดให้เป็นไปตามกฎหมาย กฎ ระเบียบ และคำสั่งของมหาเถรสมาคม กับได้ปฏิบัติตามแบบธรรมเนียมของทางราชการมาด้วยดี

๓. พระสงฆ์และประชาชนที่ขึ้นกับวัดนั้น ได้เอาใจใส่ในการพัฒนาวัด ตามโครงการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนของทางราชการ

๔. ทางวัดมีเงินทุนในการบูรณะหรือก่อสร้างเสนาสนะที่จะขอรับเงินอุดหนุนบูรณปฏิสังขรณ์วัด หรือได้จัดหาวัสดุก่อสร้าง หรือได้ลงมือก่อสร้างไว้แล้วอย่างน้อย ๑ ใน ๓ ของงานก่อสร้างนั้น

๕. มีเจ้าอาวาส หรือรักษาการเจ้าอาวาส ที่ได้รับการแต่งตั้งอย่างถูกต้องตามกฎหมาย เกรสสมาคม และมีพระภิกษุ สามเณร อยู่จำพรรษา

เมื่อวัดใดประสงค์จะขอรับเงินอุดหนุนบูรณปฏิสังขรณ์วัด ก็ให้ไปกรอกรายการ ตามแบบการขอรับเงินอุดหนุนบูรณปฏิสังขรณ์วัด ที่สำนักพุทธศาสนาประจำจังหวัด นั้นๆ พร้อมแนบภาพถ่ายอาคารเสนาสนะที่จะบูรณะหรือก่อสร้าง และภาพถ่าย บริเวณวัด เสนอเรื่องผ่านเจ้าคณะพระสังฆาธิการเจ้าสังกัด และเจ้าหน้าที่ฝ่าย บ้านเมืองตามลำดับ ก็ได้ และสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด รวบรวมรายงานการ ขอรับเงินอุดหนุนบูรณปฏิสังขรณ์วัด และจัดทำบัญชีรายชื่อวัดที่ขอรับเงินอุดหนุน ส่งสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติภายในเวลากำหนด ทั้งนี้ ไม่รวมความไปถึงวัดที่ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติได้ตรวจพบหรือพิจารณาว่ามีเหตุอันควรให้การ สนับสนุนตามนโยบายอีกส่วนหนึ่งต่างหาก^๗

ทำให้ผู้วิจัยเห็นได้ว่าในปัจจุบันรัฐบาลยังจัดสรรงบประมาณให้กับโบราณสถานถาวรวัตถุ ให้แก่พุทธศาสนาเป็นหลักอยู่นั่นเอง นอกจากวิธีการข้างต้นในการอนุรักษ์โบราณสถานวัดมณีวนาราม แล้วจากการสัมภาษณ์นายทัศนะ ภูผาธรรม ผู้อำนวยการกลุ่มอนุรักษ์โบราณสถาน^๘ ยังกล่าวถึง ขั้นตอนวิธีการอย่างเป็นลำดับของวัดมณีวนาราม ดังต่อไปนี้

ขั้นที่ ๑ ในการอนุรักษ์โบราณสถานวัดมณีวนารามนั้น หากมีสิ่งใดชำรุดเสียหาย หรือเป็น สิ่งที่ควรซ่อมแซมจะต้องแจ้งแก่ผู้ดูแล เจ้าอาวาสเป็นสำคัญ ซึ่งในประเด็นการแจ้งสิ่งชำรุดภายในวัด นั้นวัดมณีวนาราม กำหนดให้ภิกษุ สามเณร หากมีเรื่องใด ๆ สามารถกราบเรียนได้ตลอดเวลา เพราะท่านเจ้าอาวาสบอกถือเป็นความสำคัญอย่างยิ่งในการจัดการบริหารวัด ด้วยท่านถือว่าเป็น หน้าที่ตามตำแหน่ง และเป็นไปตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ มาตรา ๓๗ กล่าวถึง บัญญัติหน้าที่ของเจ้าอาวาสไว้ว่า

(๑) เจ้าอาวาสมีหน้าที่ในบำรุงรักษา จัดกิจการและศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี

(๒) เจ้าอาวาสมีหน้าที่ในปกครองและสอดส่องให้บรรพชิต และคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่หรือพำนัก อาศัยอยู่ในวัดนั้นปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบหรือคำสั่งของมหา เถรสมาคม

(๓) เจ้าอาวาสมีหน้าที่เป็นธุระในการศึกษาอบรม และสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิต และคฤหัสถ์

^๗ สัมภาษณ์ พระเทพวรจารย์(ศรีพร ป.ธ. ๙, Ph.D.), เจ้าอาวาสวัดมณีวนาราม เจ้าคณะจังหวัด อุบลราชธานี, ๑๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

^๘ สัมภาษณ์ นายทัศนะ ภูผาธรรม, ผู้อำนวยการกลุ่มอนุรักษ์โบราณสถาน ๑๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

(๔) เจ้าอาวาสมีหน้าที่ในให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล

ซึ่งตามมาตรา ๓๗ (๑) คำว่า “บำรุงรักษา” นั้นมุ่งหมายถึง การระวังรักษาเพื่อให้คงอยู่รักษาให้อยู่ในสภาพดี ทำให้งดงาม ทำให้เจริญ ดังนั้นการบำรุงรักษานอกจากดูแลรักษาวัดและสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ภายในวัดไม่ว่าจะเป็น โบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ กุฏิสงฆ์ โรงครัว ห้องน้ำเหล่านี้ให้อยู่ในสภาพดีแล้ว ยังจะต้องพัฒนา ปรับปรุงให้ดีขึ้นด้วยนั่นเอง^๔ เมื่อแจ้งแก่เจ้าอาวาส แล้วต่อไปถือเป็นหน้าที่ของท่านที่จะกระทำต่อไป

ขั้นที่ ๒ ในการอนุรักษ์จะต้องดำรงรักษาส่วนที่ดีเด่นสำคัญ เมื่อสร้างส่วนใหม่จะต้องให้สอดคล้องกับของเก่าให้ดีขึ้น โดยทางวัดมณีนพาราม นั้นมีหลักการสำคัญที่เป็นนโยบายว่า

(๑) การอนุรักษ์มีหลักการสำคัญคือจะต้องเป็นไปเพื่อการเก็บรักษาส่วนที่ดีให้มากที่สุด และมีสอดคล้องกับของเก่าที่เหลืออยู่

(๒) ในการอนุรักษ์สิ่งก่อสร้างที่ใกล้เคียงจะต้องร่วมอนุรักษ์ไปในแนวทางเดียวกันหรือให้คงอยู่อย่างเดิมให้มากที่สุด

(๓) ทางวัดมณีนพารามจะต้องแน่ใจแล้วว่าในการอนุรักษ์นั้นมีความสำคัญมีคุณค่าอย่างแท้จริงถึงจะเริ่มลงมืออนุรักษ์

(๔) ในการซ่อมแซมอาคารถาวรวัตถุในวัดทุกครั้งประชาชนจะต้องรับทราบและ ร่วมรับผิดชอบตัดสินใจการดำเนินการทุกครั้งเพื่อสร้างความสำนึกรักในโบราณสถานของตนเอง

จากหลักการข้างต้น ทำให้เห็นว่าการอนุรักษ์ มีเงื่อนไข และหลักการอยู่ไม่ใช่ว่าอยากจะอนุรักษ์ก็ลงมืออนุรักษ์ ได้เลย ควรได้รับการพิจารณาอย่างรอบคอบและได้รับความเห็นชอบจากผู้เชี่ยวชาญด้านการอนุรักษ์หรือผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องเป็นอย่างดีแล้ว ดังนั้นการอนุรักษ์จึงมีลักษณะของการอนุรักษ์จากการพิจารณาโดยรอบด้านก่อนลงมืออนุรักษ์ ซึ่งจากการจัดทำแล้วที่ผ่านทางวัดได้ใช้วิธีการอนุรักษ์ในรูปแบบที่เป็นไปเพื่อการอนุรักษ์มาแล้วคือ

๑. การป้องกันการเสื่อมสภาพของอาคาร (Protection) โดยการกำจัดปัญหาที่ก่อให้เกิดการเสื่อมสภาพ เช่น การป้องกันความชื้นที่ก่อให้เกิดเชื้อรา หรือตัวทำลายเนื้อวัสดุ การป้องกันปลวกมอดกินไม้ ด้วยการใช้สารเคมียาไล่แมลง

๒. การคงสภาพอาคาร (Preservation) เป็นการรักษาสภาพอาคารให้คงอยู่ในสภาพเดิมด้วยเทคนิคและวิธีการต่าง ๆ จากช่างกรรมศิลป์เป็นผู้แนะนำ

^๔ สำนักงานพุทธศาสนาแห่งชาติ, กฎหมายนํารูเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๖๐), หน้า ๒๑.

๓. การเสริมสภาพอาคาร (Consolidation) เป็นการเพิ่มวัสดุหรือโครงสร้างให้มั่นคง โดยใช้การและวัสดุก่อสร้างแบบดั้งเดิม

๔. การปฏิสังขรณ์ (Restoration) การทำให้อาคารกลับไปอยู่ในสภาพที่เหมือนกับสภาพดั้งเดิมของอาคาร ทั้งนี้จะต้องอยู่บนพื้นฐานของการใช้วัสดุดั้งเดิม การปฏิสังขรณ์โดยใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์

๕. การสร้างองค์ประกอบเลียนแบบของเดิม (Reproduction) เป็นการสร้างองค์ประกอบที่สำคัญของอาคารหรือส่วนที่สูญหายไปของอาคารขึ้นมาใหม่เพื่อให้อาคารนั้นยังคงมีความสวยงามอย่างเดิมซึ่งองค์ประกอบเหล่านั้นอาจเสื่อมสลายด้วยสภาพแวดล้อม และมีระยะเวลาในการใช้งาน

๖. การสร้างขึ้นมาใหม่ (Reconstruction) เกิดขึ้นในกรณีที่อาคารถูกเสื่อมสลายลงจากอุบัติเหตุทางธรรมชาติ โดยหลักในการสร้างได้สร้างขึ้นตามหลักฐานเดิมที่มีอยู่

ขั้นที่ ๓ ในการเพื่อบูรณรักษากุฏิในปัจจุบันได้จัดการดูแลทำความสะอาดรับการดูแลจากประธานโครงการอนุรักษ์ และผู้ดูแลพิพิธภัณฑสถาน เป็นสำคัญ ในการจัดการดูแลและทำความสะอาดนั้นทางวัดได้จัดเวร แบ่งกำหนดพื้นที่ให้กับภิกษุสามเณรภายในวัด ช่วงเช้ากำหนดให้กวาดลานวัดเจดีย์รอบๆ พื้นที่วัด ช่วงเย็นก็ลงมือทำความสะอาดอีกครั้งในเวลา ๕ โมงเย็น เป็นเช่นนี้ตลอดมาไม่เคยขาด ส่วนกุฏิ และพิพิธภัณฑสถานนั้นได้จัดเจ้าหน้าที่ เหวในการทำความสะอาดทั้งที่เป็นจิตอาสา และภิกษุผู้รับผิดชอบในแต่ละวันนั้นดูแล

ขั้นที่ ๔ จัดอบรม และเผยแพร่องค์ความรู้ ชี้ให้เห็นคุณค่าความสำคัญของโบราณสถานทางวัดมณีวนารามได้จัดเป็นประจำในทุกปี หรือแทบทุกครั้งที่มีงานท่านเจ้าคุณพระเทพวรจารย์ (ศรีพร วรวิญญู ป.ธ.๙ ได้แสดงธรรมผ่านในรายการต่างที่ท่านได้รับเชิญแสดงธรรม เช่น รายการแผนที่ธรรมะ ที่มีทุกวันจันทร์ – วันอาทิตย์ สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย (สวท. จังหวัดมุกดาหาร คลื่น FM ๙๙.๒๔ MHz) ก็ได้กล่าวเผยแพร่ชี้ให้เห็นคุณค่าความสำคัญของโบราณสถานของทางวัดมณีวนาราม นอกจากนี้ในงานพิธีต่างๆ ที่ทางวัดได้จัดขึ้น และหน่วยงานราชการมาใช้พื้นที่ในการจัดกิจกรรมท่านก็จะกล่าวชี้ให้ฟังทุกครั้ง

ขั้นที่ ๕ หาภาคี ความร่วมมือจากสังคม องค์กร ชุมชน และประชาชน อุบาสกอุบาสิกา ร่วมในการอนุรักษ์โบราณสถานภายในวัดร่วมกัน

วิธีการอนุรักษ์นายทัศน ภูผาธรรม ผู้อำนวยการกลุ่มอนุรักษ์โบราณสถานกล่าวมาทั้งหมดนั้นมีความสอดคล้องถูกต้องกับกระบวนการในการอนุรักษ์โบราณสถานตามหลักวิชาการในทางโลกอย่างยิ่ง โดยเฉพาะหากพบว่าการชำรุดเสียหายเกิดขึ้น ลำดับแรกต้องแจ้งแก่ผู้ดูแล และหน่วยงานที่ให้บริการรับผิดชอบในเรื่องนี้เป็นสำคัญที่สุดคือ กรมศิลปากร นั่นเอง ซึ่งในการซ่อมแซมหรือกระทำการใดๆ ทั้งแก้ไข เปลี่ยนแปลง รื้อถอน ต่อเติม ทำลาย เคลื่อนย้าย หรือส่วน

ต่างๆ ของโบราณสถาน หรือชุดค้นในเขตโบราณสถาน จะต้องได้รับการอนุญาตเสียก่อน มิฉะนั้นจะมีความผิดฐานฝ่าฝืนหรือกระทำความผิดตามพระราชบัญญัติ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๐๔ ว่าด้วยเรื่องของ

๑. โบราณสถาน

๑. บุกรุกโบราณสถาน ทำให้เสียหาย ทำลาย ทำให้เสื่อมค่า หรือทำให้เสียประโยชน์ ซึ่งโบราณสถาน (มีโทษตามมาตรา ๓๒)

- โบราณสถานที่ไม่ขึ้นทะเบียน โทษจำคุกไม่เกิน ๗ ปี หรือปรับไม่เกินเจ็ดแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

- โบราณสถานที่ยื่นทะเบียน โทษจำคุกไม่เกิน ๑๐ ปี หรือปรับไม่เกินหนึ่งล้านบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

๒. กรณีไม่ปฏิบัติตามมาตรา ๙ มาตรา ๑๒ มาตรา ๑๓ วรรคสอง มีโทษตามมาตรา ๓๔ คือ

(๑) เมื่อโบราณสถานขึ้นทะเบียน และเป็นโบราณสถานที่มีเจ้าของหรือผู้ครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมาย ขำรุดหักพัง หรือเสียหาย ไม่ว่าด้วยประการใด ๆ แล้ว ไม่แจ้งเป็นหนังสือให้อธิบดีกรมศิลปากร ทราบภายใน ๓๐ วัน นับแต่วันชำรุด หักพัง หรือเสียหาย

(๒) เมื่อมีการโอนโบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้ว ไม่แจ้งการโอนให้อธิบดีกรมศิลปากร ทราบภายใน ๓๐ วัน นับแต่วันโอน (ต้องแจ้งเป็นหนังสือระบุชื่อและที่อยู่ วัน เดือน ปี ของผู้รับโอน)

(๓) ไม่ปฏิบัติตามกฎกระทรวงที่กำหนดให้ผู้เข้าชมปฏิบัติ และเสียค่าเข้าชมโบราณสถาน โทษของการฝ่าฝืนตาม (๑) (๒) (๓) คือ จำคุกไม่เกินหนึ่งเดือน หรือปรับไม่เกินหนึ่งหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

๓. กรณีไม่ปฏิบัติตามมาตรา ๑๐ คือ ซ่อมแซม แก้ไข เปลี่ยนแปลง รื้อถอน ต่อเติม ทำลาย เคลื่อนย้าย โบราณสถาน หรือส่วนต่าง ๆ ของโบราณสถาน หรือชุดค้นสิ่งใด ๆ ภายในบริเวณ โบราณสถาน หรือปลูกสร้างอาคาร ภายในบริเวณโบราณสถาน โดยไม่ได้รับอนุญาตจากอธิบดีกรมศิลปากร หรือฝ่าฝืนเงื่อนไขที่อธิบดีกรมศิลปากร กำหนดไว้ในหนังสืออนุญาต มีโทษตามมาตรา ๓๕ คือโทษจำคุกไม่เกินสามปี หรือปรับไม่เกินสามแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

๒. โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ

๒.๑ ผู้ที่เก็บโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ที่ซ่อนหรือฝังหรือทอดทิ้งโดยพลการซึ่งไม่มีผู้ใดสามารถอ้างว่าเป็นเจ้าของได้แลเบียดบังเอาไว้เป็นของตนหรือของผู้อื่น โดยมีได้ส่งมอบตามมาตรา ๒๔ มีโทษตามมาตรา ๓๑ คือโทษจำคุกไม่เกินเจ็ดปี หรือปรับไม่เกินเจ็ดแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

๒.๒ ผู้ใดซ่อนเร้น จำหน่าย เอาไปเสีย หรือรับซื้อ รับจำนำ หรือรับไว้โดยประการใด ๆ ซึ่งโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุอันได้มาโดยการกร่ำความผิดตามมาตรา ๓๑ มีโทษตามมาตรา ๓๑ ทวิ คือ โทษจำคุกไม่เกินห้าปี หรือปรับไม่เกินห้าแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

๒.๓ ทำให้โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ที่ขึ้นทะเบียนแล้ว

- เสียหาย
- ทำลาย
- ทำให้เสื่อมค่า
- ทำให้สูญหาย
- ไร้ประโยชน์

โทษจำคุกไม่เกินสิบปี หรือปรับไม่เกินหนึ่งล้านบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ (มาตรา ๓๓)

๒.๔ กรณีผู้ใดไม่ปฏิบัติตามมาตรา ๑๔ ทวิ คือ ให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองแจ้งปริมาณ รูปพรรณ และสถานที่เก็บรักษาโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุต่ออธิบดี มีโทษตามมาตรา ๓๔ คือ โทษจำคุกไม่เกินหนึ่งเดือน หรือปรับไม่เกินหนึ่งหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

๒.๕ กรณีผู้ครอบครองโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ที่ได้ขึ้นทะเบียนไว้ ไม่แจ้งการชำรุด หักพัง เสียหายต่ออธิบดีกรมศิลปากรภายใน ๓๐ วัน นับแต่วันที่ชำรุด หักพัง เสียหาย หรือสูญหาย (ต้องแจ้งเป็นหนังสือ) มีโทษตามมาตรา ๓๔ คือโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งเดือน หรือปรับไม่เกินหนึ่งหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

๒.๖ กรณีไม่แจ้งการโอนโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้ว มีโทษตามมาตรา ๓๔ คือโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งเดือน หรือปรับไม่เกินหนึ่งหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

๒.๗ กรณีผู้ได้รับใบอนุญาตให้ทำการค้าโบราณวัตถุ หรือศิลปวัตถุ หรือแสดงโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ให้บุคคลเข้าชม ไม่แสดงใบอนุญาตไว้ในที่ซึ่งเห็นได้ง่ายในสถานการณ์การค้าหรือสถานการณ์แสดง และไม่ทำบัญชีแสดงรายการโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ที่อยู่ในความครอบครองของตน มีโทษตามมาตรา ๓๔ คือโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งเดือน หรือปรับไม่เกินหนึ่งหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

๒.๘ กรณีผู้เข้าชมพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติฝ่าฝืนกฎกระทรวงที่กำหนดให้ผู้เข้าชมปฏิบัติ และการเสียค่าธรรมเนียมเข้าชม มีโทษตามมาตรา ๓๔ คือโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งเดือน หรือปรับไม่เกินหนึ่งหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

๒.๙ กรณีซ่อมแซม แก้ไข เปลี่ยนแปลง โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ที่อธิบดีกรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนไว้โดยไม่ได้รับอนุญาต หรือไม่ปฏิบัติตามเงื่อนไขที่อธิบดีกรมศิลปากรกำหนดไว้ในหนังสืออนุญาต มีโทษตามมาตรา ๓๖ คือโทษจำคุกไม่เกินห้าปี หรือปรับไม่เกินห้าแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

๒.๑๐ กรณีทำการค้าโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ที่ห้ามทำการค้าตามประกาศที่ออกตามมาตรา ๑๔ วรรคสอง มีโทษตามมาตรา ๓๗ คือโทษจำคุกไม่เกินสามปี หรือปรับไม่เกินสามแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

๒.๑๑ กรณีส่งหรือนำโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ที่ไม่ได้ขึ้นทะเบียนนอกนอกราชอาณาจักร โดยไม่ได้รับอนุญาตจากอธิบดีกรมศิลปากร มีโทษตามมาตรา ๓๘ คือโทษจำคุกไม่เกินเจ็ดปี หรือปรับไม่เกินเจ็ดแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

๒.๑๒ กรณีส่งหรือนำโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ที่ขึ้นทะเบียนนอกนอกราชอาณาจักร โดยไม่ได้รับอนุญาตจากอธิบดีกรมศิลปากร มีโทษตามมาตรา ๓๙ คือโทษจำคุกตั้งแต่หนึ่งปีถึงสิบปี และปรับไม่เกินหนึ่งล้านบาท

๒.๑๓ กรณีแสดงโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุ โดยเรียกเก็บค่าเข้าชมหรือค่าบริการอื่น โดยมิได้แจ้งเป็นหนังสือให้อธิบดีกรมศิลปากรทราบ หรือไม่ปฏิบัติตามประกาศที่ออกตามมาตรา ๑๙ ทวิ มีโทษตามมาตรา ๓๗ คือโทษจำคุกไม่เกินหกเดือนหรือปรับไม่เกินห้าหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

๒.๑๔ ขัดขวางหรือไม่อำนวยความสะดวกตามสมควรแก่อธิบดีกรมศิลปากรหรือผู้ซึ่งอธิบดีมอบหมาย หรือพนักงานเจ้าหน้าที่ซึ่งปฏิบัติหน้าที่ตามพระราชบัญญัตินี้ มีโทษตามมาตรา ๓๗ ตริ คือโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งเดือน หรือปรับไม่เกินหนึ่งหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

โดยวิธีการอนุรักษ์ที่นายทศนะ ภูผาธรรม ผู้อำนวยการกลุ่มอนุรักษ์โบราณสถาน กล่าวมานั้นมีความสอดคล้องถูกต้องกับกระบวนการในการอนุรักษ์โบราณสถานอย่างยิ่ง โดยเฉพาะในการพบสิ่งชำรุดเสียหายในแหล่งโบราณสถานนั้น ลำดับแรกต้องแจ้งแก่ผู้ดูแล ซึ่งในที่นี้หมายถึงหน่วยงานที่ให้บริการรับผิดชอบในเรื่องนี้เป็นสำคัญคือ กรมศิลปากรนั่นเอง ซึ่งในการซ่อมแซมหรือกระทำการใดๆ ทั้งแก้ไข เปลี่ยนแปลง รื้อถอน ต่อเติม ทำลาย เคลื่อนย้าย หรือส่วนต่างๆ ของโบราณสถาน หรือขุดค้นในเขตโบราณสถานจะต้องรับอนุญาตจากกรมศิลปากรเท่านั้น

ปัจจุบันพระเทพวรจารย์ เจ้าอาวาสวัดมณีวนาราม ได้จัดกิจกรรมต่างๆ อย่างต่อเนื่องเพื่อส่งเสริมต่อการอนุรักษ์โบราณสถาน เช่น การจัดอบรมการอนุรักษ์ การจัดพระมัคคุเทศก์พาเที่ยวชมโบราณสถานภายในวัด ร่วมกิจกรรมกับภาครัฐและชุมชนในการส่งเสริมการท่องเที่ยว ดังภาพกิจกรรมที่จัดเพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์โบราณสถานภายในวัดมณีวนาราม ดังต่อไปนี้

ภาพที่ ๘ การจัดอบรมการอนุรักษ์

ภาพที่ ๙ พระมัคคุเทศก์^{๑๐}

ภาพที่ ๑๐ โครงการร่วมกับภาครัฐและชุมชนในการส่งเสริมการท่องเที่ยว

^{๑๐} สัมภาษณ์ พระพัยคอรุณ ปญญาโณ, ผู้ดูแลผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์โบราณสถานในวัดมณีวนาราม, ๑๗ มีนาคม ๒๕๖๐.,

๓.๓ ปัญหาและอุปสรรคในการอนุรักษ์โบราณสถานวัดมณีวนาราม

ในปัจจุบันโบราณสถานอยู่ในความคุ้มครองและดูแลของกรมศิลปากรและหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องในการดูแลคุ้มครองทั้งโดยตรงและโดยอ้อม บางอย่างถูกเก็บรักษาอย่างดี แต่บางอย่างขาดการดูแลเอาใจใส่ ละเลยที่จะใช้กฎหมายมาบังคับเพื่อให้สมบัติของชาติเหล่านั้นยังอยู่สืบไปให้คนรุ่นหลังได้มีโอกาสเห็นศิลปวัฒนธรรมไทยที่สร้างรายได้ให้กับการท่องเที่ยวอย่างมหาศาลของประเทศ จนบางแห่งได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกเหล่านี้เป็นสมบัติทางวัฒนธรรมที่มนุษย์สร้างขึ้น สมบัติบางอย่างจึงอาจมีเพียงชิ้นเดียวในโลกซึ่งไม่สามารถทำใหม่ได้ แต่กลับถูกทอดทิ้งขาดการดูแลเอาใจใส่ ประชาชนไม่เห็นคุณค่า ขาดความรู้และความเข้าใจในการรักษาหรือทำลายต่อสมบัติของเหล่านั้น ทั้งนี้อาจโดยเจตนาหรือไม่เจตนาที่ตามหรือเกิดจากการเสื่อมสลายโดยตัววัตถุเองหรือโดยการสิ่งแวดล้อม การอนุรักษ์โบราณสถานของพระสงฆ์มีปัญหาและอุปสรรคดังนี้^{๑๑}

๑. ทางวัดยังขาดบุคลากรที่จะช่วยด้านการอนุรักษ์อย่างจริงจัง โดยบุคลากรที่มีอยู่ยังไม่มีความรู้ทางด้านการอนุรักษ์ และยังขาดความรู้ในเชิงประวัติศาสตร์โบราณคดีและโบราณสถาน นอกจากนี้บุคลากรภายในวัดยังมีการเคลื่อนย้ายที่อยู่เป็นประจำส่วนบุคคลภายนอกยังมีส่วนร่วมน้อยและไม่มีความรู้เกี่ยวกับโบราณวัตถุอย่างเพียงพอ^{๑๒}

๒. การปลูกฝังจิตสำนึกต่างๆ ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและโบราณวัตถุ สถานนั้น กิจกรรมต่างๆ ไม่ทำอย่างต่อเนื่องและกิจกรรมมีจำกัด^{๑๓}

๓. ขาดการประชาสัมพันธ์ให้ชาวบ้านเข้าใจและชี้ให้เห็นความสำคัญในการอนุรักษ์อย่างต่อเนื่องจะเห็นได้ว่าประชาสัมพันธ์จะได้ผลในวงกว้างคือได้ผลกับบุคคลภายนอกพื้นที่หรือต่างจังหวัด เป็นผลจากการประชาสัมพันธ์ของการท่องเที่ยว ส่วนในวงแคบ ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังไม่ให้ความสำคัญ ทั้งๆ ที่ชาวบ้านต้องมียุทธศาสตร์ในการอนุรักษ์แต่ไม่มีกิจกรรมประชาสัมพันธ์ที่ชัดเจนนัก^{๑๔}

^{๑๑} สัมภาษณ์ พระภิกษรพงศ์ ปภัสสร, ผู้ดูแลพิพิธภัณฑสถานในวัดมณีวนาราม, ๑๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๑๒} สัมภาษณ์ พระครูปลัดศรีอรุณ ญาณิสสร, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดมณีวนาราม, ๑๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๑๓} นางประภัสสร ภูสะพาน, รองผู้อำนวยการฝ่ายบริหารงานวิชาการโรงเรียนอุบลวิทยากร, ๑๑ มีนาคม ๒๕๖๐., สัมภาษณ์ นายปกรณ์ ปุกหุด, ผู้ทรงคุณวุฒิในท้องถิ่น, ๑๑ มีนาคม ๒๕๖๐. สัมภาษณ์ นายประดับ ก้อนแก้ว, ประชาชนทั่วไป, ๑๑ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๑๔} สัมภาษณ์ นายประดับ ก้อนแก้ว, ประชาชนทั่วไป, ๑๑ มีนาคม ๒๕๖๐.

๔. ขาดการผลิตสื่อ เพื่อการเผยแพร่โบราณสถานในรูปแบบต่างๆ เช่น สื่อสิ่งพิมพ์ เช่น หนังสือ วารสาร จุลสาร จดหมายข่าว ข่าวสาร แผ่นพับ เป็นต้น พิพิธภัณฑ์เคลื่อนที่ เป็นต้น^{๑๕}

สรุปว่า จากปัญหาและอุปสรรคข้างต้นจะเห็นว่า โบราณสถาน โบราณวัตถุ และ ศิลปวัตถุ จัดเป็นทรัพยากรทางวัฒนธรรมประเภทที่ต้องได้มีฐานะเป็นทรัพย์สินของแผ่นดิน ประเภทหนึ่ง และในทางวิชาการเรียกรวมนๆ ว่า ทรัพยากรทางโบราณคดี ซึ่งหมายถึงสถานที่สิ่งก่อสร้างรวมทั้งวัตถุ สิ่งของที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์และวัฒนธรรมในอดีตทุกยุคทุกสมัยและเป็นสิ่งที่มีคุณค่าความสำคัญ สามารถนำมาจัดการให้เป็นคุณประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของคนสมัยปัจจุบันและส่งผ่านไปให้คนรุ่น ต่อๆ ไปได้ใช้ประโยชน์ในอนาคตได้ และยังเป็นปัจจัยเอื้อต่อการสอบสวนเรื่องราวทางด้าน ประวัติศาสตร์ให้แน่นอนยิ่งขึ้นทั้งนี้เพราะการศึกษาประวัติศาสตร์นั้นย่อมต้องอาศัยเอกสารเป็น สำคัญ เอกสารต่างๆบางชิ้นอาจเขียนขึ้นจากความทรงจำที่เล่าสืบต่อกันลงมาเป็นเวลานาน ทำให้อาจ มีการผิดพลาดจากความเป็นจริง หรือเขียนขึ้นด้วยความลำเอียงด้วยเหตุนี้การใช้โบราณวัตถุสถาน ซึ่งเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นในขณะนั้นเข้าช่วยสอบสวนเอกสารจึงอาจทำให้ทราบถึงความเป็นจริงใน ประวัติศาสตร์ดีขึ้นได้ ตลอดจนทำให้ประชาชนในชาติเกิดความรักชาติ เนื่องจากการที่เราได้ไปเห็น โบราณวัตถุสถานที่สวยงามหรือใหญ่โตย่อมทำให้เราอดนึกไม่ได้ว่าบรรพบุรุษของเรามีความสามารถ สร้างสิ่งที่ยิ่งงามได้เช่นนั้น จึงเป็นหน้าที่ของเราที่จะต้องทำนุบำรุงสงวนรักษาสิ่งนั้นไว้ให้คงอยู่ต่อไป ตลอดกาล หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งการรักษาโบราณวัตถุสถานไว้อย่อมเป็นการช่วยรักษาอิสรภาพของชาติ ไว้ให้มั่นคง การที่ดินแดนของเราแสดงให้เห็นว่าเป็นที่ตั้งของวัฒนธรรมอันสูงส่งมาแต่โบราณกาลก็ เป็นการช่วยให้เราเกิดความรักหวงแหนพยายามรักษาดินแดนนี้ไว้ให้เป็นของเราตลอดไปจนตราប់ถึง สมัยลูกหลาน

^{๑๕} สัมภาษณ์ พระครูโกศลวิহারคุณ ,เจ้าคณะตำบลในเมือง ,๑๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

บทที่ ๔

วิเคราะห์แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานทางพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ วัดมณีวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี

จากการลงพื้นที่สัมภาษณ์ในประเด็นหัวข้อวิจัยเรื่อง แนวทางในการอนุรักษ์โบราณสถานในวัดมณีวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี เพื่อข้อมูลที่ได้นี้ไปตอบจากวัตถุประสงค์หาแนวทางในการอนุรักษ์โบราณสถานของวัดมณีวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี ข้อมูลส่วนใหญ่ได้จากการสัมภาษณ์ถอดเทปแล้วนำข้อมูลรวบรวมเรียบเรียงวิเคราะห์เนื้อหา จนสามารถสรุปผลได้ดังนี้

๔.๑ บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์โบราณสถานวัดมณีวนาราม

เป็นที่ทราบดีว่าหลังจากที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้วสถานทางพระพุทธศาสนาต่างๆ ได้แก่โบสถ์วิหาร เจดีย์ สี่มา หอไตร ศาลาการเปรียญ และกุฏิ เป็นต้น ก็มีวิวัฒนาการทางรูปทรงลักษณะศิลปกรรมตามแบบเฉพาะในแต่ละพื้นที่ โดยขึ้นอยู่กับประโยชน์ใช้สอยเป็นพื้นฐานตามลักษณะรูปลักษณะของแต่ละประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาเพื่อให้สอดคล้องกับภูมิอากาศ ภูมิประเทศ ธรรมเนียมประเพณีความเชื่อทางวัฒนธรรมของประเทศนั้น ๆ แต่อย่างไรก็ยังคงเค้ารูปแบบเดิมจากต้นกำเนิดอยู่โดยมาก^๑ เมื่อสิ่งก่อสร้างทางพระพุทธศาสนาเหล่านี้ได้ผ่านยุคผ่านสมัยล่วงมาตั้งแต่อดีตก็กลายเป็นโบราณสถานในพระพุทธศาสนาอันที่แสดงออกถึงความรุ่งเรืองแห่งยุคนั้นๆ ดังปรากฏเห็นได้ทั่วไปทั้งโบสถ์ วิหาร เจดีย์ สถูป พระพุทธรูป ศาลาการเปรียญ และกุฏิที่พักอาศัยของพระภิกษุสงฆ์ และสามเณร อันเป็นศูนย์กลางสังคมในการประกอบกิจกรรมประเพณี ทางพระพุทธศาสนา เป็นอนุสรณ์ให้ระลึกถึงคุณพระรัตนตรัย ซึ่งพุทธศาสนิกชนนิยมไปกราบไหว้บูชาตนเอง

ประเทศไทยจัดเป็นประเทศที่อุดมสมบูรณ์ด้วยวัฒนธรรม มีโบราณสถานศาสนสถานทางประวัติศาสตร์มากมายถึง ๑,๓๐๐ แห่ง แต่ละแห่งมีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมหลากหลาย ซึ่งทำให้เกิดความอยากรู้อยากเห็น และใคร่ศึกษาความรู้จากแหล่งประวัติศาสตร์ของไทย โบราณสถานจึงไม่เพียงแต่เป็นเกียรติยศของชาติเท่านั้น แต่ยังเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญสามารถช่วยพัฒนาเศรษฐกิจของท้องถิ่นด้วยการเพิ่มรายได้ให้กับประเทศและทุกประเทศทั่วโลกต่างถือว่าโบราณสถานเป็น

^๑ กรมศิลปากร, *วิวัฒนาการพุทธสถานไทย*, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท อมรินทร์ พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๓), หน้า ๓๕.

ทรัพยากรที่สำคัญในการเพิ่มคุณค่าของแผ่นดิน^๒ ดังนั้นจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องอนุรักษ์โบราณสถานต่างๆ ที่มีอยู่ในประเทศ สร้างจิตสำนึกต่อการอนุรักษ์ให้เกิดการปฏิบัติตามกฎกติกาข้อห้ามเพื่อเป็นแนวปฏิบัติที่ถูกต้องไปในทิศทางเดียวกัน อีกทั้งการบริหารจัดการ การประสานงานความร่วมมือกันของฝ่ายต่างๆ ที่เกี่ยวข้องย่อมทำให้เกิดประสิทธิภาพที่สมบูรณ์มากกว่าการมีองค์กรใดองค์กรหนึ่งจัดการแต่ฝ่ายเดียว โดยเฉพาะในส่วนที่เป็นบทบาทของพระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญของชาวพุทธที่ควรร่วมมือปลุกจิตสำนึกในการอนุรักษ์โบราณสถานทางพุทธศาสนาด้วยการบำเพ็ญประโยชน์ในการปฏิบัติพัฒนาช่วยสังคม^๓ สร้างสรรค์สิ่งต่างๆ จากแรงศรัทธา เป็นสื่อกลางในการอนุรักษ์ ด้วยการจัดกิจกรรมส่งเสริมให้กับชุมชน สังคม ประเทศให้เกิดตระหนักรู้ในโบราณสถานที่ตนมีอยู่ให้เกิดการสืบสานไม่ให้เกิดความเสียหาย หรือสูญหายไป^๔ ดังนั้นพระสงฆ์จึงมีบทบาทสำคัญในการดูแลรักษาแหล่งโบราณคดีต่าง ๆ ด้วยการบูรณปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุที่ดี พัฒนาสิ่งแวดล้อมภายในวัดภายในแหล่งโบราณสถาน ด้วยการปลูกต้นไม้หรือปรับภูมิทัศน์ต่างๆ ให้เกิดความสะอาด เกิดความร่มรื่น หรือบูรณะให้คงสภาพดั้งเดิมไว้ให้มากที่สุด แต่อย่างไรก็ต้องดำเนินการตามความเหมาะสมและอำนาจที่ตนกระทำได้โดยไม่ต้องขออนุญาตจากกรมศิลปากรเป็นลำดับแรก^๕

บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์โบราณสถานวัดมณีวนาราม ที่ได้กระทำเป็นหลักคงทำได้เพียงถ่ายทอดให้แก่ประชาชนเข้าใจถึงคุณค่าของโบราณสถานเป็นสำคัญ นอกจากนี้ คงทำได้เพียงถ่ายทอดความรู้ความสำคัญในเชิงประวัติศาสตร์ คุณค่าถาวรวัตถุโบราณสถาน ให้แก่สื่อต่างๆ^๖ เช่น หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ได้รับรู้รับทราบถึงคุณค่าเพื่อสร้างการประสานงานระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐ วัดมณีวนาราม ชาวบ้าน ให้เกิดร่วมมือกันดำเนินกิจกรรมต่างๆ อันเป็นประโยชน์ให้เกิดขึ้นมา เช่น สนับสนุนการดำเนินงานของโครงการจัดการดูแลรักษาโบราณสถาน การจัดหาอาสาสมัคร อบรมสั่งสอนชาวบ้านให้เห็นคุณค่าในโบราณสถาน โบราณวัตถุ ขนบธรรมเนียมประเพณีไทย ชักชวนชาวบ้านให้ร่วมมือกัน จัดกิจกรรมดูแลรักษาท้องถิ่นปรับภูมิทัศน์สร้างสุนทรียะให้สวยงามมั่นคงทรงคุณค่าอยู่

^๒ สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร, แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานสำหรับพระสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด มหาชน, ๒๕๕๐), หน้า ๙.

^๓ คุณ โทพันธ์, พุทธศาสนากับชีวิตประจำวัน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงาน โอ. เอส. พริ้นติ้งเฮ้าส์, ๒๕๓๗), หน้า ๗๕.

^๔ คณินันต์ จันทบุตร และสุบรรณ จันทบุตร, ความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๔๕), หน้า ๕๔.

^๕ พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงคล), การบริหารวัด, (นครปฐม : เพชรเกษมการพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๒๔๕.

^๖ สัมภาษณ์พระครูโสภณวนานุกูล ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดมณีวนาราม, ๗ มีนาคม ๒๕๖๐., พระเนตร จกขุปาโล ผู้ดูแลกฎเฝ้าวัดมณีวนาราม, ๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

เสมอ เช่น การดูแลกลางทำความสะอาดโบราณสถาน หรือส่งเสริมกิจกรรมประเพณีไทยที่ดีงาม
เนื่องในวันนักขัตฤกษ์ต่างๆ งดการจัดกิจกรรมที่เป็นการส่งเสริมอบายมุขในทางตรงและทางอ้อม

จึงทำให้เห็นชัดว่า พระสงฆ์มีบทบาทในการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ที่
สามารถดำเนินการตามกำลังเท่าที่กระทำได้ไม่ขัดแย้งต่อกฎหมาย และพระธรรมวินัย ถือเป็นการ
คล้ายเป็นผู้ซ่อมแซมรักษา เพื่อสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาไปด้วย อาศัยพื้นฐานความรู้ความสามารถ
ด้านความสามารถตามหน้าที่ตนมีอยู่ เช่น งานก่อสร้างถาวรวัตถุ งานช่างพุทธศิลป์^๗ ดังนั้นหากจะ
ถามคำตอบในเรื่องของบทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์โบราณสถานวัดมณีวนารามแล้ว ก็ไม่
แตกต่างจากรายละเอียดดังที่กล่าวมาข้างต้น เพราะได้กระทำอยู่เป็นกิจอยู่แล้วนั่นเอง

๔.๒ ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถานแบบมีส่วนร่วมในการดูแล

โบราณสถานและพระสงฆ์ที่เกี่ยวข้อง

ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับการอนุรักษ์โบราณสถานเป็นการอนุรักษ์มรดกทาง
ศิลปวัฒนธรรมในอดีตจะเป็นไปในบทบาทของผู้พิทักษ์รักษา เนื่องจากพระสงฆ์แต่ก่อนจะมีความคิด
ในเรื่องการอนุรักษ์อย่างมาก มักเป็นผู้รวบรวมโบราณวัตถุจากที่ต่างๆ มาไว้ในวัดของตน หรือบางครั้ง
เป็นผู้ทำการซ่อมแซมปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปโบราณที่ถูกทิ้งร้างตามที่ต่างๆ ด้วยกุศลเจตนาอันบริสุทธิ์
ที่ปรารถนาให้พระพุทธรูปเหล่านั้นอยู่ในสภาพที่ดี ไม่ทรุดโทรม หักพัง เป็นที่น่าสังเวชใจแก่ผู้พบเห็น
หากโบราณสถาน โบราณวัตถุเหล่านั้น เป็นสิ่งที่สร้างขึ้นในพุทธศาสนา อาทิ วิหาร พระพุทธรูป ที่อยู่
ในสภาพทรุดโทรม ประกอบกับความปรารถนาดี ไม่นิ่งดูตาย เพิกเฉย พระสงฆ์มักดำเนินการ
ซ่อมแซมสิ่งนั้นตามกำลังเท่าที่สามารถกระทำได้ อาจใช้วิธีการชักชวนชาวบ้านให้ร่วมบูรณปฏิสังขรณ์
ด้วยกีดังกล่าวถือเป็นวัตรอันพึงปฏิบัติในหมู่พระสงฆ์เพื่อซ่อมแซมสิ่งอันเป็น ศาสนวัตถุ เสมือนการ
สืบต่ออายุพระพุทธศาสนาความสัมพันธ์อีกแง่หนึ่งในอดีตของพระสงฆ์ต่อการอนุรักษ์มรดกทาง
ศิลปวัฒนธรรม คือ การเป็นผู้พิทักษ์ดูแลโบราณสถาน โบราณวัตถุ ซึ่งถือเป็นเสนาสนะและศาสนวัตถุ
ของวัดเนื่องจากวัดในประเทศไทยมิได้เป็นเพียงศาสนสถาน ที่พำนักอาศัยศึกษา ปฏิบัติพระธรรมวินัย
และประกอบศาสนกิจของสงฆ์เท่านั้น

หากแต่ยังเป็นศูนย์กลางของความเจริญรุ่งเรืองในวัฒนธรรมครั้งอดีตของคนไทย บ่งชี้ถึงพลัง
อำนาจแห่งความศรัทธาเลื่อมใสในพุทธศาสนา ดังปรากฏในงานศิลปกรรมอันเนื่องในพุทธศาสนาที่มี
ความงดงาม วิจิตรบรรจงและประณีตพิสดารอย่างที่ไม่อาจทำขึ้นใหม่ให้เสมอเหมือนได้ในปัจจุบัน^๘

^๗ กรมศิลปากร, คู่มือถวายเป็นบุญแด่พระสังฆาธิการในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม,
(กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สมานพันธ์, ๒๕๕๔), หน้า ๑๐๑.

^๘ สัมภาษณ์ พระพัยคอรุณ ปญญาพล, ผู้ดูแลผู้ดูแลพิพิธภัณฑสถานในวัดมณีวนาราม, ๑๗
มีนาคม ๒๕๖๐.

อาทิ โบสถ์ วิหาร เจดีย์ พระพุทธรูป เป็นต้น พระสงฆ์ในฐานะผู้พำนักอาศัยในวัดจึงมีหน้าที่ในการดูแลรักษามรดกอันล้ำค่าเหล่านี้ให้คงอยู่สืบไปโดยปริยายด้วยเป็นสมบัติของวัดที่ต้องรักษาไว้ พระสงฆ์ในอดีตได้กระทำหน้าที่ดังกล่าวได้อย่างดีเยี่ยม สามารถบำรุงรักษาเสนาสนะหรือโบราณสถาน โบราณวัตถุในวัดรวมทั้งสิ่งมีค่าอื่นๆ ให้อยู่ในสภาพดี และเมื่อชำรุดก็สามารถซ่อมแซมด้วยวิธีการที่สามารถคงสภาพของโบราณสถาน โบราณวัตถุไว้ได้อย่างเดิมไม่เปลี่ยนแปลงสภาพมากนัก เหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะวัดในอดีตเป็นศูนย์กลางของการศึกษาศิลปศาสตร์ทุกแขนง ทั้งศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ประณีตศิลป์ ฯลฯ โดยพระสงฆ์ที่มีความชำนาญเฉพาะในศาสตร์นั้นเป็นครูผู้สอน พระสงฆ์ยังมีวิชาวรรณกรรม หรือช่าง ๙ อย่าง ที่ศึกษาเรียนรู้ปฏิบัติสืบต่อกันมา เพื่อประโยชน์ในการดูแลอนุรักษ์สมบัติของวัดในทางที่ถูกที่ควร วิชาวรรณกรรม ประกอบด้วย ช่างรัก ช่างไม้ ช่างปูน ช่างแกะสลัก ช่างปั้น ช่างกระจก ช่างเขียน ช่างหล่อ และช่างทาสี วิชาดังกล่าวนับเป็นการรวบรวมงานหลักพื้นฐานวิชาช่างทุกประเภทที่เกี่ยวข้องกับงานด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจิตรกรรม พระสงฆ์ในอดีตจึงมีความรู้ในเรื่องงานช่างเป็นอย่างดี สามารถดูแลรักษาโบราณสถาน โบราณวัตถุ อันทรงคุณค่าในวัดได้ด้วยตนเอง รวมทั้งสามารถสร้างสรรค์งานศิลปกรรมหรือเสนาสนะภายในวัดได้อย่างงดงาม

จากการที่พระสงฆ์เป็นช่างมีความรู้ในเรื่องการดูแลรักษาสสิ่งของภายในวัดเป็นเหตุให้พระสงฆ์ต้องมิกิจอันเกี่ยวข้องกับการซ่อมแซม บำรุงหรือการสร้างสรรค์ศิลปกรรมในวัดอยู่เสมอ ความผูกพันอันเกิดจากการเป็นผู้สร้างสรรค์ หรือซ่อมแซมจึงเกิดขึ้นในจิตใจ ปัญหาในการทำลายหรือปล่อยให้ ศาสนวัตถุในวัดสูญหายจึงเกิดขึ้นน้อยมากดังนั้นบรรดาหลักฐานทางโบราณสถาน โบราณวัตถุในวัด จึงได้รับการอนุรักษ์คงสภาพเดิมอย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตามบทบาทของพระสงฆ์ในความเป็นช่างเริ่มลดลง เมื่อมีหน่วยงานของฝ่ายฆราวาสเข้ามาทำหน้าที่แทน กล่าวคือในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะนั้นพระสงฆ์ยังเป็นช่างมีจำนวนพอสมควร แต่หลังจากที่มีกรมช่างสิบหมู่ ซึ่งรวบรวมผู้มีความรู้เรื่องช่างเข้าด้วยกัน พระสงฆ์ที่มีความรู้ด้านช่างมีโอกาสนในการใช้ความรู้ทางช่างน้อยลง เพราะการซ่อมแซมวัดเริ่มมีช่างหลวงมาทำหน้าที่แทนมากขึ้น การสืบทอดวิชาช่างจึงค่อยๆ ขาดหายไป จนถึงในปัจจุบัน เหลือพระสงฆ์ที่มีความรู้ในเรื่องการช่างน้อยลงมาก^๙

การบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถาน โบราณวัตถุในวัดไม่สามารถกระทำตัวเองต้องเป็นหน้าที่ของเจ้าหน้าที่จากทางราชการก่อให้เกิดปัญหาทางด้านการบูรณปฏิสังขรณ์ระหว่างพระสงฆ์และหน่วยงานราชการอยู่เสมอ ปัจจุบันพระสงฆ์มีบทบาทสำคัญต่อการอนุรักษ์โบราณสถานของชาติ โดยเฉพาะโบราณสถานที่ตั้งอยู่ภายในวัดต่างๆ จำเป็นอย่างยิ่งที่พระสงฆ์ผู้ดูแลวัด และปกครองคณะสงฆ์จะต้องมีหน้าที่สำคัญในการดูแลรักษาและปกป้องคุ้มครอง เพื่อส่งเสริมสนับสนุนบทบาทดังกล่าว

^๙ สัมภาษณ์นายทัศนะ ภูผาธรรม, ผู้อำนวยการกลุ่มอนุรักษ์โบราณสถาน, ๑๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

ของพระสงฆ์ องค์ครุภาครัฐมีหน้าที่รับผิดชอบในการอนุรักษ์โบราณสถาน ได้แก่ กรมศิลปากร และองค์การที่ทำหน้าที่ดูแลปกครองสงฆ์ ได้แก่ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติและมหาเถรสมาคม โดยคณะสังฆมนตรีพิจารณาเห็นว่า เจ้าอาวาสบางวัดได้ทำการรื้อถอนโบราณสถานภายในวัดและวัดร้างที่มีได้ขึ้นทะเบียนโบราณสถาน ทำให้โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุของชาติเสียหาย เพื่อเป็นการรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติที่ยังมิได้ทำการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติ มิได้ถูกทำลายเสียหายไป จึงมีประกาศคณะสงฆ์ซึ่งได้กำหนดระเบียบไว้ดังต่อไปนี้

๑. ถ้าวัดใดจะเจาะ ขุดรื้อ ปูชนียสถาน เช่น เจดีย์ ปรางค์ ประติมากรรมหรือภาพฝาผนัง อุโบสถ วิหาร ตลอดจนซ่อมแซมเปลี่ยนแปลงโบราณวัตถุและศิลปวัตถุของเก่าอื่นๆ ให้รายงานขออนุญาตต่อคณะกรรมการสงฆ์อำเภอ และจังหวัดโดยลำดับ

๒. ให้ส่งรูปถ่ายของเก่าที่จะเจาะ ขุดรื้อ หรือเปลี่ยนแปลงสภาพนั้น พร้อมประวัติของโบราณวัตถุ และศิลปวัตถุนั้นมาด้วยโดยย่อกับให้มีแผนผังแบบแปลนที่จะก่อสร้างเปลี่ยนแปลงใหม่แนบมาด้วย

๓. จะเจาะ ขุด รื้อ ปูชนียวัตถุ หรือซ่อมแซม เปลี่ยนแปลงโบราณวัตถุและศิลปวัตถุนั้นได้ต่อเมื่อได้รับอนุญาตแล้ว

๔. ให้คณะกรรมการสงฆ์จังหวัดกับผู้ว่าราชการจังหวัด ร่วมกันพิจารณาแล้วแจ้งกรมการศาสนา

๕. ให้กรมการศาสนากับกรมศิลปากรร่วมกันพิจารณา แล้วนำเสนอองค์การสาธารณูปการเพื่อพิจารณาสั่งการในบางกรณีให้เห็นสมควรจะเสนอคณะสังฆมนตรีพิจารณาอนุมัติก็ได้

๖. ผู้ใดฝ่าฝืนล่วงละเมิดประกาศนี้ ให้เจ้าคณะผู้บังคับบัญชาลงโทษตามควรแก่กรณี

๗. ประกาศฉบับนี้ให้ใช้บังคับเฉพาะโบราณสถาน โบราณวัตถุที่มีได้ขึ้นบัญชีเป็นโบราณสถานแห่งชาติ โบราณสถานที่ดี โบราณวัตถุที่ดี ศิลปวัตถุที่ดี เมื่อเราสงวนรักษาและซ่อมบูรณะไว้ดีแล้วก็ไม่ควรปิดหรือเก็บทิ้งไว้เฉยๆ ควรจะต้องหมั่นตรวจตราสภาพโดยทั่วไปให้คงดีอยู่เสมอ และที่สำคัญที่สุดคือต้องนำมาใช้งานให้เป็นประโยชน์ จะเป็นทางตรงทางอ้อมจะมากหรือน้อยก็ตาม มิฉะนั้นก็คล้ายกับสูญเปล่าไม่คุ้มค่า อย่างเช่นบางวัดมีของดีของงามก็ปิดบังไม่ให้ใครรู้ หรือไม่กล้านำออกมาใช้งาน จริงอยู่ในบางกรณีอาจเกิดเป็นดาบสองคม อาจเกิดผลร้ายตามมาได้ เรื่องนี้เห็นว่า ถ้าเราดำเนินการอย่างรัดกุมรอบคอบ มีวิธีการที่ดีถูกต้องก็ไม่น่าจะมีปัญหา เช่น วัดแห่งหนึ่งมีพระพุทธรูปงดงามมาก ท่านเจ้าอาวาสไม่ต้องการให้ใครเห็นใครดู เพราะเกรงจะไปเข้าหูคนร้ายและมาลักขโมยจึงเก็บซ่อนไว้ในกุฏิอย่างเร้นลับ จนไม่มีใครรู้ข้อเท็จจริงว่ายังมีอยู่จริงไม่ถูกสับเปลี่ยน หรือของจริงองค์เดิมหน้าตาเป็นอย่างไร เพราะคนรุ่นเก่าที่เคยเห็นตายไป ทำให้เกิดปัญหาขึ้นในภายหลัง เมื่อเกิดอัคคีภัย เกิดโจรกรรม หรือท่านเจ้าอาวาสมรณภาพ ก็ยังสับสนและ ไม่เหลือหลักฐานอะไรเลย เป็นต้น

สำหรับอุโบสถ วิหาร เจดีย์ ศาลา เป็นต้นล้วนเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวมได้ มีฉะนั้น คนโบราณเขาคงไม่ลงทุนสร้างขึ้นมาให้เหนื่อยยาก ดังนั้น เรื่องการจัดการนำโบราณสถาน โบราณวัตถุ มาใช้งานในสังคมจึงนับเป็นเรื่องสำคัญเรื่องหนึ่ง โดยเฉพาะโลกทุกวันนี้ได้เปลี่ยนแปลงไปมาก เห็นว่าโบราณสถาน โบราณวัตถุควรจะได้จัดการเพื่อชุมชนดังนี้ การใช้สอยประจำสำหรับภายใน โบราณสถาน ที่ยังใช้งานอยู่ไม่ว่าโบสถ์ วิหาร ศาลา เจดีย์ กุฏิ มณฑป เป็นต้น จำเป็นต้องใช้ประกอบพิธีกรรมต่างๆ อยู่เสมอ ทั้งในกิจของสงฆ์เองและกิจของชาวบ้านหรือศาสนิกชน กล่าวคือ พระสงฆ์ต้องใช้สวดมนต์ ทำวัตร ปลุกเสก บวชนาค เทศนา จำวัด เป็นต้น ประชาชนต้องมาตักบาตร ทำบุญ ทอดผ้าป่า ทอดกฐิน บูชากราบไหว้ สรงน้ำพระ เวียนเทียน ฯลฯ อาคารสถานที่ก็ดี โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุของวัดที่มีอยู่ต้องถูกใช้งานเสมอ แต่การใช้งานอย่างไรจึงจะดีและมีประโยชน์ควบคู่กัน มีข้อควรปฏิบัติคือการใช้ประโยชน์ใดๆ ควรเป็นไปด้วยความระมัดระวัง หรือป้องกันดูแลรักษานั้นเอง เป็นขั้นตอนแรกของการอนุรักษ์ที่สำคัญมาก เป็นวิธีป้องกันและรักษาไม่ให้โบราณสถาน โบราณวัตถุ เกิดการเสียหายเสื่อมสภาพหรือเกิดชำรุดทรุดโทรม อันเนื่องมาจากมนุษย์หรือผู้ใช้ประโยชน์ ไม่ว่าจะเป็นพระสงฆ์ เด็กวัด หรือชาวบ้านก็ตาม อย่างเช่นพื้นและฝาผนังอาคารทุกชนิดถ้าเราใช้อย่างไม่ปราณีปราศรัย อยากจะลากอะไรก็ลากอยากจะทำอะไรก็ทำในไม่ช้าอาคารนั้นก็就会产生การสปรก ขาดความสวยงามและชำรุดทรุดโทรม ถ้าเป็นโบราณวัตถุก็จะเกิดการแตกหักงอ บิ่น ร้าว ไฟไหม้ รอยขีดขีดสปรก สิ่งของทุกอย่างต้องหมั่นทำความสะอาดและตกแต่งให้ดูสวยงามตามสมควร การซ่อมบำรุงเป็นเรื่องการขาดความเอาใจใส่ของคนไทยเป็นอย่างมาก อาคารศาสนสถาน ชอบสร้างมาก แต่ไม่ชอบซ่อม จึงกลายเป็นสร้างแล้วทิ้งถือว่าฟุ่มเฟือยสิ้นเปลืองโคตรทรัพย์เงินทองของชาติอย่างมาก สิ่งของทุกอย่างเมื่อเกิดชำรุดต้องรีบซ่อมบำรุง ถ้าทิ้งไว้นานชิ้นส่วนต่างๆ จะค่อยๆ หายไปจนหมดการรักษาด้วยการเก็บเป็นที่เก็บทางมีทะเบียนบัญชี มีกฎเกณฑ์ป้องกันขโมย มีคนดูแลและเฝ้ารักษา ติดลูกกรงเหล็กเสริมความมั่นคงติดไฟฟ้าให้แสงสว่างอย่างพอเพียง

การใช้สอยสำหรับคนภายนอก^{๑๐} เป็นการเปิดบริการสาธารณะแก่ทางโลก วัดที่มีชื่อเสียง เรื่องโบราณสถาน โบราณวัตถุ ที่สำคัญในท้องถิ่นทุกแห่งถือว่าเป็นของดีของบ้านเมืองถ้ารู้จักจัดการ ด้านบริหารย่อมจะได้รับประโยชน์แก่ทุกฝ่ายเช่น วัดถ้ารู้จักดูแลรักษาโบราณสถานดีไม่ทรุดโทรม ก่อสร้างอย่างเป็นระเบียบ บริเวณวัดสะอาดปลูกต้นไม้สวยงามร่มรื่น จัดเจ้าหน้าที่และพระสงฆ์คอย บริการอำนวยความสะดวกต่างๆ แก่นักท่องเที่ยวผู้มาไหว้พระสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จัดให้มีการแสดงธรรม จัดให้มีโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ จัดงานเทศกาลและจัดงานวันสำคัญทางศาสนาอย่างเป็นระเบียบ และสงบ วัดนั้นก็จะมีคนมากขึ้น รายได้เข้าวัดก็จะตามมาโดยไม่ต้องไปเรียไรสร้างความสะดวกเดือดร้อนแก่คนทั่วไป บางวัดพัฒนาไปมากสามารถเก็บเงินค่าเข้าชมได้อีก ยิ่งสังคมโลกปัจจุบันนี้แคบลง เพราะความเจริญก้าวหน้าทางการสื่อสารการคมนาคมและการท่องเที่ยว การแลกเปลี่ยนทางศิลปวัฒนธรรม

^{๑๐} สัมภาษณ์ นายทัศนะ ภูผาธรรม, ผู้อำนวยการกลุ่มอนุรักษ์โบราณสถาน, ๑๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

เข้ามามีบทบาทอย่างมากจดขายจึงอยู่ที่วัฒนธรรมประเพณีวิถีชีวิตของผู้คนโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๔.๓ การกำหนดแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานแบบการมีส่วนร่วมจากชุมชน

การมีส่วนร่วมเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการคิดริเริ่มการพิจารณา ตัดสินใจ การร่วมกันปฏิบัติ และรวมกันรับผิดชอบในเรื่องต่างๆ อันมีผลกระทบถึงตัวประชาชน^{๑๑} หรือการที่บุคคลกลุ่มคน ประชาชนหรือองค์กรได้ร่วมพิจารณาแก้ไขปัญหาอุปสรรคในการดำเนิน กิจกรรมต่างๆ ของชุมชน โดยร่วมกันวางแผนโครงการร่วมกันปฏิบัติงาน ประเมินผลงาน พิจารณา ตัดสินใจและร่วมกันรับผิดชอบด้วยความสมัครใจ เพื่อให้เกิดการพัฒนาทรัพยากรป่าไม้ การเปลี่ยนแปลงในแนวนโยบายให้บรรลุวัตถุประสงค์ ภายใต้การกำหนดและดำเนินการของประชาชนเอง^{๑๒} การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เป็นการเริ่มต้นจากการได้รับความรู้จากการบรรยายของ พระสงฆ์และได้เข้าร่วมกิจกรรมของพระสงฆ์ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ ร่วมทำการศึกษา ค้นคว้า ปัญหา และสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนรวม ตลอดจนความต้องการของชุมชน ร่วมคิด หาและสร้างรูปแบบ และวิธีการพัฒนาเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชน เพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ เพื่อเป็น ประโยชน์ต่อชุมชนหรือสนองความต้องการของชุมชน

วัดเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินชีวิตของประชาชนในสังคมมาโดยตลอด ชาวบ้านส่วนใหญ่ อาศัยวัดเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมและปฏิบัติตนตามแนวทางพระพุทธศาสนา พระสงฆ์กับ ชาวบ้าน ต่างมีความช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันด้วยดีเสมอมา เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นในชุมชน พระสงฆ์มักจะเข้าไปช่วยแก้ไขปัญหาแบ่งเบาภาระให้ประชาชนอยู่เป็นจำโดยการให้การอบรม ทำให้ ประชาชนยึดมั่นในหลักธรรมและรู้จักการพัฒนาตนตามแนวทางพระพุทธศาสนาเช่น การละ ความเห็นแก่ตัว เห็นประโยชน์ส่วนร่วม รวมทั้งพระสงฆ์ยังปฏิบัติตนและจัดกิจกรรมเป็นแบบอย่างให้ ชาวบ้านเห็นผลของโครงการต่างๆ เช่น เป็นผู้ให้การศึกษาเป็นผู้นำการพัฒนาจิตใจเป็นผู้นำด้านการ อนุรักษ์ เป็นต้น บทบาทดังกล่าวของพระสงฆ์มีความสำคัญเป็นอย่างมากในการกระตุ้นส่งเสริม กระบวนการเรียนรู้ของประชาชนในการพัฒนาชุมชน และมีส่วนช่วยกันรักษาสมบัติของชาติให้ คงเหลืออยู่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ^{๑๓}

^{๑๑} ยุวัฒน์ วุฒิเมธี, **หลักการพัฒนาชุมชนและหลักการพัฒนาชนบท**, (กรุงเทพมหานคร :ไทย อนุเคราะห์ไทย, ๒๕๔๖), หน้า ๒๕.

^{๑๒} อเนก เหล่าธรรมทัศน์, **“ประชาสังคมพัฒนาการและนัยยะแห่งอนาคต”**, วารสาร นิเวศวิทยา. (ฉบับที่ ๒๓. ๒๕๔๗), หน้า ๓๔.

^{๑๓} สัมภาษณ์ นายชัยณรงค์ ทีเงิน , ๑๗ มีนาคม ๒๕๖๐., นางนวลสวาท จิระภาวิบูลย์ ข้า ราชการ.๑๒ มีนาคม ๒๕๖๐

๔.๓.๑ การให้ความรู้แก่ประชาชน

พระสงฆ์มีหน้าที่เป็นผู้ทางด้านจิตวิญญาณและด้านสติปัญญาให้แก่ประชาชน โดยจะเป็นผู้ชี้คุณและชี้โทษ ให้คำแนะนำสั่งสอนแก่ประชาชนให้เห็นโทษของความเห็นแก่ตัว ละชั่ว หันมาประกอบความดี เสียสละเพื่อส่วนรวม ดังนั้นการตระหนักถึงภาระดังกล่าว พระเทพวราจารย์ (ศรีพร ป.ธ. ๙, Ph.D.) ได้เริ่มแก้ปัญหาของชุมชนโดยการให้ความรู้แก่ประชาชน ทั้งเรื่องคน การดำเนินชีวิต สิ่งแวดล้อมและศิลปวัฒนธรรมด้วยแนวคิดที่ว่าชาวบ้านจะต้องเข้ามาเรียนรู้ แก้ไขปัญหาตนเอง ดังนั้น พระเทพวราจารย์ (ศรีพร ป.ธ. ๙, Ph.D.) จึงเริ่มด้วยการสร้างศรัทธาให้ประชาชนยอมรับแนวคิดและส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินกิจกรรมเพื่อส่วนร่วมโดยมี การบรรยายธรรมและการปลูกจิตสำนึกเยาวชน เพื่อให้เห็นคุณค่าและเห็นความสำคัญของโบราณสถาน^{๑๔}

๑. การบรรยายธรรม

การบรรยายธรรมเป็นการสอดแทรกความรู้ อันเป็นประโยชน์ในการดำรงชีวิตประจำวันของชาวบ้านเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน และส่งเสริมคุณภาพชีวิตของชาวบ้านเรื่องที่จะส่งเสริมคุณภาพชีวิตและเป็นประโยชน์ต่อชุมชนที่สำคัญได้แก่การรักษาสุขอนามัยในครอบครัวการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม การรักษาบรรทัดฐานวัฒนธรรม ชี้ให้ประชาชนได้เห็นถึงประโยชน์ของการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุต่างๆ เป็นการให้การเรียนรู้แก่ประชาชนจนเกิดความเห็นอย่างถูกต้องเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรมไปในทางที่ดีงาม พระเทพวราจารย์ (ศรีพร ป.ธ. ๙, Ph.D.) เห็นว่าการบรรยายธรรมเป็นวิธีการที่สามารถให้ความรู้แก่ประชาชนได้อย่างทั่วถึง โดยได้จัดรายการ แผนทีธรรม ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จังหวัดอำนาจเจริญ มุกดาหาร อุบลราชธานี (สวท.F.M.๑๐๓.๒๕ MHz) วันจันทร์ – วันอาทิตย์ เวลา ๐๕.๐๐ – ๐๖.๐๐ น. ระบบ เอฟ.เอ็มและระบบ เอ.เอ็ม.คลื่นความถี่ ๑๔๒๒ KHz จัดรายการธรรมะยามเช้า ทางสถานีวิทยุกระจายเสียง ทอ. ๐๘ ระบบ F.M. (ความถี่ ๑๐๔.๒๕ MHz) ๐๕.๐๐-๕.๓๐ น.(เทป) และรายการ แผนทีชีวิต ทางสถานีวิทยุโทรทัศน์แห่งประเทศไทย จังหวัดอุบลราชธานี (สทท.) วันจันทร์ –วันศุกร์ เวลา ๐๘.๐๕-๐๘.๑๐ น.

เนื้อหาที่บรรยายส่วนมากจะธรรมะในทางพระพุทธศาสนา นอกจากนี้ยังได้เผยแพร่แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถานและโบราณวัตถุต่างๆภายในวัดมณีวนาราม โดยการปลูกจิตสำนึกเยาวชนให้ชาวบ้านได้รับรู้ ถึงความสำคัญของโบราณสถานและโบราณวัตถุที่มีต่อชุมชนอยู่เป็นประจำ

๒. การสร้างจิตสำนึกแก่เยาวชน

สำหรับในส่วนของการปลูกจิตสำนึกเยาวชน พระเทพวราจารย์ (ศรีพร ป.ธ. ๙, Ph.D.) เข้าใจและมองเห็นคุณค่าของโบราณสถานและโบราณวัตถุที่มีความสำคัญต่อชุมชน ด้วยความคิดที่ว่า การทำให้ประชาชนหรือชุมชนได้เห็นคุณค่าและความสำคัญในการอนุรักษ์โบราณสถานและ

^{๑๔} สัมภาษณ์พระเนตร จุกชุมปาโล ผู้ช่วยเลขาเจ้าคณะตำบลในเมืองเขต ๑, ๑๐ มีนาคม ๒๕๖๐.

โบราณวัตถุ โดยเฉพาะในกลุ่มเยาวชน เนื่องจากเยาวชนเป็นทรัพยากรที่สำคัญยิ่งของประเทศชาติ ประเทศชาติจะเจริญหรือพัฒนาไปได้มากน้อยเพียงใด ย่อมขึ้นอยู่กับเยาวชนที่ได้พัฒนาไว้ในปัจจุบัน ดังนั้น การปลูกฝังเยาวชนให้เห็นคุณค่าและความสำคัญของโบราณสถานและโบราณวัตถุ จึงถือว่าเป็นงานที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพื่อเขาจะได้เตรียมตัวแก้ไขปัญหาในอนาคตและจะได้เป็นกำลังสำคัญของชุมชนเมื่อพวกเขาโตขึ้นในวันข้างหน้า

๔.๔ ประโยชน์และคุณค่าที่จะได้รับจากการอนุรักษ์โบราณสถานวัดมณีวนาราม

สำหรับประโยชน์ที่จะได้รับจากพระสงฆ์ในการอนุรักษ์โบราณสถาน การอนุรักษ์แหล่งโบราณสถาน เพราะโบราณสถานเป็นมรดกทางวัฒนธรรมและหลักฐานของความเจริญรุ่งเรืองที่สามารถบ่งบอกเรื่องราวต่างๆ ในอดีตนับตั้งแต่ประวัติศาสตร์ทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และเทคโนโลยีของมนุษยชาติ ซึ่งอนุชนรุ่นหลังสามารถค้นคว้าและศึกษาหาความรู้จากโบราณสถาน เมื่อผู้ศึกษามีความรู้พื้นฐานด้านต่าง ๆ เพียงพอและได้มีการศึกษาย้อนหลังกลับไปตามขั้นตอน พร้อมทั้งอาจต้องทำการขุดค้นเพิ่มเติม ดังนั้นโบราณสถานจึงเปรียบเสมือนเป็นแหล่งความรู้หรือตำรา ที่มีได้เรียบเรียงไว้เป็นลายลักษณ์อักษร นอกจากนี้ โบราณสถานยังเปรียบได้กับผู้อาวุโส หรือบรรพบุรุษของมนุษยชาติที่มีอายุยาวนาน แม้ว่าโบราณสถานบางแห่งจะชำรุดทรุดโทรม และหมดสภาพการใช้งานแล้วก็ตามก็เปรียบเสมือน บรรพบุรุษของมนุษยชาติ ดังนั้นการใช้งานและการดูแลรักษาโบราณสถานจึงควรปฏิบัติเช่นเดียวกับการปฏิบัติต่อบรรพบุรุษหรือญาติผู้ใหญ่ การแสดงความเคารพ การระว่อนน้อมถ่อมตนต่อ โบราณสถานเหล่านั้นจำเป็นต้องปฏิบัติ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าแหล่งโบราณสถานมีประโยชน์ ดังนี้

๑. ประโยชน์ในด้านวิชาการ โบราณสถานให้ประโยชน์ในด้านวิชาการมากมายไม่ว่าจะเป็น โบราณคดี ประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์ศิลป์

๒. ประโยชน์ในการศึกษาและพัฒนาเทคโนโลยีในการก่อสร้างการเลือกใช้วัสดุในการก่อสร้างเทคนิคต่างๆ การเลือกทำเลที่ตั้งการทำรากฐานก่อนการก่อสร้าง เป็นต้น

๓. ประโยชน์ในทางเศรษฐกิจการท่องเที่ยว โบราณสถานต่างๆ ส่วนมากจะเป็นจุดสนใจของนักท่องเที่ยว

๔. เป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจ

๕. ทำให้ประชาชนในท้องถิ่นเกิดความภาคภูมิใจ เกิดการหวงแหนในการที่จะช่วยบำรุงรักษา

๖. ดำรงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ของคนในชาติ

นอกจากนี้แล้ว สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติได้ทำคู่มือปฏิบัติการของหน่วยอนุรักษ์ศิลปกรรมท้องถิ่น ผลงานชิ้นนี้ได้ให้หลักการเกี่ยวกับการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดี

โบราณวัตถุ โบราณสถานและสิ่งแวดลอมศิลปกรรม มีหลักการและมีส่วนที่ได้กล่าวถึงประโยชน์ในการอนุรักษ์ว่าการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ ให้ประโยชน์ทั้งในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรทางวัฒนธรรม ด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดลอม ด้านการศึกษาและวิจัยหลายประการตามลำดับดังนี้

๑. ประโยชน์ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรทางวัฒนธรรม

๑.๑ การอนุรักษ์โบราณวัตถุ โบราณสถาน แหล่งโบราณคดี และสิ่งแวดลอมศิลปกรรม ช่วยเสริมคุณค่าและความสำคัญของแหล่งศิลปกรรมซึ่งถือว่าเป็นทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่สำคัญให้เด่นชัดขึ้น

๑.๒ การอนุรักษ์โบราณวัตถุ โบราณสถาน แหล่งโบราณคดี และสิ่งแวดลอมศิลปกรรม ช่วยเสริมคุณค่าและความสำคัญของแหล่งศิลปกรรม ช่วยให้เกิดความภาคภูมิใจในอารยธรรมอันเก่าแก่ของชาติ

๑.๓ การอนุรักษ์โบราณวัตถุ โบราณสถาน แหล่งโบราณคดี และสิ่งแวดลอมศิลปกรรม ช่วยให้เกิดความสามัคคีในการร่วมมือร่วมใจ ดูแล ปกป้อง และรักษาแหล่งศิลปกรรมที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติให้คงอยู่ต่อไป

๑.๔. การอนุรักษ์โบราณวัตถุ โบราณสถาน แหล่งโบราณคดี และสิ่งแวดลอมศิลปกรรม ช่วยเสริมสร้างชื่อเสียงที่ดิงามทางด้านศิลปวัฒนธรรมให้แก่ประเทศชาติ

๒. ประโยชน์ในด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดลอม

๒.๑ การอนุรักษ์โบราณวัตถุ โบราณสถาน แหล่งโบราณคดี และสิ่งแวดลอมศิลปกรรมช่วยเสริมสร้างสภาพแวดลอมที่ดีให้แก่ชุมชน

๒.๒ การอนุรักษ์โบราณวัตถุ โบราณสถาน แหล่งโบราณคดี และสิ่งแวดลอมศิลปกรรมช่วยให้ประชาชนในบริเวณนั้นมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

๒.๓ การอนุรักษ์โบราณวัตถุ โบราณสถาน แหล่งโบราณคดี และสิ่งแวดลอมศิลปกรรมช่วยให้ชุมชนมีแหล่งนันทนาการเพื่อประโยชน์ด้านสุขภาพอนามัยและจิตใจ

๓. ประโยชน์ในด้านการศึกษาและวิจัย

๓.๑ การอนุรักษ์โบราณวัตถุ โบราณสถาน แหล่งโบราณคดี และสิ่งแวดลอมศิลปกรรมช่วยกระตุ้นคุณภาพทรัพยากรบุคคลให้มีมาตรฐานสูงขึ้นทั้งด้านวิชาการและทัศนคติ

๓.๑ การอนุรักษ์โบราณวัตถุ โบราณสถาน แหล่งโบราณคดี และสิ่งแวดลอมศิลปกรรม ช่วยให้เยาวชนของชาติมีแหล่งความรู้ทางวิชาการที่จะนำไปสู่การศึกษาและวิจัยซึ่งจะนำประโยชน์มาสู่ท้องถิ่นในอนาคต

อย่างไรก็ตามโบราณสถานและโบราณวัตถุนี้เป็นทรัพยากรทางโบราณคดีที่มีคุณค่าและความสำคัญและคุณประโยชน์ต่อประเทศชาติและท้องถิ่นต่างๆ ดังนี้

๑. คุณค่าที่แสดงความเก่าแก่ดั้งเดิมหรือนัยของอดีต (associative/symbolic value) ทรัพยากรทางโบราณคดีทุกแห่งทุกชิ้นเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจริงมีขึ้นจริงในห้วงเวลาต่างๆ ในอดีตทั้งสิ้น โดยเฉพาะโบราณสถานแหล่งโบราณคดี โบราณวัตถุและศิลปวัตถุ ซึ่งเป็นสิ่งก่อสร้าง โดยที่สิ่งก่อสร้าง สถานที่ และวัตถุสิ่งของนั้นเป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ที่ใช้ยืนยันเรื่องราวที่เกิดขึ้นในอดีตได้ด้วยสภาพของตัวมันเอง ในขณะที่หลักฐานเอกสารหรือข้อเขียนทางประวัติศาสตร์ที่แต่งขึ้นไม่สามารถใช้ยืนยันได้ดีเท่าหลักฐานที่เป็นวัตถุจริงๆ เพราะไม่ว่าจะเป็นเรื่องที่บันทึกไว้ เรื่องเล่า ตำนาน นิทาน ก็เป็นเพียงบันทึกหรือเล่าว่าเคยมีอะไรเกิดขึ้นบ้าง แต่สิ่งที่เกิดขึ้นนั้นไม่ได้ปรากฏอยู่จริง ณ เวลานั้นแล้ว ทรัพยากรทางโบราณคดีที่เป็นสิ่งก่อสร้างและเป็นวัตถุสิ่งของจริงๆ สามารถจับต้องได้ พิสูจน์ทราบได้ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์กายภาพย่อมมีน้ำหนักและความสำคัญในฐานะที่เป็นตัวแทนของอดีตที่เชื่อถือได้มากกว่า แต่ก็ได้หมายความว่าตำนาน นิทาน บันทึก วรรณกรรม เรื่องเล่าหรือนิทาน ปริ้มปรางจะไร้คุณค่า เพราะในปัจจุบันวิทยาศาสตร์เชิงจิต (spiritual science) ก็เริ่มเป็นที่ยอมรับมากขึ้นและเชื่อว่าจะสามารถใช้ในการอธิบายเรื่องราวของอดีตผ่านการแปลความได้อีกมิติหนึ่ง และหากความรู้ที่ได้จากทั้งสิ่งก่อสร้างและวัตถุสิ่งของสอดคล้องและรับรองต่อกันกับความรู้ที่ได้จากเรื่องเล่า ตำนาน นิทาน ก็จะทำให้คุณค่าของทรัพยากรทางโบราณคดีในฐานะที่เป็นสัญลักษณ์หรือตัวบ่งชี้ความเป็นจริงของอดีตและเป็นความทรงจำของอดีต มีพลังสูงในการสื่อสารถึงคนสมัยปัจจุบันให้สามารถทำความเข้าใจเรื่องราวความเป็นมาในอดีตของมนุษย์ในท้องถิ่นต่างๆ ได้โดยง่าย ในสังคมตะวันตกทรัพยากรทางโบราณคดีประเภทโบสถ์โบราณ สนามรบสำคัญในประวัติศาสตร์ รูปปั้นหรือบ้านของบุคคลสำคัญมักถูกใช้เป็นส่วนในการปลูกจิตสำนึกให้ผู้คนในสังคมตระหนักถึงระบบความคิด ความเชื่อที่ยึดถือสืบกันมาเป็นเวลานาน หรือเตือนให้ระลึกถึงเหตุการณ์สำคัญๆ ในประวัติศาสตร์ที่เป็นต้นตอก่อให้เกิดความมั่นคงของสังคมและชุมชนท้องถิ่นในปัจจุบัน แหล่งประวัติศาสตร์สำคัญๆ ที่เป็นสมรภูมิสำคัญในประวัติศาสตร์ หรือสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ประเด็นอื่นๆ ก็มักถูกนำมาอ้างอิงและมีการพัฒนาเป็นสถานที่สำคัญในการปลูกจิตสำนึกด้านความมั่นคงของชาติและเป็นเกียรติประวัติแก่ท้องถิ่นปรากฏให้เห็นอยู่ทั่วไป

๒. คุณค่าทางวิชาการ (informational value) ในขณะที่ทรัพยากรทางโบราณคดี มีคุณค่าในฐานะที่เป็นตัวแทนของอดีตโดยตัวของมันเองแล้วตัววัสดุที่นำมาสร้างรูปแบบ คติความเชื่อที่อยู่เบื้องหลังการออกแบบก่อสร้างกระบวนการสร้างและผลิต ประวัติการสร้าง การผลิต การใช้ประโยชน์การปรับปรุงเปลี่ยนแปลง รวมทั้งสาระแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับวัตถุนั้นๆ ก็เป็นแหล่งข้อมูลที่ชวนให้สนใจเรียนรู้เรื่องราวว่าได้มาจากไหน ได้มาอย่างไร ซึ่งโบราณสถาน แหล่งโบราณคดี โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุไม่ว่าจะมีขนาดเล็กขนาดย่อม หรือขนาดใหญ่ กว้างขวาง หรือเล็กแคระอย่างไรก็ล้วนแต่มีพลังในการบอกให้เรารู้เรื่องราวในอดีตได้ทั้งสิ้น แต่การจะรู้เรื่องราวต่างๆ ที่ถูกต้องตามที่เป็นจริง หรือใกล้เคียงกับความเป็นจริงที่เคยเกิดขึ้นในอดีตได้นั้นจำเป็นต้องผ่านกระบวนการ

ตั้งคำถามและมีวิธีการหาคำตอบที่เหมาะสมที่เราเรียกว่า การศึกษาวิจัย ซึ่งการวิจัยพื้นฐานที่นิยมใช้หาคำตอบเกี่ยวกับอดีตได้แก่ การวิจัยทางโบราณคดี ประวัติศาสตร์ศิลปะ ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม ภูมิประวัติศาสตร์ ธรณีวิทยา ดึกดำบรรพ์วิทยา ชาดิพันธุวิทยา ประวัติศาสตร์ คติชนวิทยา ฯลฯ ซึ่งเป็นการศึกษาในรูปแบบสหวิทยาการ (interdisciplinary) ที่ใช้ทั้งวิธีการพิสูจน์เชิงประจักษ์ด้วยวิทยาศาสตร์เชิงปริมาณเชื่อมโยงกับการแปลความจากหลักฐานแวดล้อมที่เป็นนามธรรมในแบบแผนวิทยาศาสตร์เชิงคุณภาพที่อาจจะต้องอธิบายด้วยระบบความเชื่อ ศาสนา จิตวิทยา และระบบความสัมพันธ์ที่มีต่อกัน

๓. คุณค่าด้านความงาม (Aesthetic Value) โบราณสถาน แหล่งโบราณคดีบางแห่ง โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุบางชิ้น มีรูปทรง ลักษณะพื้นผิวสีสันทันและคุณลักษณะภายนอกอื่นๆ ที่เมื่อมองเห็นแล้วเกิดความรู้สึกชื่นชอบถูกใจเพราะมีความงดงามกว่าชิ้นอื่นๆ สวยงามกว่าแห่งอื่นๆ ในมุมมองของผู้คนในวัฒนธรรมหนึ่งๆ ที่มีมาตรวัดและเกณฑ์กำหนดคุณค่าของความสวยงามแตกต่างกันออกไปซึ่งเป็นเรื่องที่ค่อนข้างซับซ้อน คุณค่าด้านความงามอาจจะไม่ได้เกิดหรือมีอยู่ในตัววัตถุทางวัฒนธรรมนั่นเองเพียงอย่างเดียว แต่อาจจะถูกกำหนดจากปัจจัยอื่นๆ ได้แก่ แบบแผนและความงามที่เป็นประเพณีนิยมในสังคมและช่วงเวลาที่ว่าวัตถุนั้นถูกสร้างขึ้น หรืออาจจะเกิดจากข้อวิจารณ์ทางด้านประวัติศาสตร์ศิลปะ หรือไม่ก็เป็นไปตามความนิยมของตลาดซื้อขายชิ้นงานทางศิลปะก็ได้

๔. คุณค่าทางเศรษฐศาสตร์ (Economic Value) ทรัพยากรทางโบราณคดีที่เป็นมรดกตกทอดอยู่ทุกวันนี้ถือเป็นส่วนประกอบของวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมของสังคมในปัจจุบัน มีทั้งส่วนที่ยังคงถูกใช้สอยสืบทอดต่อเนื่องเรื่อยมา และส่วนที่กำลังถูกละทิ้งไม่ได้ใช้สอยหรือจัดการให้เป็นประโยชน์ ปัจจุบันไม่ว่า ณ แห่งไหนในโลก ทรัพยากรทางโบราณคดีกำลังถูกนับรวมเป็นปัจจัยนำเข้าสู่กระบวนการสร้างมูลค่าในทางเงินตราตามกระแสนิยมของโลกสมัยใหม่ซึ่งเป็นมาตรวัดที่มีมิติทางเศรษฐศาสตร์เข้ามากำกับ คุณค่าในทางเศรษฐศาสตร์ของทรัพยากรทางโบราณคดีอาจจะเกิดจากมูลค่าของตัวสิ่งก่อสร้าง หรือวัตถุสิ่งของที่สามารถใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการตอบสนองความต้องการพื้นฐานของคนปัจจุบันได้ เช่น อาคารสถานที่ สิ่งก่อสร้างใช้เป็นที่อยู่อาศัย เป็นที่ทำงาน เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ เป็นต้น นอกจากนี้คุณค่าพื้นฐานด้านอื่นๆ ทั้งด้านที่เป็นตัวแทนของอดีต ด้านความสวยงามก็ถูกนำมาคิดคำนวณเป็นมูลค่าทางเศรษฐศาสตร์ที่เป็นปัจจัยพื้นฐานสำหรับผู้บริโภคที่จะเต็มใจหรือไม่เต็มใจในการจ่ายเงินเป็นค่าเข้าไปชม ซื้อมาเป็นเจ้าของลงทุนใดๆ เพื่อให้เกิดกำไร หรือเพื่อการอนุรักษ์เอาไว้ตามคุณค่าและความสำคัญที่มีอยู่ในทรัพยากรทางโบราณคดีนั้นๆ ปัจจุบันมีการให้คุณค่าของทรัพยากรทางโบราณคดีในฐานะใหม่ที่เป็น “ทุนวัฒนธรรม : cultural capital” ที่เป็นปัจจัยในกระบวนการสร้างผลได้ทางเศรษฐกิจในทุกๆ ระดับตั้งแต่ชุมชนสังคม และประเทศ มีการนำเอาโบราณสถาน แหล่งโบราณคดีมาพัฒนาเป็นอุทยานประวัติศาสตร์ แหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ซึ่งเป็นการใช้ประโยชน์จากตัวทรัพยากรโดยตรง และการนำเอา

เอกลักษณ์สัญลักษณ์ หรือคุณค่าในเชิงนามธรรม เช่น ชื่อเสียง ความเก่าแก่ ความโดดเด่นด้านต่างๆ ของโบราณสถาน เมืองโบราณ โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และทรัพยากรทางโบราณคดีต่างๆ ในแต่ละท้องถิ่นมาสร้างเป็นตราหรือสัญลักษณ์ทางการค้า เพื่อเพิ่มมูลค่าของสินค้าหรือบริการ ซึ่งในปัจจุบันทุกประเทศทั่วโลกกำลังส่งเสริมให้นำเอาคุณค่าในทางเศรษฐศาสตร์ของทรัพยากรทางโบราณคดีมาใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจในลักษณะดังกล่าวเพิ่มมากขึ้น และมีผลต่อการกระตุ้นให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในประเทศไทยต่างก็พยายามค้นหาทรัพยากรทางโบราณคดี รวมทั้งเอกลักษณ์ อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรทางโบราณคดีในท้องถิ่นของตนเองมาใช้ประโยชน์ในการพัฒนาท้องถิ่นกันมากขึ้นตามไปด้วย

จากประโยชน์ของการอนุรักษ์โบราณสถานข้างต้นจะเห็นว่า ปัจจุบันได้ให้ความสำคัญต่อโบราณสถาน สิ่งมีคุณค่าทางสถาปัตยกรรมประวัติศาสตร์ในฐานะ ที่เป็นของหายากและเป็นสมบัติล้ำค่าของชาติ ถึงแม้ว่าสภาพสังคมในปัจจุบัน จะมีอิทธิพลผลักดันในด้านผลของการเร่งรัดพัฒนาให้ทันสมัยขึ้นแต่การพัฒนาดังกล่าวก็ต้องควบคู่ไปกับการอนุรักษ์อย่างได้ดุลยภาพให้เข้ากับชีวิตในสังคมปัจจุบันและสิ่งแวดล้อมสมัยใหม่การให้โอกาสประชาชนเป็นฝ่ายการตัดสินใจ กำหนดปัญหาความต้องการของตนเองอย่างแท้จริง เป็นการเสริมพลังอำนาจ ให้แก่ประชาชน/กลุ่ม/องค์กรชุมชนให้สามารถระดมขีดความสามารถในการจัดการทรัพยากร การตัดสินใจ และควบคุมดูแลกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชนมากกว่าที่จะเป็นฝ่ายตั้งรับ สามารถกำหนดการดำรงชีวิตได้ด้วยตนเองให้มีชีวิตมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นตามความจำเป็นอย่างมีศักดิ์ศรีและสามารถพัฒนาศักยภาพของประชาชน/ชุมชนในด้านภูมิปัญญา ทักษะ ความรู้ ความสามารถ และการจัดการและรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของโลกได้ และประชาชนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการอย่างมีอิสระการทำงานต้องเน้นในรูปกลุ่มหรือองค์กรชุมชนที่มีวัตถุประสงค์ในการเข้าร่วมอย่างชัดเจนเนื่องจากพลังกลุ่มจะเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้งานพัฒนาต่างๆ บรรลุผลสำเร็จตามความมุ่งหมายได้ ทั้งนี้ การจะเกิดสภาพของการมีส่วนร่วมของประชาชนตามความหมายที่กล่าวถึงข้างต้นจะต้องเกิดสภาพการณ์หรือเงื่อนไขสำคัญ คือ การมีความตระหนักและความเห็นพ้องต้องกันของประชาชนที่มีจำนวนมากพอต่อการริเริ่มโครงการ/กิจกรรมหนึ่งกิจกรรมใด ที่เป็นความต้องการของส่วนรวม โดยความร่วมมือของประชาชนไม่ว่าของบุคคลหรือกลุ่มคนที่เห็นพ้องต้องกันและเข้ามารับผิดชอบเพื่อดำเนินการพัฒนา และการเปลี่ยนแปลงในทิศทางที่ต้องการโดยมีลักษณะเป็นการกระทำผ่านกลุ่มหรือองค์กรเพื่อให้บรรลุถึงความเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์

๔.๕ วิเคราะห์ข้อคิดเห็นแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานวัดมณีวนาราม

จังหวัดอุบลราชธานี

๔.๕.๑ ผลการวิเคราะห์ข้อคิดเห็นจากพระเทพวรจารย์^{๑๕}

๑. ด้านการดูแลรักษาโบราณสถาน

พระเทพวรจารย์ ได้เสนอแนะมุมมองว่า ควรจัดหาอาสาสมัครอบรมสั่งสอนชาวบ้านให้เห็นคุณค่า ความสำคัญ และประโยชน์ในฐานะมรดกวัฒนธรรมของชาติ และชักชวนชาวบ้านให้ร่วมมือกันจัดกิจกรรมเพื่อการดูแลรักษาโบราณสถานในท้องถิ่นให้มั่นคงสวยงามทรงคุณค่าอยู่เสมอ ซึ่งเป็นการจัดกิจกรรมหรือเป็นการกระทำที่ดำเนินการตามความจำเป็น และเหมาะสมกับทรัพยากรที่มี เราต้องยอมรับกันว่าระหว่างศตวรรษที่สิบเก้าถึงศตวรรษที่สิบแปด ล้วนแต่อยากให้การดูแลรักษาโบราณสถานเป็นไปในทางเดียวกัน เพราะโบราณสถานต่างๆ ล้วนเก่าแก่ ทนต่อลมฝนตามกาลเวลา นั้นเป็นสิ่งที่สะท้อนในคำสอนของพระพุทธองค์ที่เกี่ยวกับความจริง ความเป็นไตรลักษณ์ของสิ่งต่างๆ ฉะนั้นทั้งพระสงฆ์และประชาชนทั่วไปก็ควรที่จะช่วยกันอนุรักษ์มรดกล้ำค่าเหล่านั้นเอาไว้

๒. ด้านการให้ความรู้ในการอนุรักษ์โบราณสถานแก่ประชาชน

พระเทพวรจารย์ได้เสนอความคิดเห็นว่า ในเบื้องต้นควรมีการอบรมความรู้ในการอนุรักษ์ให้พระสงฆ์ภายในวัดต่างๆ ที่มีโบราณสถานให้ดีเสียก่อน และพระสงฆ์เราต้องมีความรู้ในการอนุรักษ์เหมือนอย่างกรมศิลปากรเขาหรือใกล้เคียงเพื่อจะไปเผยแพร่ให้กับประชาชนเข้าใจได้อย่างถูกต้องและเป็นประโยชน์ต่อสังคมสืบไป พุทธศาสนิกชนทุกคนนั้นควรต้องแสวงหาความรู้ในความเป็นมาของโบราณสถานนั้นๆ และต้องช่วยกันเผยแพร่ความรู้ในการอนุรักษ์

๓. ด้านความร่วมมือในการอนุรักษ์โบราณสถานกับหน่วยงานราชการ

พระเทพวรจารย์ได้แสดงมุมมองว่า ควรมีการร่วมมือกับหน่วยงานราชการถือว่าเป็นส่วนสำคัญ เพราะลำพังทางวัดเองนั้นสามารถจัดการเองได้เพียงบางส่วนแต่ไม่ใช่ทั้งหมด หากมีหน่วยงานราชการเข้ามาช่วยดูแลและพัฒนาต่อเติมต่อไปจะเป็นการดีมากอย่างเช่นกรมศิลปากรนั้น เขามีความเชี่ยวชาญ เราต้องฟังเขา ในการซ่อมแซมบูรณะ การออกแบบ โดยรอบบริเวณ เพื่อให้เกิดความร่วมมือกันสวยงาม ก็ต้องร่วมมือกันหลายฝ่ายที่มีความเชี่ยวชาญแต่ละด้านให้มาช่วยกัน

๔.๕.๒ ผลการวิเคราะห์ข้อคิดเห็นจากพระครูโกศลวิহারคุณ^{๑๖}

๑. ด้านการดูแลรักษาโบราณสถาน

สำหรับด้านการดูแลรักษาโบราณสถาน พระครูโกศลวิহারคุณได้แสดงความเห็นว่า ควรปฏิบัติเช่นเดียวกับการปฏิบัติต่อบรรพบุรุษหรือญาติผู้ใหญ่ การแสดงความเคารพเคารพระอ้อนน้อม

^{๑๕} สัมภาษณ์ พระเทพวรจารย์,เจ้าอาวาสวัดมณีวนาราม เจ้าคณะจังหวัดอุบลราชธานี , ๑๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๑๖} สัมภาษณ์ พระครูโกศลวิহারคุณ ,เจ้าคณะตำบลในเมือง ,๑๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

ถ่อมตน ต่อโบราณสถานเหล่านั้น เพราะถ้าพังไปทำให้มันเก่าเหมือนเดิมไม่ได้ ที่เรารักษานั้นเป็นการรักษาให้มันเก่าแต่ไม่ใช่ให้มันโทรม

๒. ด้านการให้ความรู้ในการอนุรักษ์โบราณสถานแก่ประชาชน

พระครูโกศลวิহারคุณ ได้แสดงความเห็นว่า เราต้องยอมรับกันก่อนว่าใครจะเป็นผู้ดูแลโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุนี้ ก็เราทุกคนนั้นแหละที่จะต้องดูแล ฉะนั้นตัวเราเองต้องมีความรู้ในการอนุรักษ์ก่อน แล้วจึงค่อยไปสอนคนอื่นได้ และทำให้ประชาชนทั่วไปตระหนักถึงการอนุรักษ์ และค่อยหางบประมาณเข้ามาดำเนินการ

๓. ด้านความร่วมมือในการอนุรักษ์กับหน่วยงานราชการ

พระครูโกศลวิহারคุณ ได้แสดงความเห็นว่า หน่วยงานราชการ เขาทำงานตามหน้าที่ แต่จะทำอย่างไรให้เจ้าหน้าที่บ้านเมืองทำหน้าที่ถูกหลานของผู้สร้างโบราณสถานนั้นๆ ต่างหากที่จำเป็นแน่นอนว่าเจ้าหน้าที่บ้านเมืองนั้นเขามีความรู้ด้านศิลปะ หรือการอนุรักษ์โบราณสถานต่างๆ มากกว่า พระสงฆ์เรา แต่งบประมาณกลับเป็นประเด็นหลักมากกว่า เพราะถ้าไม่ได้งบประมาณจากรัฐอาจไม่สามารถทำอะไรได้เลยจริงๆ ฉะนั้นพระสงฆ์เราต้องร่วมมือกับหน่วยงานราชการ

๔.๕.๒ ผลการวิเคราะห์ข้อคิดเห็นจากพระครูปลัดศรีอรุณ ญาณิสฺสโร^{๓๗}

๑. ด้านการดูแลรักษาโบราณสถาน

สำหรับการดูแลรักษาโบราณสถานพระครูปลัดศรีอรุณได้แสดงความคิดเห็นว่า ควรมีการจัดหาอาสาสมัครอบรมสั่งสอนชาวบ้านให้เห็นคุณค่าของมรดกวัฒนธรรมของชาติเช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ และขนบธรรมเนียมประเพณีไทย ชักชวนชาวบ้านให้ร่วมมือกันจัดกิจกรรมเพื่อการดูแลรักษาโบราณสถานในท้องถิ่นให้มั่นคงสวยงามทรงคุณค่าอยู่เสมอ เช่น การดูแลถ้ำถ้ำทำคามสะอาดโบราณสถานเป็นประจำ หรือส่งเสริมการจัดกิจกรรมประเพณีไทยที่ดั้งเดิมเนื่องในวันนักขัตฤกษ์ต่างๆ งดการจัดกิจกรรมที่เป็นการส่งเสริมอบายมุขในทางตรงและทางอ้อม

๒. ด้านการให้ความรู้ในการอนุรักษ์โบราณสถานแก่ประชาชน

สำหรับด้านการให้ความรู้ในการอนุรักษ์โบราณสถานแก่ประชาชนพระครูปลัดศรีอรุณได้แสดงมุมมองเพิ่มเติมว่า การจะให้ความรู้แก่ประชาชนในการอนุรักษ์เราต้องมีแผ่นพับ หรือวิทยากรที่พูดเก่งๆ เพื่อให้ความรู้ในการอนุรักษ์ เพราะมีน้อยคนมากที่อยากจะมาฟังเรื่องการอนุรักษ์ ส่วนมากคือมาเที่ยวชมโบราณสถาน มาถ่ายรูป ฉะนั้น สื่อสิ่งพิมพ์ต่างๆ เช่น แผ่นพับ เป็นต้น นั้นสำคัญมากที่จะทำให้เขาเข้าใจโบราณสถานนั้นๆ และอยากจะอนุรักษ์โบราณสถานนั้นๆ ด้วย

๓. ด้านความร่วมมือในการอนุรักษ์โบราณสถานกับหน่วยงานราชการ

ส่วนด้านความร่วมมือในการอนุรักษ์โบราณสถานกับหน่วยงานราชการ พระครูปลัดศรีอรุณได้แสดงความคิดเห็นว่า การร่วมมือระหว่างวัดกับหน่วยงานราชการกันเป็นสิ่งที่ดี แต่เราต้องยอมรับ

^{๓๗} สัมภาษณ์ พระครูปลัดศรีอรุณ ญาณิสฺสโร, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดมณีวนาราม, ๑๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

ว่าเราต้องฟังเขามากกว่า เราต้องฟังเรา เพราะงบประมาณที่ได้มากที่สุดก็มาจากกรมศิลปากร ซึ่งถือว่าเป็นส่วนดีทีเดียวที่รัฐบาลยังตระหนักถึงงบประมาณในการอนุรักษ์โบราณสถานเหล่านี้ แต่สำหรับโบราณวัตถุนั้นต้องยอมรับกันเลยว่ายังด้อยอยู่ เพราะพิพิธภัณฑ์ที่จะแสดงโบราณวัตถุของไทยเรานั้นยังจัดได้ไม่ดีเหมือนต่างประเทศเขา ถ้าเปรียบเทียบก็เหมือนกับว่าพิพิธภัณฑ์แห่งชาติเทียบไม่ได้กับงานแสดงศิลปะของ อาจารย์เฉลิมชัย ณ วัดร่องขุนไม่ได้นั่นเอง ฉะนั้นเราต้องจัดการแสดงโบราณวัตถุให้ดี มีชาวบ้านมากมายมีโบราณวัตถุที่อยากจะถวายให้วัดเก็บไว้ แต่วัดไม่มีแหล่งที่จะแสดงโบราณวัตถุเหล่านั้นให้ได้

๔.๖ แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานในพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์วัดมณีวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี

สำหรับแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานในพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์วัดมณีวนารามนั้นมีแนวทางและขั้นตอนในการอนุรักษ์ตามลำดับดังนี้

๔.๖.๑ การศึกษารวบรวมข้อมูลเบื้องต้น

พระสงฆ์สามารถดำเนินค้นคว้ารวบรวมข้อมูลประวัติความเป็นมา หลักฐานทางโบราณคดี สถาปัตยกรรม ศิลปกรรม หรือด้านอื่นๆ ที่เห็นเกี่ยวข้องกับโบราณสถานในการดูแลของวัดจากหลักฐานทั้งที่เป็นลายลักษณ์อักษร ภาพถ่าย ภายลายเส้น แผนที่ และแผนผัง พร้อมทั้งสามารถจำแนกประเภท จัดทำบัญชี วัดขนาด และถ่ายภาพส่วนประกอบของโบราณสถานหรือโบราณวัตถุที่พบร่วมกับโบราณสถานซึ่งเก็บรักษาไว้ได้

๔.๖.๒ การอนุรักษ์ขั้นพื้นฐาน

พระสงฆ์สามารถดำเนินการในขั้นต่างๆ ต่อไปนี้

๑. การดูแลรักษา คือ การทำความสะอาดโบราณสถานและบริเวณโดยรอบอยู่เสมอ จัดเตรียมถังขยะในปริมาณที่เพียงพอสอดคล้องกับการใช้สอยและตกแต่งภูมิทัศน์โบราณสถานให้สวยงามแต่จะต้องไม่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อสภาพและคุณค่าของโบราณสถาน หากการกระทำใดเสี่ยงต่อความเสียหายของโบราณสถาน เช่น การทำลายวัชพืชในบริเวณตัวโบราณสถาน ก็ให้ดำเนินการภายใต้ข้อแนะนำของกรมศิลปากร

๒. การป้องกันคุ้มครอง พระสงฆ์สามารถดำเนินการควบคุมไม่ให้มีสิ่งกีดขวางทางสัญจรต่างๆ อันก่อให้เกิดความไม่สะดวกปลอดภัยแก่ประชาชนที่เข้ามาชมโบราณสถาน หมั่นสำรวจไม่ให้มีสิ่งบดบังทัศนียภาพของโบราณสถาน ป้องกันไม่ให้สัตว์เข้ามาอยู่อาศัยหรือเหยียบย่ำโบราณสถาน ดูแลห้องกันไม่ให้เกิดการบุกรุกทำลายโบราณสถาน และหมั่นตรวจตราสภาพโบราณสถานอยู่เสมอ หากพบปัญหาให้รีบแจ้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ส่วนกรณีที่โบราณสถานยังไม่มีกำหนดแผนหรือนโยบายในการดำเนินการอนุรักษ์ควรหรือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

๓. การเสริมความมั่นคง เมื่อพระสงฆ์จะดำเนินการใดๆเกี่ยวกับการเสริมความมั่นคงของโบราณสถาน เช่น การทำสีใหม่ การซ่อมแซมส่วนที่ชำรุดเสียหายหรือมีสภาพเสี่ยงต่อการพังทลาย ควรพิจารณาอย่างรอบคอบก่อนดำเนินการ ไม่กระทำโดยพลการ หากมีข้อสงสัยให้สอบถามพนักงานเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง

๔. การใช้ประโยชน์โบราณสถาน ต้องมีการกำหนดพื้นที่อย่างชัดเจน ไม่กระทบต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของโบราณสถานพร้อมทั้งหมั่นดูแลพื้นที่นั้นๆ ให้อยู่ในสภาพเป็นระเบียบ สะอาด ไม่ทรุดโทรม และควรจัดเจ้าหน้าที่อำนวยความสะดวกในด้านต่างๆ นอกจากนี้พระสงฆ์ยังสามารถให้บริการเพื่อการศึกษา ค้นคว้า วิจัยในทางวิชาการทั้งทางด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี และการอนุรักษ์เบื้องต้น

๔.๖.๓ การอนุรักษ์ขั้นสูง

การอนุรักษ์ขั้นสูงจะต้องดำเนินการในขั้นต่างๆภายใต้ข้อแนะนำของกรมศิลปากรทั้งสิ้น กล่าวคือ

๑. การป้องกันการเสื่อมสภาพ ได้แก่ การควบคุมสภาพแวดล้อม เพื่อป้องกันการผุพังเสียหายต่างๆควบคุมอุณหภูมิ ความชื้น แสงสว่าง การป้องกันอัคคีภัย และลดมลภาวะ

๒. การจำลองแบบ เป็นการลอกเลียนแบบงานศิลปกรรม ส่วนตกแต่งหรือองค์ประกอบสถาปัตยกรรมของโบราณสถานที่มีคุณค่า ไม่ให้ถูกรบกวนหรือคุกคามให้เสื่อมสภาพ เนื่องจากจำเป็นจะต้องเคลื่อนย้ายส่วนนั้นๆ ไปเก็บรักษาหรือจัดแสดงไว้ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ

๓. การบูรณะ เป็นการซ่อมแซมโบราณสถานเพื่อฟื้นฟูแนวความคิดหรือลักษณะเดิมของโบราณสถานที่ค้ำถึงวัสดุดั้งเดิม หลักฐานทางด้านโบราณคดีและด้านอื่นๆในกรณีที่ต้องเสริมส่วนที่ขาดหายไป ต้องทำให้กลมกลืน ในขณะเดียวกันต้องแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างจากวัสดุเดิม

๔. การปฏิสังขรณ์ คือ การนำโบราณสถานกลับไปสู่สภาพเดิมให้ใกล้เคียงมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ โดยการก่อสร้างขึ้นใหม่บนหลักฐานทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี และข้อมูลเกี่ยวกับโบราณสถานโดยไม่บิดเบือนลักษณะดั้งเดิมไม่ว่าจะใช้วัสดุเดิมหรือวัสดุใหม่

๕. การประกอบคืนสภาพ คือ เป็นการสร้างขึ้นใหม่โดยใช้วัสดุดั้งเดิมของโบราณสถานนำมาประกอบใหม่ ณ ตำแหน่งเดิมด้วยวิธีการก่อสร้างแบบเดิม หรือการย้ายไปยังที่ตั้งใหม่เรียกว่าการย้ายสิ่งก่อสร้างของโบราณสถาน

๖. การประยุกต์การใช้สอย คือ การปรับโบราณสถานเพื่อประโยชน์ใช้สอย โดยมีพื้นฐานแนวคิดที่ยังคงใช้ประโยชน์จากอาคารนั้นอยู่ การใช้ประโยชน์ใช้สอยนั้นอาจใช้แตกต่างไปจากอดีต แต่ต้องไม่เปลี่ยนแปลงองค์ประกอบของสิ่งก่อสร้างที่มีคุณค่า และสามารถแก้ไขกลับคืนสู่สภาพเดิมได้ หรือเป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีผลกระทบน้อยที่สุด

๔.๖.๔ การพัฒนาโบราณสถาน

การพัฒนาโบราณสถานเพื่อตอบสนองประโยชน์ใช้สอย อาจส่งผลกระทบต่อทั้งในแง่บวกและแง่ลบต่อโบราณสถาน ฉะนั้นเพื่อให้การพัฒนาโบราณสถานสอดคล้องกับหลักการอนุรักษ์พระสงฆ์ควรดำเนินการดังนี้

๑. การให้บริการด้านข้อมูลข่าวสาร พระสงฆ์สามารถนำข้อมูลทางวิชาการแก่ประชาชน โดยตั้งมั่นอยู่บนพื้นฐานความถูกต้อง ส่วนการจัดทำป้ายสื่อความหมายต้องเป็นไปตามแนวทางที่กำหนดในแผนแม่บทการอนุรักษ์โบราณสถาน หากไม่มีแผนแม่บทควรมีการเร่งรัดให้มีการกำหนดเพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติ ทั้งนี้ป้ายต้องมีความถูกต้องในเนื้อหา อ่านเข้าใจง่าย สื่อสารได้ชัดเจน รูปแบบ ขนาด และตำแหน่งที่ตั้งมีความเหมาะสม ไม่ก่อให้เกิดการกีดขวาง บดบังทัศนียภาพโบราณสถาน ไม่ตั้งบนแนวแกนสำคัญหรือสร้างทับบนโบราณสถาน และถ้ามีการปรับปรุงข้อมูลโดยจัดทำป้ายใหม่ ควรถอดถอนป้ายเดิมออกก่อนทุกครั้ง

๒. การจัดสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆเป็นต้นว่า การก่อสร้างสิ่งก่อสร้างเพื่ออำนวยความสะดวกในพื้นที่โบราณสถานงานระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการต้องทำแบบเพื่อขออนุมัติกรมศิลปากรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องก่อนและควรยึดหลักความเพียงพอต่อการใช้สอยเท่าที่จำเป็นไม่สร้างปัญหาการกีดขวางบดบังทัศนียภาพโบราณสถาน

๓. การปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์โบราณสถานด้วยไม้ดอกไม้ประดับ ให้จำกัดพื้นที่เฉพาะส่วนบริการเท่านั้น สำหรับบริเวณโบราณสถานควรรักษาบรรยากาศที่เป็นไปตามธรรมชาติหรือจัดภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์ซึ่งจะต้องมีข้อมูลทางวิชาการถึงภูมิทัศน์ดังกล่าวในอดีตเป็นหลักฐานยืนยันและควรหลีกเลี่ยงการปลูกต้นไม้รอบอาคารหรือฐานโบราณสถาน เพราะความชื้นและรากพืชจะทำให้โบราณสถานเกิดความเสียหายได้ อีกทั้งควรหลีกเลี่ยงการสร้างถนนในบริเวณในโบราณสถาน เนื่องจากการสัญจรทำให้เกิดการสั่นสะเทือนและรูปลักษณ์ของถนนที่ไม่เหมาะสมอาจทำลายบรรยากาศของโบราณสถานนอกจากนี้ การขุดหรือถมดินบริเวณโบราณสถาน ควรแจ้งกรมศิลปากรก่อนดำเนินการทุกครั้ง อย่างไรก็ดี หากยังไม่มีกำหนดนโยบายในเรื่องการจัดสิ่งอำนวยความสะดวกในพื้นที่โบราณสถานนั้นๆ ควรเร่งรัดให้มีการจัดทำแผนแม่บท เพื่อให้การทำแผนอย่างรัดกุมและเป็นประโยชน์ต่อโบราณสถาน

๔.๗ การจัดทำแผนยุทธศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์โบราณสถาน

การจัดทำแผนยุทธศาสตร์ เป็นการจัดทำขึ้นเพื่อเป็นแนวทางในการบริหารงานทางด้านการจัดอนุรักษ์โบราณสถาน และให้ทุกส่วนงานที่เกี่ยวข้องดำเนินงานไปในทิศทางเดียวกันสามารถบรรลุวิสัยทัศน์ที่กำหนดไว้ แผนยุทธศาสตร์เป็นแผนที่แสดงให้เห็นถึงวิสัยทัศน์ พันธกิจ และจุดมุ่งหมาย การพัฒนาโบราณสถานในอนาคตที่มีความสอดคล้องกับสภาพปัญหา ศักยภาพของ

ท้องถิ่นเป็นสำคัญ และยุทธศาสตร์ของกรมศิลปากรเพื่อนำไปสู่ความสำเร็จ การจัดทำยุทธศาสตร์จะต้องตอบคำถามที่สำคัญ ๔ ข้อ ดังนี้

๑. ปัจจุบันองค์กรอยู่ตรงจุดไหน
๒. ในอนาคตองค์กรต้องการไปสู่จุดไหน
๓. องค์กรจะไปสู่จุดนั้นได้อย่างไร
๔. องค์กรจะต้องปรับเปลี่ยนหรือทำอะไรบ้างเพื่อไปสู่จุดนั้น

การจัดทำยุทธศาสตร์ของหน่วยงานองค์กรต่างๆ นั้น หน่วยงานที่รับผิดชอบหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องจำเป็นที่จะต้องเตรียมข้อมูลให้ดีในทุกประเด็น จากนั้นจึงดำเนินการจัดทำยุทธศาสตร์ซึ่งมีสิ่งที่จะทำให้ยุทธศาสตร์บรรลุผลดังรายละเอียดพอสังเขป ดังนี้

๑) การวิเคราะห์ข้อมูลจัดทำยุทธศาสตร์

การวิเคราะห์ทางยุทธศาสตร์จะให้ทราบว่าปัจจัย หรือสถานะแวดล้อมภายใน และภายนอก มีการเปลี่ยนแปลงทางใด ทำให้องค์กรทราบถึงทรัพยากร (Resources) และความสามารถ (Capabilities) ต่างๆ ภายในองค์กร จุดแข็งหรือจุดอ่อนปัจจัยต่างๆ เหล่านี้จำเป็นสำหรับองค์กร สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ซึ่งเป็นข้อมูลพื้นฐานในการนำมาวิเคราะห์วางแผน โดยมีขั้นตอนดำเนินการ ดังนี้

- ขั้นตอนที่ ๑ การเตรียมข้อมูล
- ขั้นตอนที่ ๒ การวิเคราะห์ศักยภาพเพื่อประเมินสถานภาพการพัฒนาในปัจจุบัน
- ขั้นตอนที่ ๓ การจัดทำวิสัยทัศน์
- ขั้นตอนที่ ๔ การกำหนดพันธกิจ
- ขั้นตอนที่ ๕ กำหนดเป้าหมายการพัฒนา
- ขั้นตอนที่ ๖ กำหนดยุทธศาสตร์
- ขั้นตอนที่ ๗ การกำหนดเป้าหมายการพัฒนา

๒) การวางแผนยุทธศาสตร์

การวางแผนยุทธศาสตร์ เป็นสิ่งที่ใช้กันแพร่หลายมากในกิจการด้านการทหาร ในด้านการศึกษา การสงคราม ในด้านการเมืองระหว่างประเทศและโดยเฉพาะในการบริหาร ในวงการธุรกิจเอกชนนั้น ประสบความสำเร็จสูงมาก ปัจจุบันนี้การวางแผนแบบแผนกลยุทธ์ได้แพร่หลายเข้ามาในองค์กรต่าง ๆ มากขึ้น แต่คำที่นิยมใช้และที่ได้รับการยอมรับกันในวงราชการ การวางแผนเน้นเป้าหมายระยะยาว การประเมินสภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกองค์กร เพื่อพิจารณาจุดอ่อน จุดแข็ง โอกาสและอุปสรรค หรือการประเมิน SWOT เพื่อนำไปสู่การกำหนดวิสัยทัศน์ และพันธกิจ เป้าประสงค์ขององค์กร และแผนงานโครงการ รองรับ รวมทั้งกำหนดตัวชี้วัดเพื่อใช้ในการติดตามและประเมินผลงาน

๓) การนำกลยุทธ์ไปสู่การปฏิบัติ

การนำกลยุทธ์ไปสู่การปฏิบัติซึ่งโดยปกติต้องการต่างๆ ใช้คำว่า การวางแผนปฏิบัติการ (Action plan) โดยการแปลงกลยุทธ์ต่างๆ ที่จะนำไปบรรจุในแผนปฏิบัตินั้นจะต้องคำนึงถึงสิ่งที่ย่อยากจะทำซึ่งอยู่ในแผนกลยุทธ์แล้วก็ต้องคำนึงถึงสิ่งที่ต้องทำกับองค์การเพื่อให้องค์การสามารถที่จะนำกลยุทธ์ไปปฏิบัติให้เกิดผลได้ด้วยสำหรับสิ่งที่ต้องทำเพื่อเตรียมองค์การให้พร้อมสำหรับการนำกลยุทธ์ไปปฏิบัตินั้นประกอบด้วยขั้นตอนต่างๆ ดังนี้

๑. การวิเคราะห์กลยุทธ์เพื่อทราบถึงขอบเขตของผลกระทบของการปรับเปลี่ยนกลยุทธ์ที่จะมีต่อส่วนต่างๆ ขององค์การ

๒. การวิเคราะห์และปรับโครงสร้างองค์การ

๓. การวิเคราะห์และปรับปรุงระบบงาน

๔. การปรับการจัดอัตรากำลังคน

๕. การพัฒนาทรัพยากรบุคคลในองค์การ

๖. การพัฒนาวัฒนธรรมขององค์การ

๔) การประเมินผลกลยุทธ์

การประเมินผลกลยุทธ์ เป็นขั้นตอนสุดท้ายของการบริหารเชิงกลยุทธ์ ซึ่งหมายถึงการตรวจสอบความก้าวหน้า ปัญหาอุปสรรค ตลอดจนความสำเร็จและล้มเหลวของโครงการกิจกรรมต่างๆ ของกลยุทธ์ วิธีการการติดตามประเมินผลนั้น เป็นการชี้วัดความสำเร็จที่กำหนดไว้ ตลอดให้การสนับสนุนแก่ผู้ปฏิบัติงานให้สามารถปฏิบัติงานตามกลยุทธ์ให้ได้ผลอย่างมีประสิทธิภาพ ได้แบ่งออกเป็น ๔ มิติ ได้แก่

มิติที่ ๑ มิติด้านประสิทธิผล

มิติที่ ๒ มิติด้านประสิทธิภาพของการปฏิบัติราชการ

มิติที่ ๓ มิติด้านคุณภาพการให้บริการ

มิติที่ ๔ มิติด้านการพัฒนาองค์กร

มิติมุมมองทุกด้านของ Balanced Scorecard จะมีวิสัยทัศน์และกลยุทธ์ขององค์กรเป็นศูนย์กลางในแต่ละด้านประกอบด้วย ๔ องค์ประกอบ คือ

๑. วัตถุประสงค์ (Objective) คือสิ่งที่องค์กรมุ่งหวังหรือต้องการที่จะบรรลุในแต่ละด้าน

๒. ตัวชี้วัด (Key performance indicators) คือ ตัวชี้วัดของวัตถุประสงค์ในแต่ละด้าน และตัวชี้วัดเหล่านี้จะเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการวัดว่าองค์กรบรรลุวัตถุประสงค์ในแต่ละด้านหรือไม่

๓. เป้าหมาย (Target) คือ เป้าหมายหรือตัวเลขที่องค์กรต้องการจะบรรลุในตัวชี้วัดแต่ละประการ

๔. แผนงาน โครงการหรือกิจกรรม (Initiatives) ที่องค์กรจะจัดทำเพื่อบรรลุเป้าหมายที่กำหนดขึ้น โดยในขั้นนี้ยังไม่ใช้แผนปฏิบัติการที่จะทำแต่เป็นเพียงแผนงาน โครงการหรือกิจกรรมเบื้องต้นที่ต้องทำเพื่อบรรลุเป้าหมายที่ต้องการ

สรุปว่า การจัดทำยุทธศาสตร์ถือเป็นการกำหนด ภารกิจ วัตถุประสงค์และเป้าหมายของการพัฒนาทั้งในระยะสั้นและระยะยาว จากนั้นจึงจะได้วางแผนจัดทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้องค์กรสามารถดำเนินงานตามภารกิจและบรรลุถึงวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่ได้ตั้งไว้ตั้งนั้นแล้ว การพัฒนาจัดการอนุรักษ์โบราณสถานจำเป็นต้องมีการกำหนดวิสัยทัศน์พันธกิจ ยุทธศาสตร์ของการพัฒนาให้เหมาะสมมีความเป็นไปได้ โดยสอดคล้องกับแผนการพัฒนาของกรมศิลปากรตลอดถึงกฎหมายระเบียบของท้องถิ่นที่เน้นถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนอันถือได้ว่าเป็นกำลังเสริมอย่างดียิ่งอีกประการที่จะช่วยให้การอนุรักษ์โบราณสถานพัฒนารุดหน้าไปได้

บทที่ ๕

สรุป และข้อเสนอแนะ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา ๑) ศึกษาแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานทางพระพุทธศาสนา ๒) แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานในพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์วัดมณีวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี และ ๓) วิเคราะห์แนวทางการส่งเสริมการอนุรักษ์โบราณสถานทางพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์วัดมณีวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี ดำเนินการวิจัยโดยใช้วิธีทฤษฎีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ใช้การเลือกตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive sampling) เฉพาะกลุ่มประชากรที่มีความเกี่ยวข้องกับการวิจัย จำนวน ๑๓ รูป/คน โดยใช้เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลแบบบันทึกการสังเกตแบบมีส่วนร่วม แบบสัมภาษณ์ แบบสำรวจ รวมทั้งแบบบันทึกการประชุมกลุ่มมาใช้ในการเก็บรวบรวมแล้วนำข้อมูลที่ได้อธิบายสรุปเขียนงานวิจัยต่อไป

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานในพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์วัดมณีวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี สามารถสรุปผลจากการศึกษาค้นคว้ามีสาระสำคัญ ดังนี้

๑. แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานทางพระพุทธศาสนา จากการศึกษาวิจัยพบว่า โบราณสถาน หมายถึง อสังหาริมทรัพย์ที่มีอายุ เป็นสิ่งก่อสร้างที่มีลักษณะในฐานหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ หรือมีคุณค่าทางทางศิลปะที่เกี่ยวข้องกับชุมชนสังคมประเทศชาติ ด้วยคุณค่าเช่นนี้จึงมีการอนุรักษ์โบราณสถานด้วยการดูแลรักษาและป้องกันสถานที่ที่เป็นของโบราณนี้ให้คงอยู่ ซึ่งโบราณสถานนั้นสามารถแบ่งเป็นประเภทได้ ๒ ประเภทหลัก คือ

๑) โบราณสถานระดับชาติ ได้แก่ โบราณสถานที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศิลปะ สถาปัตยกรรม วิชาการ สังคมหรือชาติพันธุ์วิทยา ซึ่งมีความสำคัญผูกพันอย่างแน่นแฟ้น ในระดับชาติ

๒) โบราณสถานระดับท้องถิ่น ได้แก่ โบราณสถานที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศิลปะ สถาปัตยกรรม วิชาการ สังคมหรือชาติพันธุ์วิทยา ซึ่งมีความสำคัญผูกพันอย่างแน่นแฟ้นในระดับชุมชน หรือเฉพาะท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่งในการอนุรักษ์โบราณสถานยุคปัจจุบันนี้ถือเป็นหน้าที่หลักของกรมศิลปากร โดยมีหน่วยงานที่รับผิดชอบภารกิจหลักดังนี้

๑) งานด้านโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ มีสำนักงานโบราณคดีและสำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เป็นผู้รับผิดชอบปฏิบัติ

๒) งานด้านเอกสาร หนังสือ หอสมุดแห่งชาติ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติและสำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ เป็นผู้รับผิดชอบปฏิบัติ

๓) งานด้านศิลปกรรม มีสำนักสถาปัตยกรรมและสำนักช่างสิบหมู่ เป็นผู้รับผิดชอบปฏิบัติ

๔) งานด้านนาฏศิลป์ ดุริยางคศิลป์ มีสำนักสังคีต เป็นผู้รับผิดชอบปฏิบัติ

๕) งานจัดการศึกษาวิชาเฉพาะมีสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ เป็นผู้รับผิดชอบจัดการศึกษาในระดับต่ำกว่าปริญญาตรีและระดับปริญญาตรีในด้านนาฏศิลป์ดุริยางคศิลป์ คีตศิลป์และช่างศิลป์

ดังนั้น แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานทางพระพุทธศาสนา จึงเป็นหน้าที่ของสำนักงานโบราณคดีและสำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เป็นผู้รับผิดชอบปฏิบัติเป็นหลัก

ส่วนบทบาทพระสงฆ์ในการอนุรักษ์โบราณสถานถือเป็นบทบาทนอกเหนือในด้านการปกครอง ด้านการศึกษาคันถะธุระ วิปัสสนาธุระ ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่ บทบาทการสาธารณูปการ แต่หากพิจารณาจากพระธรรมวินัยแล้ว พบว่าเป็นหน้าที่ที่พระพุทธเจ้าทรงมีบัญญัติเอาไว้ในสิกขาบทปาจิตติย์ หมวด ฤตคามวรรค ในข้อที่ ๔ ที่พระพุทธเจ้าได้มอบหมายให้พระสงฆ์ภายในวัดมีหน้าที่ในการช่วยดูแลรักษาศาสนสมบัติของวัด โดยภิกษุผู้ที่ได้รับเลือกเป็นเจ้าหน้าที่นั้นต้องมีคุณธรรม ๕ ได้แก่ ๑. ไม่ถึงความลำเอียงเพราะความชอบ ๒. ไม่ถึงความลำเอียงเพราะความเกลียดชัง ๓. ไม่ถึงความลำเอียงเพราะความมงาย ๔. ไม่ถึงความลำเอียงเพราะความกลัว ๕. เข้าใจการทำหน้าที่อย่างนั้น ทั้งนี้ตามหลักพระธรรมวินัยยังมีการกำหนดผู้ดูแลศาสนสถานศาสนสมบัติ ซึ่งส่วนหนึ่งอาจเป็นโบราณสถานในปัจจุบันโดยผู้ดูแลสมบัติของพระศาสนาดังกล่าวนี้นี้มีประเภทแบ่งตามหน้าที่รับผิดชอบ คือ

๑. อธิการแห่งจีวร

๒. อธิการแห่งเสนาสนะ

๓. หน้าที่ของเจ้าอธิการแห่งอาราม แบ่งออกเป็นสอง คือการรักษาอารามและการดูแลนวกกรรม

๔. หน้าที่ของผู้รักษาอาราม มีสอง คือ อารามิกเปสกะ เป็นผู้ใช้กวาดงานวัด และสามเณรเปสกะ เป็นผู้ใช้สามเณร

๕. หน้าที่ของภิกษุผู้ดูแลนวกกรรม แบ่งออกเป็นสอง คือ ภัณฑาคาริก มีหน้าที่เก็บรักษาคลังเก็บพัสดุของสงฆ์ และอัปมัตตวิสัชกะ มีหน้าที่จ่ายของเล็กน้อยให้แก่ภิกษุ

นอกจากนี้ตามความแห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ในมาตรา ๓๗ ระบุถึงหน้าที่ในการดูแลโบราณสถานของพระสงฆ์ผู้ดำรงตำแหน่งทางการปกครองวัด หรือเจ้าอาวาส

ว่าเจ้าอาวาสมีหน้าที่รับผิดชอบในการจัดการศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี ซึ่งศาสนสมบัติของวัดในที่นี้ ได้แก่ ทรัพย์สินของวัดใดวัดหนึ่ง ซึ่งทรัพย์สินส่วนหนึ่งของวัดนี้ หมายรวมโบราณสถานที่อยู่ในขอบเขตวัดนั้นๆ ด้วยนั่นเอง

๒. แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานในพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์วัดมณีวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี

ในการอนุรักษ์โบราณสถานในพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์วัดมณีวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี ถือเป็นส่วนหนึ่งของพระสงฆ์ในวัดมณีวนารามที่จะต้องทำตามหลักพระธรรมวินัย และตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ โดยแนวทางในการอนุรักษ์นั้นสามารถทำได้ด้วยการดูแลรักษา รวมทั้งการให้ความรู้ในการอนุรักษ์โบราณสถานแก่ประชาชน การให้ความร่วมมือในการอนุรักษ์โบราณสถานกับหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง ปัจจุบันแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานในพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์วัดมณีวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี มีลำดับขั้นตอน คือ

ขั้นที่ ๑ ในการอนุรักษ์โบราณสถานวัดมณีวนารามนั้น หากมีสิ่งใดชำรุดเสียหาย หรือเป็นสิ่งที่ควรซ่อมแซมจะต้องแจ้งแก่ผู้ดูแล เจ้าอาวาสเป็นสำคัญ

ขั้นที่ ๒ ในการอนุรักษ์จะต้องดำรงรักษาส่วนที่ดีเด่นสำคัญ เมื่อสร้างส่วนใหม่จะต้องให้สอดคล้องกับของเก่าให้ดีขึ้น โดยทางวัดมณีวนาราม นั้นมีหลักการสำคัญที่เป็นนโยบายว่า

(๑) การอนุรักษ์เป็นไปเพื่อการเก็บรักษาส่วนที่ดีให้มากที่สุด และมีสอดคล้องกับของเก่าที่เหลืออยู่

(๒) การอนุรักษ์สิ่งก่อสร้างที่ใกล้เคียงจะต้องร่วมอนุรักษ์ไปในแนวทางเดียวกันหรือให้คงอยู่อย่างเดิมให้มากที่สุด

(๓) จะต้องแน่ใจแล้วว่าในการอนุรักษ์นั้นมีความสำคัญมีคุณค่าอย่างแท้จริงถึงจะเริ่มลงมืออนุรักษ์

(๔) ในการซ่อมแซมอาคารถาวรวัตถุในวัดทุกครั้งประชาชนจะต้องรับทราบ และร่วมรับผิดชอบตัดสินใจการดำเนินการทุกครั้งเพื่อสร้างความสำนึกรักในโบราณสถานของตนเอง

จากการจัดทำที่ผ่านทางวัดได้ใช้วิธีการอนุรักษ์ในรูปแบบที่เป็นไปเพื่อการอนุรักษ์มาแล้ว คือ

๑. การป้องกันการเสื่อมสภาพของอาคาร (Protection) โดยการกำจัดปัญหาที่ก่อให้เกิดการเสื่อมสภาพ

๒. การคงสภาพอาคาร (Preservation) เป็นการรักษาสภาพอาคารให้คงอยู่ในสภาพเดิมด้วยเทคนิคและวิธีการต่าง ๆ จากช่างกรมศิลปากรเป็นผู้แนะนำ

๓. การเสริมสภาพอาคาร (Consolidation) เป็นการเพิ่มวัสดุหรือโครงสร้างให้มั่นคง โดยใช้การและวัสดุก่อสร้างแบบดั้งเดิม

๔. การปฏิสังขรณ์ (Restoration) การทำให้อาคารกลับไปอยู่ในสภาพที่เหมือนกับสภาพดั้งเดิมของอาคาร ทั้งนี้จะต้องอยู่บนพื้นฐานของการใช้วัสดุดั้งเดิม การปฏิสังขรณ์โดยใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์

๕. การสร้างองค์ประกอบเลียนแบบของเดิม (Reproduction) เป็นการสร้างองค์ประกอบที่สำคัญของอาคารหรือส่วนที่สูญหายไปของอาคารขึ้นมาใหม่เพื่อให้อาคารนั้นยังคงมีความสวยงามอย่างเดิมซึ่งองค์ประกอบเหล่านั้นอาจเสื่อมสลายด้วยสภาพแวดล้อม และมีระยะเวลาในการใช้งาน

๖. การสร้างขึ้นมาใหม่ (Reconstruction) เกิดขึ้นในกรณีที่อาคารถูกเสื่อมสลายลงจากอุบัติเหตุทางธรรมชาติ โดยหลักในการสร้างได้สร้างขึ้นตามหลักฐานเดิมที่มีอยู่

ขั้นที่ ๓ ในการเพื่อบุรุษภักดีในปัจจุบันได้จัดการดูแลทำความสะอาดรับการดูแลจากประธานโครงการอนุรักษ์ และผู้ดูแลพิพิธภัณฑสถาน เป็นสำคัญ

ขั้นที่ ๔ จัดอบรม และเผยแพร่องค์ความรู้ ชี้ให้เห็นคุณค่าความสำคัญของโบราณสถานทางวัฒนธรรมได้จัดเป็นประจำในทุกปี

ขั้นที่ ๕ หากาศี ความร่วมมือจากสังคม องค์กร ชุมชน และประชาชน อุบาสกอุบาสิกา ร่วมในการอนุรักษ์โบราณสถานภายในวัดร่วมกัน

ซึ่งการอนุรักษ์โบราณสถานที่กำลังมาได้รับความนิยมสอดคล้องถูกต้องกับตามหลักวิชาการและการอนุรักษ์ที่กรมศิลปากรดำเนินการอยู่

๓. ผลวิเคราะห์แนวทางการส่งเสริมการอนุรักษ์โบราณสถานทางพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์วัดมณีวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี

จากการศึกษาวิจัยพบว่า แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานในพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์วัดมณีวนาราม ควรวางขั้นตอนในการอนุรักษ์เป็นไปตามลำดับขั้นตอนคือ

๑) มีการศึกษารวบรวมข้อมูลเบื้องต้น ทั้งประวัติความเป็นมา หลักฐานทางโบราณคดี สถาปัตยกรรม ศิลปกรรม ด้านอื่นๆ ที่เห็นเกี่ยวข้องกับโบราณสถาน

๒) มีการอนุรักษ์ขั้นพื้นฐาน การทำความสะอาดโบราณสถาน การป้องกันคุ้มครอง การเสริมความมั่นคง และมีการกำหนดพื้นที่อย่างชัดเจน ไม่กระทบต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของโบราณสถาน

๓) การอนุรักษ์ชั้นสูง ที่จะต้องดำเนินการในชั้นต่างๆ ภายใต้ข้อแนะนำของกรมศิลปากร ทั้งสิ้นนั่นเอง

นอกหน้าที่ของพระสงฆ์ที่บทบาทสำคัญในการอนุรักษ์โบราณสถานแล้วชุมชนต้องร่วมมือร่วมใจในการดูแลโบราณสถานมีการประสานงานระหว่างวัดกับชุมชน ส่งเสริมความหวงแหน เห็นประโยชน์และคุณค่าของโบราณสถาน มีการประชาสัมพันธ์ให้โบราณสถานเป็นที่รู้จักของคนทั่วไป ร่วมมือร่วมใจระหว่างวัดและชุมชนฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อให้เกิดการสืบทอดอนุรักษ์ไว้ให้คนรุ่นต่อไปได้ศึกษาต่อไป ซึ่งผลของการอนุรักษ์ที่มีส่วนร่วม นอกจากนี้อการนำโบราณสถานสู่การท่องเที่ยวถือเป็นการอนุรักษ์อีกทางหนึ่งที่จะส่งผลทำให้เกิดการพัฒนาด้านสาธารณูปโภค ต่าง ๆ ให้เกิดขึ้น ในการอนุรักษ์โบราณสถานควรมียุทธศาสตร์ที่เหมาะสมในการพัฒนาการอนุรักษ์โบราณสถานโดยเน้นการมีส่วนร่วมกับชุมชนจึงจะทำให้เกิดการอนุรักษ์โบราณสถานมียั่งยืนเกิดขึ้น โดยควรวางเนื้อหาหรือเรื่องที่สำคัญไว้ใน ๓ ยุทธศาสตร์ คือ

ยุทธศาสตร์ที่ ๑ เกี่ยวกับแนวทางในการพัฒนาโบราณสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

ยุทธศาสตร์ที่ ๒ เกี่ยวกับการจัดองค์กรที่เปิดให้ทุกภาคส่วนเข้ามามีร่วมวางแผนพัฒนาวัดมณีวนาราม

ยุทธศาสตร์ที่ ๓ เกี่ยวกับการวางแผนปฏิสังขรณ์โบราณสถานในวัดมณีวนารามอย่างเป็นระบบ หากทำได้เช่นนี้ย่อมก่อให้เกิดความสามัคคีในชุมชนที่จะสร้างให้เกิดการปลูกจิตสำนึกในการร่วมมือในอนุรักษ์โบราณสถานร่วมกับพระสงฆ์ในวัดให้เกิดความยั่งยืนมั่นคงเป็นแหล่งการเรียนรู้แก่สังคมและประเทศชาติต่อไป

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยเรื่อง “แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานในพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์วัดมณีวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี” มีข้อเสนอแนะที่มาจากผลการวิจัย สรุปเป็นประเด็นได้ ดังนี้

๕.๒.๑. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑) ควรดูแลความสะอาดภายนอกแหล่งโบราณสถานในรอบด้านจนถึงที่พักของภิกษุสามเณรด้วย

๒) ควรจัดหาเจ้าหน้าที่ทางวัดให้มากขึ้นและ วางกฎระเบียบให้ชัดเจนในการดูแลแหล่งโบราณสถาน

๓) ควรจัดกิจกรรมปลูกจิตสำนึกสร้างให้เห็นความสำคัญในโบราณสถานที่วัดมีอยู่อย่างต่อเนื่องประจำ

๔) ควรแก้ปัญหาเกี่ยวกับสุนัขแมวที่มีอยู่ในวัดจำนวนมากเกินไป

๕) ควรพัฒนาด้านสิ่งแวดล้อมให้เหมาะสมมีสุนทรียะเกี่ยวเนื่องจากธรรมชาติสีเขียวให้มากเหมาะสมกับแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธ

๕.๒.๒. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

๑) เจ้าอาวาส พระสังฆาธิการ และผู้ที่เกี่ยวข้องสถานที่วัด จัดพัฒนาด้านการจัดการศาสนบุคคล หรือบุคลากรในวัด ด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมให้มากยิ่งขึ้น

๒) จัดทำแผนผังภายในวัด ให้ชัดเจน เข้าใจง่ายเหมาะแก่คนทุกคนรวมทั้งนักท่องเที่ยวได้ใช้เป็นเครื่องมือในการเดินทางได้อย่างถูกต้อง

๓) เจ้าหน้าที่ทำ และบุคลากรในวัดควรแต่งกายสะอาดตา นุ่งผ้าขาว มีมารยาทน้ำใจไมตรี ในการต้อนรับผู้ที่มาวัดเพื่อชื่นชมโบราณสถาน

๔) จัดสถานที่นั่งพักผ่อนที่เพียงพอต่อจำนวนประชาชนมาท่องเที่ยว วางจัดระเบียบร้านค้า ร้านขายของที่ระลึก ร้านอาหารที่ถูกสุขลักษณะ สินค้ามีราคาที่เป็นธรรม

๕.๒.๓ ข้อเสนอแนะเพื่อทำการวิจัยครั้งต่อไป

๑) ศึกษากระบวนการสร้างความร่วมมือในองค์กรเพื่อการสนับสนุนการอนุรักษ์โบราณสถาน

๒) ศึกษาแนวทางการปรับภูมิทัศน์ในโบราณสถานโบราณเพื่อสร้างบรรยากาศในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ

๓) ศึกษาเปรียบเทียบประสิทธิภาพการจัดการภาครัฐ วัด และเอกชนต่อการจัดการอนุรักษ์โบราณสถานเพื่อส่งเสริมต่อการท่องเที่ยวเชิงพุทธ

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

กรมศิลปากร. การอนุรักษ์โบราณสถาน : การขึ้นทะเบียนโบราณสถาน. กรุงเทพมหานคร:

กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๓.

กรมศิลปากร. คู่มือถวายความรู้แด่พระสังฆาธิการในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม.

พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สมานพันธ์ จำกัด, ๒๕๔๔.

กรมศิลปากร. ทฤษฎีและแนวปฏิบัติ การอนุรักษ์อนุสรณ์สถานแหล่งโบราณคดี. กรุงเทพมหานคร:

กรมศิลปากร, ๒๕๓๓.

กรมศิลปากร. ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๑๓. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๐๙.

กรมศิลปากร. ร่างมาตรฐานและแนวปฏิบัติของกรมศิลปากรในการดำเนินการโบราณสถาน

โบราณคดี และการพิพิธภัณฑ. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๓๖.

กรมศิลปากร. ๙๕ ปี แห่งการสถาปนากรมศิลปากร. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๔๙.

กรมศิลปากร. วิชาการพุทธสถานไทย. กรุงเทพมหานคร: บริษัท อมรินทร์ พริ้นติ้งกรุ๊ปจำกัด,

๒๕๓๓.

ชนิษฐา วิเศษสาร และมุกดา ศรียงค์. จิตวิทยาสังคมและมนุษย์สัมพันธ์. กรุงเทพมหานคร สถาบัน

เทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง, ๒๕๒๖.

ไขแสง ศุขะวัฒน์. การอนุรักษ์โบราณสถานและงานสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรม.

กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๘.

มหามงกุฎราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์. จดหมายเหตุรายวันในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎ

เกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามงกุฎราชวิทยาลัยในพระบรม

ราชูปถัมภ์, ๒๕๑๗.

คณาจารย์เลี้ยงเชียงจองเจริญ. นวโกวาท ฉบับสมบูรณ์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลี้ยงเชียงจองเจริญ,

๒๕๔๒.

คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ. การพัฒนาการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๐.

คะนิงนิตย จันทบุตร และสุบรรณ จันทบุตร. **ความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด.**

กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๔๕.

คุณ โทชนันท์. **พุทธศาสนากับชีวิตประจำวัน.** กรุงเทพมหานคร : สำนักงาน โอ. เอส. พรินติ้งเฮาส์, ๒๕๓๗.

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ.**

กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๐๖

ชาติรี ประกิตนทการ. **การเมืองและสังคมในศิลปสถาปัตยกรรมสยาม สมัยไทยประยุกต์ชาตินิยม.**

กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๗.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. **ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ในพระราชพงศาวดารอยุธยา.** กรุงเทพมหานคร:

สำนักพิมพ์บรรณกิจ, ๒๕๒๓.

วิไลเลขา ถาวรธนาสาร. **ชนชั้นนำไทยกับการรับวัฒนธรรมตะวันตก.** กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ, ๒๕๔๕.

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์. **กลวิธีแนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนาชุมชน.**

กรุงเทพมหานคร: ศักดิ์โสภารการพิมพ์, ๒๕๔๓.

บุญศรี พานะจิตต์ และคณะ. **ความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด.** กรุงเทพมหานคร:

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

ปราชญา กล้าผจญ. **พฤติกรรมผู้นำทางการศึกษา.** กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๐.

ปรีชา กาญจนาคม. **การขุดค้นแหล่งโบราณคดียุคโลหะตอนปลาย.** กรุงเทพมหานคร: ภาควิชา

โบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๗.

พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงคล). **การบริหารวัด.** นครปฐม: เพชรเกษมการพิมพ์, ๒๕๔๘.

พระวิสุทธิภัทรธาดา (ประสิทธิ์ พรหมรังสี). **พระราชบัญญัติคณะสงฆ์และกฎหมายเถรสมาคม.**

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.** กรุงเทพมหานคร: โรง

พิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พระเทพปริยัติสุธี. (รววิทย์ คงคปญโญ). **เอกสารประกอบคำบรรยาย เรื่องการปกครองคณะสงฆ์และ**

การพระศาสนา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๔๐.

พระราชวรมนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). **สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิ

โกมลคีมทอง, ๒๕๒๗.

_____. พระพุทธศาสนากับสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๒๖.

พัทธยา สายหู. กลไกของสังคม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๙.

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. หลักการพัฒนาชุมชนและหลักการพัฒนาชนบท. กรุงเทพมหานคร: ไทยอนุเคราะห์ไทย, ๒๕๔๖.

รอง ศยามานนท์. ประวัติศาสตร์ไทยในระบอบรัฐธรรมนูญ. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๐.

สมพร เทพสิทธิ์า. บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพมหานคร: สภาอุปัชฌาย์สมาคมแห่งชาติในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๓๘.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. วินัยมุข เล่ม ๓. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๒๕.

สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์. พัฒนาการแนวคิดและรูปแบบของงานสถาปัตยกรรม : อดีต ปัจจุบัน และอนาคต. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ปจำกัด, ๒๕๓๖.

สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร. แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานสำหรับพระสงฆ์. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด มหาชน, ๒๕๕๐.

_____. คู่มือการดูแลรักษาโบราณสถาน. พิมพ์ครั้งที่ ๔. นนทบุรี: โรงพิมพ์วารสารส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น, ๒๕๕๐.

สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร. คู่มือปฏิบัติงานอาสาสมัครท้องถิ่นในดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๔๒.

สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับมรดกของแผ่นดิน. กรุงเทพมหานคร: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๔๙.

สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ. การพัฒนาการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๐.

อุษณีย์ ธงชัย. จารึกและตำนาน: หลักฐานที่สร้างขึ้นภายใต้อิทธิพลของพุทธศาสนาปางวงศ์ เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๐.

Buchanan,C.& Partners. A Study in Conservation. Report to the Minister of Housing and local and Government and Bath City Council. London : HMSO, 1968.

Middietion Michale, Conservation In Action. London : Civic Trust, 1972.

Kasperson, R.E. & Breitbat, M., **Participation Decentralization and Advocacy Planning**
Resource No.25. Association of American Geographers. Washington
 D.C., 1974.

(๒) วิทยานิพนธ์

กรรณิการ์ สุธีรัตนภิรมย์. “พัฒนาการแนวคิดและวิธีอนุรักษ์โบราณสถานในประเทศไทย”,
วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร,
 ๒๕๔๘.

ธยาภัทร เหมวรกุล. “ปัจจัยที่สัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์โบราณสถานในเกาะเมือง
 พระนครศรีอยุธยา”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย:
 มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๔๘.

นงเยาว์ หลีพันธุ์. “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำโครงการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็กใน
 จังหวัดจันทบุรี”. **วิทยานิพนธ์สังคมศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย:
 มหาวิทยาลัยมหิดล ๒๕๔๗.

นฤนาท พุทธิไธสง. “ความคิดเห็นของประชาชนในท้องถิ่นต่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์
 สภาพแวดล้อมโบราณสถาน: ศึกษาเฉพาะกรณีโบราณสถานในบริเวณเกาะเมือง
 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา”. **วิทยานิพนธ์สังคมศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย
 : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑.

ธยาภัทร เหมวรกุล. “ปัจจัยที่สัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์โบราณสถานในเกาะเมือง
 พระนครศรีอยุธยา”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย:
 มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๔๘.

ไพรัตน์ เตชะรินทร์. “นโยบายและกลวิธีการมีส่วนร่วมของชุมชนในยุทธศาสตร์การพัฒนาในปัจจุบัน
 การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณสุข”.
วิทยานิพนธ์สังคมศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล,
 ๒๕๒๗.

ศุภชัย สนธิรักษ์. “ศักยภาพการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถาน ในเขต
 องค์การบริหารส่วนตำบลหน้าพระดู่ อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี”, **วิทยานิพนธ์
 รัฐศาสตรมหาบัณฑิต,** (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๔๙.

สมใจ เข้มเจริญ. “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ : ศึกษากรณีตำบล
 ละเียบ อำเภอสองจังหวัดแพร่”. **วิทยานิพนธ์สังคมศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิต

วิทยาลัย :มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๕.

สุเมธ ทรายแก้ว. “ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทรัพยากรธรรมชาติ
ศึกษาเฉพาะราย กรณีหมู่บ้านชนะเลิศการประกวดหมู่บ้านดีเด่นระดับจังหวัด
นครสวรรค์”. **วิทยานิพนธ์สังคมศาสตรมหาบัณฑิต**, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์,
บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๖

สุรางค์รัตน์ จำเนียรพล. “การสร้างประชาสังคมโดยรัฐ: การปรับตัวของประเทศไทย”. **วิทยานิพนธ์คณะ
รัฐศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

สุนทร เพชรทอง. “มาตรการทางกฎหมายในการรักษาคู่ครองโบราณสถานตามพระราชบัญญัติ
โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๐๔”.
วิทยานิพนธ์นิติศาสตร์มหาบัณฑิต.บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรามคำแหง,
๒๕๔๘.

เอนก สีหามาตย์. “บทบาทการอนุรักษ์โบราณสถานของกรมศิลปากร”. **วิทยานิพนธ์รัฐศาสตร
มหาบัณฑิต**.บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔.

อุดม แยมชื่นพงษ์. “การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการสภาตำบลในการอนุรักษ์แหล่งน้ำทำนน้ำศึกษา
เฉพาะกรณีแม่น้ำท่าจีน เขตอำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม.” **วิทยานิพนธ์สังคม
ศาสตรมหาบัณฑิต** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๗.

(๓) วารสาร

เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง. “นโยบายและกลวิธีการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา”.
กรุงเทพมหานคร: ศักดิ์โสภารการพิมพ์ ฉบับที่ ๓ – ๔ กรกฎาคม- ธันวาคม ๒๕๒๗.

ชวนะ ภวานันท์. “บทบาทอันพึงประสงค์ของพระสงฆ์กับสังคมไทยปัจจุบัน”. **คุรุศาสตร์ปริทัศน์**,
เล่มที่ ๙๖ ตุลาคม ๒๕๒๗.

ปฐมฤกษ์ เกตุทัต. “พัฒนาการโบราณคดีในประเทศไทย”. **เมืองโบราณ**, ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๔ กันยายน-
ธันวาคม ๒๕๓๘.

ประสงค์ เอี่ยมอนันต์. “การพัฒนาเขตบริเวณในเขตเมืองเก่า”. **เมืองโบราณ**, ที่ ๒๑ ฉบับที่ ๑-๔
มกราคม – ธันวาคม ๒๕๔๓.

สงวน สุทธิเลิศอรุณ. **ทฤษฎีและปฏิบัติการทางจิตวิทยาสังคม**.กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อักษร
พัฒนาพานิชย์, ๒๕๔๗.

สุทธชัย ยิ้มประเสริฐ. “**พระปฐมเจดีย์กับเมืองนครปฐม**”. ศิลปวัฒนธรรม, ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๑
เมษายน ๒๕๓๓.

ศิรินันท์ บุญศิริ, “แหล่งข้อมูลประวัติศาสตร์ไทยในกรมศิลปากร”, ศิลปากร, ปีที่ ๒๑ ฉบับที่ ๑ มกราคม ๒๕๓๘.

ทรงสรรค์ นิลกำแหง. “เฮนรี อาลาบาสเตอร์ ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑ์สถานและสวนสาธารณะเมื่อ พ.ศ.๒๔๑๗”. ศิลปากร, ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๒ กันยายน ๒๕๑๗.

พระสุธีวรญาณ (ณรงค์ จิตตโสภโณ). พุทธศาสตร์ปริทรรศน์. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, ๒๕๔๙.

อเนก เหล่าธรรมทัศน์., “ประชาสังคมพัฒนาการและนัยยะแห่งอนาคต”. วารสารนิเวศวิทยา, ฉบับที่ ๒๓. ๒๕๔๗.

อนุวิทย์ เจริญสุขกุล. “รายงานการสำรวจโบราณสถานเมืองสุโขทัยเก่า”. เมืองโบราณ, เล่มที่ ๔ ปีที่ ๑ ตุลาคม-ธันวาคม ๒๕๓๐.

ภาคผนวก ก

รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์

๑. พระสงฆ์ในมณีนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ๑๐ รูป

- ๑) พระเทพวรจารย์ เจ้าคณะจังหวัดอุบลราชธานี เจ้าอาวาสวัดมณีนาราม
- ๒) พระครูโกศลวิহারคุณ,ดร. เจ้าคณะตำบลในเมือง เขต ๑ รองเจ้าอาวาสวัดมณีนาราม
- ๓) พระภัทรพงศ์ ปภัสสร พระธรรมวิทยากรกรมศาสนาและดูแลพิพิธภัณฑ์โบราณสถานในเขตวัดมณีนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
- ๔) พระครูโสภณวนานุกูล ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดมณีนาราม
- ๕) พระครูปลัดศรีอรุณ ญาณิสโร ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดมณีนาราม
- ๖) พระเนตร จกขุปาโล
- ๗) พระพัยคอรุณ ปญญาพโล

๒. ประชาชนคัดเลือกในเขตพื้นที่กลุ่มเป้าหมายและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับโบราณสถาน

๑. นายทัศนะ ภูผธรรม, ผู้อำนวยการกลุ่มอนุรักษ์โบราณสถาน
๒. นางประภัสสร ภูสะพาน,รองผู้อำนวยการฝ่ายบริหารงานวิชาการโรงเรียนอุบลวิทยากร
๓. นายชัยณรงค์ ทีเงิน
๔. นางนวลสวาท จิระภาวิบูลย์
๕. นายปกรณ์ ปุกหุต
๖. นายประดับ ก้อนแก้ว

ที่ ศธ ๖๑๓๔/ว ๒๓

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
บัณฑิตศึกษา วิทยาลัยสงฆ์อุบลราชธานี
กิโลเมตรที่ ๘ ถนนสมเด็จ ตำบลกระโสม
อำเภอเมืองอุบลฯ จังหวัดอุบลราชธานี
๓๔๐๐๐

๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตเก็บข้อมูลแบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เรียน พระครูโกศลวิহারคุณ,ดร. เจ้าคณะตำบลในเมือง เขต ๑

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระพิริวัตร ฉายา ปณฺญาธิโร นามสกุล ราชีวงศ์ รหัส ๕๙๐๗๒๐๕๐๐๒ นิสิตระดับปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา รุ่นที่ ๑๐ สังกัดบัณฑิตศึกษามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์อุบลราชธานี ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “แนวทางในการอนุรักษ์โบราณสถานในวัดมณีวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี” โดยมีพระครูธรรมธรศิริวัฒน์ สิริวิฑฒโน,ผศ.ดร. และพระมหาณัฐกิตติ อนารโท,ดร. เป็นคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

ในการนี้ เพื่ออำนวยความสะดวกและเป็นประโยชน์แก่นักศึกษาในการทำงานวิจัย จึงขออนุญาตเก็บข้อมูลแบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย หวังอย่างยิ่งว่า จักได้รับความเมตตาอนุเคราะห์จากพระคุณท่านด้วยดี และขอขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อทราบ และพิจารณาดำเนินการต่อไป

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระครูกิตติคุณภาส)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์อุบลราชธานี

ติดต่อประสานงาน

ผู้ประสานงานบัณฑิตศึกษา

Mobile Phone : ๐๙ ๓๑๖๒ ๕๙๙๑, ๐๘ ๑๙๒๙ ๙๙๑๖

E-Mail : sewee_wat@hotmail.com

ที่ ศธ ๖๑๓๙/ว ๒๓

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
บัณฑิตศึกษา วิทยาลัยสงฆ์อุบลราชธานี
กิโลเมตรที่ ๘ ถนนสมเด็จ ตำบลกระโสม
อำเภอเมืองอุบลฯ จังหวัดอุบลราชธานี
๓๔๐๐๐

๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตเก็บข้อมูลแบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
เรียน พระภิกษรพงศ์ ปกสโร ผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์โบราณสถานในวัดมณีวนาราม
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระพิริวัชร ฉายา ปณฺญาธิโร นามสกุล ราชีวงศ์ รหัส ๕๙๐๗๒๐๕๐๐๒ นิสิตระดับปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา รุ่นที่ ๑๐ สังกัดบัณฑิตศึกษามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์อุบลราชธานี ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “แนวทางในการอนุรักษ์โบราณสถานในวัดมณีวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี” โดยมีพระครูธรรมธรศิริวัฒน์ สิริวิฑโน, ผศ.ดร. และพระมหาณัฐกิตติ อนารโท, ดร. เป็นคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

ในการนี้ เพื่ออำนวยความสะดวกและเป็นประโยชน์แก่นิสิตในการทำงานวิจัย จึงขออนุญาตเก็บข้อมูลแบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย หวังอย่างยิ่งว่า จักได้รับความเมตตาอนุเคราะห์จากพระคุณท่านด้วยดี และขอขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อทราบ และพิจารณาดำเนินการต่อไป

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระครูกิตติคุณภาส)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์อุบลราชธานี

มีมติให้ใช้ได้
ทศ
(พระภิกษรพงศ์ ปกสโร)
8 มี.ค. 61

ติดต่อประสานงาน

ผู้ประสานงานบัณฑิตศึกษา

Mobile Phone : ๐๙ ๓๑๖๒ ๕๙๗๑, ๐๘ ๑๙๒๙ ๙๙๑๖

E-Mail : sewee_wat@hotmail.com

ที่ ศข ๖๑๓๙/ว ๒๓

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
บัณฑิตศึกษา วิทยาลัยสงฆ์อุบลราชธานี
กิโลเมตรที่ ๘ ถนนสมเด็จ ตำบลกระโสม
อำเภอเมืองอุบลฯ จังหวัดอุบลราชธานี
๓๔๐๐๐

๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตเก็บข้อมูลแบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
เรียน พระครูปลัดศรีอรุณ ญาณิสโร ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดมณีวนาราม
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระพิริวัชร ฉายา ปณฺญาธีโร นามสกุล ราชีวงศ์ รหัส ๕๙๐๗๒๐๕๐๐๒ นิสิตระดับปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา รุ่นที่ ๑๐ สังกัดบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์อุบลราชธานี ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “แนวทางในการอนุรักษ์โบราณสถานในวัดมณีวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี” โดยมีพระครูธรรมธรรตริวัฒน์ สิริวิฑโน, ผศ.ดร. และพระมหาณัฐกิตติ อนารโท, ดร. เป็นคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

ในการนี้ เพื่ออำนวยความสะดวกและเป็นประโยชน์แก่นิสิตในการทำงานวิจัย จึงขออนุญาตเก็บข้อมูลแบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย หวังอย่างยิ่งว่า จักได้รับความเมตตาอนุเคราะห์จากพระคุณท่านด้วยดี และขอขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อทราบ และพิจารณาดำเนินการต่อไป

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระครูกิตติคุณเณร)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์อุบลราชธานี

พระครูปลัดศรีอรุณ ญาณิสโร

1 พ.ค. ๒๕๖1

ติดต่อประสานงาน

ผู้ประสานงานบัณฑิตศึกษา

Mobile Phone : ๐๙ ๓๑๖๒ ๕๙๗๑, ๐๘ ๑๙๒๙ ๙๙๑๖

E-Mail : sewee_wat@hotmail.com

ที่ ศธ ๖๑๓๙/ว ๒๓

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
บัณฑิตศึกษา วิทยาลัยสงฆ์อุบลราชธานี
กิโลเมตรที่ ๘ ถนนสมเด็จ ตำบลกระโสม
อำเภอเมืองอุบล จังหวัดอุบลราชธานี
๓๔๐๐๐

๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตเก็บข้อมูลแบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เรียน พระพรหมคอรุณ ปณฺญาโณ

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระพิริวัชร ฉายา ปณฺญาโณ นามสกุล ราชีวงศ์ รหัส ๕๙๐๗๒๐๕๐๐๒ นิสิตระดับปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา รุ่นที่ ๑๐ สังกัดบัณฑิตศึกษามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์อุบลราชธานี ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “แนวทางในการอนุรักษ์โบราณสถานในวัดมณีวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี” โดยมีพระครูธรรมธรศิริวัฒน์ สิริวิฑูโน, ผศ.ดร. และพระมหาณัฐกิตติ อนารโท, ดร. เป็นคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

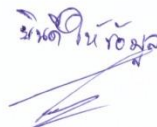
ในการนี้ เพื่ออำนวยความสะดวกและเป็นประโยชน์แก่นิสิตในการทำงานวิจัย จึงขออนุญาตเก็บข้อมูลแบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย หวังอย่างยิ่งว่า จักได้รับความเมตตาอนุเคราะห์จากพระคุณท่านด้วยดี และขอขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อทราบ และพิจารณาดำเนินการต่อไป

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระครูกิตติคุณเณร)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์อุบลราชธานี

พระพรหมคอรุณ ปณฺญาโณ.
๕ สิงหาคม ๒๕๖๑

ติดต่อประสานงาน

ผู้ประสานงานบัณฑิตศึกษา

Mobile Phone : ๐๙ ๓๑๖๒ ๕๙๗๑, ๐๘ ๑๙๒๙ ๙๙๑๖

E-Mail : sewee_wat@hotmail.com

ที่ ศธ ๖๑๓๙/ว ๒๓

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
บัณฑิตศึกษา วิทยาลัยสงฆ์อุบลราชธานี
กิโลเมตรที่ ๘ ถนนสมเด็จ ตำบลกระโสม
อำเภอเมืองอุบลฯ จังหวัดอุบลราชธานี
๓๔๐๐๐

๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตเก็บข้อมูลแบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เรียน พระเนตร จกขุปาโล

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระพิริวัชร ฉายา ปณฺญาธิโร นามสกุล ราชีวงศ์ รหัส ๕๙๐๗๒๐๕๐๐๒ นิสิตระดับปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา รุ่นที่ ๑๐ สังกัดบัณฑิตศึกษามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์อุบลราชธานี ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “แนวทางในการอนุรักษ์โบราณสถานในวัดมณีวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี” โดยมีพระครูธรรมธรศิริวัฒน์ สิริวิฑูโน, ผศ.ดร. และพระมหาณัฐกิตติ อนารโท, ดร. เป็นคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

ในการนี้ เพื่ออำนวยความสะดวกและเป็นประโยชน์แก่นิสิตในการทำงานวิจัย จึงขออนุญาตเก็บข้อมูลแบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย หวังอย่างยิ่งว่า จักได้รับความเมตตาอนุเคราะห์จากพระคุณท่านด้วยดี และขอขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อทราบ และพิจารณาดำเนินการต่อไป

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระครูกิตติคุณภาส)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์อุบลราชธานี

พระเนตร จกขุปาโล
๒๕.๑.๖๕

ติดต่อประสานงาน

ผู้ประสานงานบัณฑิตศึกษา

Mobile Phone : ๐๙ ๓๑๖๒ ๕๕๙๗๑, ๐๘ ๑๙๒๙ ๙๙๑๖

E-Mail : sewee_wat@hotmail.com

ที่ ศธ ๖๑๓๙/ว ๒๔

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
บัณฑิตศึกษา วิทยาลัยสงฆ์อุบลราชธานี
กิโลเมตรที่ ๘ ถนนสมเด็จ ตำบลกระโสม
อำเภอเมืองอุบลฯ จังหวัดอุบลราชธานี
๓๔๐๐๐

๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตเก็บข้อมูลแบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เจริญพร นายทัศน ภูผาธรรม ผู้อำนวยการกลุ่มอนุรักษ์โบราณสถาน
สำนักงานกรมศิลปากรที่ ๙ อุบลราชธานี

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระพิริวัชร ฉายา ปณฺญาธิโร นามสกุล ราชวงศ์ รหัส ๕๙๐๗๒๐๕๐๐๒ นิสิต
ระดับปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา รุ่นที่ ๑๐ สังกัดบัณฑิตศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์อุบลราชธานี ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้ทำ
วิทยานิพนธ์ เรื่อง “แนวทางในการอนุรักษ์โบราณสถานในวัดมณีวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี” โดยมี
พระครูธรรมธรศิริวัฒน์ สิริวิฑฒโน, ผศ.ดร. และพระมหาณัฐกิตติ อนารโท, ดร. เป็นคณะกรรมการควบคุม
วิทยานิพนธ์

ในการนี้ เพื่ออำนวยความสะดวกและเป็นประโยชน์แก่นิสิตในการทำงานวิจัย จึงขออนุญาต
เก็บข้อมูลแบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย หวังอย่างยิ่งว่า จักได้รับความเมตตาอนุเคราะห์จากพระคุณท่านด้วยดี
และขอขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

จึงเจริญพรมาเพื่อทราบ และพิจารณาดำเนินการต่อไป

ขอเจริญพร

(พระครูกิตติคุณเภาส)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์อุบลราชธานีติดต่อประสานงาน

ผู้ประสานงานบัณฑิตศึกษา

Mobile Phone : ๐๙ ๓๑๖๒ ๕๕๗๓, ๐๘ ๑๙๒๙ ๙๙๑๖

E-Mail : sewee_wat@hotmail.com

๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

ที่ ศธ ๖๑๓๙/ว ๒๔

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
บัณฑิตศึกษา วิทยาลัยสงฆ์อุบลราชธานี
กิโลเมตรที่ ๘ ถนนสมเด็จ ตำบลกระโสม
อำเภอเมืองอุบลฯ จังหวัดอุบลราชธานี
๓๔๐๐๐

๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตเก็บข้อมูลแบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เจริญพร นายชัยณรงค์ ทีเงิน

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระพิริวัตร ฌายา ปณฺญาธิโร นามสกุล ราชีวงศ์ รหัส ๕๙๐๗๒๐๕๐๐๒ นิสิตระดับปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา รุ่นที่ ๑๐ สังกัดบัณฑิตศึกษามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์อุบลราชธานี ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “แนวทางในการอนุรักษ์โบราณสถานในวัดมณีวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี” โดยมีพระครูธรรมธรศิริวัฒน์ สิริวิฑูโน, ผศ.ดร. และพระมหาณัฐกิตติ อนารโท, ดร. เป็นคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

ในการนี้ เพื่ออำนวยความสะดวกและเป็นประโยชน์แก่บัณฑิตในการทำงานวิจัย จึงขออนุญาตเก็บข้อมูลแบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย หวังอย่างยิ่งว่า จักได้รับความเมตตาอนุเคราะห์จากพระคุณท่านด้วยดี และขอขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

จึงเจริญพรมาเพื่อทราบ และพิจารณาดำเนินการต่อไป

ขอเจริญพร

(พระครูกิตติคุณนท)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์อุบลราชธานี

๒๗.๑.๖๑
อธิการบดี

๒๕.๑.๖๑
(พระครูธรรมรักษ์)

๒๕ ก.พ. ๖๑

ติดต่อประสานงาน

ผู้ประสานงานบัณฑิตศึกษา

Mobile Phone : ๐๙ ๓๑๖๒ ๕๙๗๑, ๐๘ ๑๔๒๙ ๙๙๑๖

E-Mail : sewee_wat@hotmail.com

ที่ ศธ ๖๑๓๙/ว ๒๔

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
บัณฑิตศึกษา วิทยาลัยสงฆ์อุบลราชธานี
กิโลเมตรที่ ๘ ถนนสมเด็จ ตำบลกระโสม
อำเภอเมืองอุบลราชธานี
๓๔๐๐๐

๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตเก็บข้อมูลแบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เจริญพร นางประภัสสร ภูสะพาน รองผู้อำนวยการฝ่ายบริหารงานวิชาการโรงเรียนอุบลวิทยากร

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระพิริวัตร ฌายา ปณฺณาทิโร นามสกุล ราชีวงศ์ รหัส ๕๙๐๗๒๐๕๐๐๒ นิสิตระดับปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา รุ่นที่ ๑๐ สังกัดบัณฑิตศึกษามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์อุบลราชธานี ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “แนวทางในการอนุรักษ์โบราณสถานในวัดมณีวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี” โดยมีพระครูธรรมธรศิริวัฒน์ สิริวิฑูโน,ผศ.ดร. และพระมหาณัฐกิตติ อนารโท,ดร. เป็นคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

ในการนี้ เพื่ออำนวยความสะดวกและเป็นประโยชน์แก่นิสิตในการทำงานวิจัย จึงขออนุญาตเก็บข้อมูลแบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย หวังอย่างยิ่งว่า จักได้รับความเมตตาอนุเคราะห์จากพระคุณท่านด้วยดี และขอขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

จึงเจริญพรามาเพื่อทราบ และพิจารณาดำเนินการต่อไป

ขอเจริญพร

(พระครูกิตติคุณาส)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์อุบลราชธานี

ติดต่อประสานงาน

ผู้ประสานงานบัณฑิตศึกษา

Mobile Phone : ๐๙ ๓๑๖๒ ๕๕๗๓๑, ๐๘ ๓๙๒๙ ๙๔๑๖

E-Mail : sewee_wat@hotmail.com

๒ ธ.ค. ๖๑

(นางสาวประภัสสร ภูสะพาน)

ที่ ศธ ๖๑๓๙/ว ๒๔

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
บัณฑิตศึกษา วิทยาลัยสงฆ์อุบลราชธานี
กิโลเมตรที่ ๘ ถนนสมเด็จ ตำบลกระโสม
อำเภอเมืองอุบลฯ จังหวัดอุบลราชธานี
๓๔๐๐๐

๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตเก็บข้อมูลแบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เจริญพร นางนวลสวาท จิระภาวิบูลย์

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

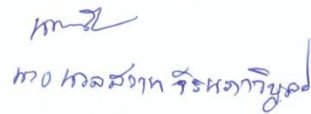
เนื่องด้วย พระพิริวัตร ณาญาณียโร นามสกุล ราธิวงศ์ รหัส ๕๙๐๗๒๐๕๐๐๒ นิสิตระดับปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา รุ่นที่ ๑๐ สังกัดบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์อุบลราชธานี ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “แนวทางในการอนุรักษ์โบราณสถานในวัดมณีวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี” โดยมี พระครูธรรมธรศิริวัฒน์ สิริวิฑโน, ผศ.ดร. และพระมหาณัฐกิตติ อนารโท, ดร. เป็นคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

ในการนี้ เพื่ออำนวยความสะดวกและเป็นประโยชน์แก่นิสิตในการทำงานวิจัย จึงขออนุญาตเก็บข้อมูลแบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย หวังอย่างยิ่งว่า จักได้รับความเมตตาอนุเคราะห์จากพระคุณท่านด้วยดี และขอขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

จึงเจริญพรมาเพื่อทราบ และพิจารณาดำเนินการต่อไป

ขอเจริญพร

(พระครูกิตติคุณเณร)

ผอ. วิทยาลัยสงฆ์อุบลราชธานี

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์อุบลราชธานี 1๗ก 2561

ติดต่อประสานงาน

ผู้ประสานงานบัณฑิตศึกษา

Mobile Phone : ๐๙-๓๓๖๒ ๕๕๗๗๑, ๐๘-๓๔๒๕ ๙๕๑๖

E-Mail : sewee_wat@hotmail.com

ที่ ศธ ๖๑๓๙/ว ๒๔

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
บัณฑิตศึกษา วิทยาลัยสงฆ์อุบลราชธานี
กิโลเมตรที่ ๘ ถนนสมเด็จ ตำบลกระโสม
อำเภอเมืองอุบลฯ จังหวัดอุบลราชธานี
๓๔๐๐๐

๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตเก็บข้อมูลแบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เจริญพร นายประดับ ก้อนแก้ว

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระพิริวัชร ฉายา ปณฺญาธิโร นามสกุล ราชีวงศ์ รหัส ๕๙๐๗๒๐๕๐๐๒ นิสิต
ระดับปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา รุ่นที่ ๑๐ สังกัดบัณฑิตศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์อุบลราชธานี ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้ทำ
วิทยานิพนธ์ เรื่อง “แนวทางในการอนุรักษ์โบราณสถานในวัดมณีวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี” โดยมี
พระครูธรรมธรศิริวัฒน์ สิริวิฑูโน, ผศ.ดร. และพระมหาณัฐกิตติ อนารโท, ดร. เป็นคณะกรรมการควบคุม
วิทยานิพนธ์

ในการนี้ เพื่ออำนวยความสะดวกและเป็นประโยชน์แก่นิสิตในการทำงานวิจัย จึงขออนุญาต
เก็บข้อมูลแบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย หวังอย่างยิ่งว่า จักได้รับความเมตตาอนุเคราะห์จากพระคุณท่านด้วยดี
และขอขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

จึงเจริญพราหมเพื่อทราบ และพิจารณาดำเนินการต่อไป

ขอเจริญพร

๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑
๖๖:๒๖ ๒๕๖๑
(พระครูกิตติคุณเณร) ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑
ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์อุบลราชธานี

ติดต่อประสานงาน

ผู้ประสานงานบัณฑิตศึกษา

Mobile Phone : ๐๙ ๓๑๖๒ ๕๕๗๑, ๐๘ ๑๕๒๙ ๕๕๑๖

E-Mail : sewee_wat@hotmail.com

ที่ ศธ ๖๑๓๙/ว ๒๔

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
บัณฑิตศึกษา วิทยาลัยสงฆ์อุบลราชธานี
กิโลเมตรที่ ๘ ถนนสมเด็จ ตำบลกระโสม
อำเภอเมืองอุบลฯ จังหวัดอุบลราชธานี
๓๔๐๐๐

๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตเก็บข้อมูลแบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เจริญพร นายปกรณ์ ปุกหุด

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระพิริวัตร ฌายา ปณฺญาธิโร นามสกุล ราชีวงศ์ รหัส ๕๙๐๗๒๐๕๐๐๒ นิสิตระดับปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา รุ่นที่ ๑๐ สังกัดบัณฑิตศึกษามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์อุบลราชธานี ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “แนวทางในการอนุรักษ์โบราณสถานในวัดมณีวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี” โดยมีพระครูธรรมธรศิริวัฒน์ สิริวิฑูโน,ผศ.ดร. และพระมหาณัฐกิตติ อนารโท,ดร. เป็นคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

ในการนี้ เพื่ออำนวยความสะดวกและเป็นประโยชน์แก่นิสิตในการทำงานวิจัย จึงขออนุญาตเก็บข้อมูลแบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย หวังอย่างยิ่งว่า จักได้รับความเมตตาอนุเคราะห์จากพระคุณท่านด้วยดี และขอขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

จึงเจริญพราหมเพื่อทราบ และพิจารณาดำเนินการต่อไป

ขอเจริญพร

(พระครูกิตติคุณภาส)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์อุบลราชธานี

ติดต่อประสานงาน

ผู้ประสานงานบัณฑิตศึกษา

Mobile Phone : ๐๙ ๓๑๖๒ ๕๙๗๑, ๐๘ ๑๙๒๙ ๙๙๑๖

E-Mail : sewee_wat@hotmail.com

รับได้ไฟ ๕/๒๕๖๑
ปลัด ๖ ก.น.
C.ว.บ.ก.ร.๕ (๖ ก.น.)
๒๕๖๑๗๓๕๕๖๖
นพรัตน์ ๖/๒๕๖๑๗๓๕๕๖๖

ภาคผนวก ข

แบบสัมภาษณ์ (interview)

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เรื่อง “แนวทางในการอนุรักษ์โบราณสถานในวัดมณีวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี”

.....

คำชี้แจง

แบบสัมภาษณ์นี้มีวัตถุประสงค์เพื่อขอความรู้และทัศนคติจากผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับงานวิจัยซึ่งมีวัตถุประสงค์ ๓ ข้อ คือ ๑) เพื่อศึกษาแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานทางพระพุทธศาสนา เป็นอย่างไร? ๒) เพื่อศึกษาแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานในพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์วัดมณีวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี เป็นอย่างไร? ๓) เพื่อวิเคราะห์แนวทางการส่งเสริมการอนุรักษ์โบราณสถานทางพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์วัดมณีวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี ควรเป็นอย่างไร?

จึงได้ขอความอนุเคราะห์ท่านให้ข้อมูลตามความเห็นทัศนคติของท่านต่อแนวทางในการอนุรักษ์โบราณสถานในวัดมณีวนาราม จังหวัดอุบลราชธานีนี้ เพื่อจะได้นำข้อมูลที่ได้ไปใช้ประโยชน์เฉพาะในงานวิจัยเท่านั้น โดยจะไม่มีผลกระทบต่อนานในทุกกรณี โดยแบบสัมภาษณ์แบ่งออกเป็น ๔ ส่วนดังต่อไปนี้

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

ส่วนที่ ๒ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในงานวิจัย

ส่วนที่ ๓ แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานในพระพุทธศาสนาของคณะสงฆ์จังหวัดอุบลราชธานี

ส่วนที่ ๔ แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานในพระพุทธศาสนาของคณะสงฆ์วัดมณีวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์.....
 ที่อยู่ปัจจุบัน.....
 วุฒิการศึกษา.....
 ตำแหน่ง.....
 ประสบการณ์การทำงาน.....
 ผู้ทำการสัมภาษณ์.....
 วันที่ทำการสัมภาษณ์.....
 สถานที่ในการสัมภาษณ์.....
 การบันทึกข้อมูล.....

ส่วนที่ ๒ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในงานวิจัย

การอนุรักษ์ หมายถึง การกระทำเพื่อป้องกันความเสื่อมโทรม รวมทั้งกิจกรรมทั้งหลายที่ยึดอายุของมรดกทางวัฒนธรรม

โบราณสถาน หมายถึง อสังหาริมทรัพย์ ซึ่งโดยอายุ หรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้าง หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้น เป็นประโยชน์ทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี

บทบาทพระสงฆ์ในการอนุรักษ์โบราณสถานในวัดมณีวนาราม ได้แก่ การกระทำหรือกิจกรรมใดของพระสงฆ์ที่จะเป็นการอนุรักษ์โบราณสถาน โดยไม่ขัดต่อหลักพระธรรมวินัย พระราชบัญญัติสงฆ์ กฎระเบียบ คำสั่ง มติ ของมหาเถรสมาคม และกฎหมายฝ่ายบ้านเมือง ซึ่งในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้แก่ กฎิแต่ง ตั้งอยู่ในวัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

พระสงฆ์ หมายถึง พระสงฆ์ผู้มีตำแหน่งหน้าที่ในการปกครองดูแลวัดมณีวนาราม

ส่วนที่ ๓ แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานในพระพุทธศาสนาของคณะสงฆ์จังหวัด

อุบลราชธานี

๑) ท่านมีแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานในพุทธศาสนาอย่างไร?

.....

๒) ท่านเห็นว่าพระสงฆ์ควรมีบทบาทในการทางการอนุรักษ์โบราณสถานหรือไม่?

.....

.....

๓) การกิจในการอนุรักษ์โบราณสถานนอกจากพระสงฆ์ในวัดแล้วท่านคิดว่าควรมีองค์กรและหน่วยงานที่มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์โบราณสถานในพระพุทธศาสนาอื่นที่เกี่ยวข้อง หรือ ควรให้ใครเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์บ้าง?

.....

.....

.....

๔) การอนุรักษ์โบราณสถานวัดมณีวนาราม มีประโยชน์และคุณค่าในด้านใดบ้าง?

๔.๑.ความสำคัญด้านประวัติศาสตร์

.....

.....

๔.๒.ความสำคัญด้านจิตใจ

.....

.....

๔.๓.ความสำคัญด้านประวัติศาสตร์

.....

.....

๕) ท่านมีแนวทางและขั้นตอนการดำเนินการในการอนุรักษ์โบราณสถานทางพระพุทธศาสนาจังหวัดอุบลราชธานี?

.....

.....

ส่วนที่ ๔ แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานในพระพุทธศาสนาของคณะสงฆ์วัดมณีวนารามจังหวัดอุบลราชธานี

๑) วัดควรมีนโยบายเรื่องการอนุรักษ์โบราณสถานทางพระพุทธศาสนาในวัดมณีวนารามอย่างไร

.....

.....

.....

๒) กรมศิลปากร และประชาชนและชุมชนควรมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์โบราณสถานทางพระพุทธศาสนาในวัดมณีวนารามจังหวัดอุบลราชธานีหรือไม่? ควรช่วยเหลือด้านใดได้บ้าง?

.....

.....

๓) ปัญหาและอุปสรรคในการอนุรักษ์โบราณสถานของวัดมณีวนารามจังหวัดอุบลราชธานี มีอะไรบ้าง และแก้ไขปัญหานั้นอย่างไร?

๔) ท่านมีการวางแผนการบริหารจัดการ ยุทธศาสตร์อย่างไรเพื่อให้การอนุรักษ์โบราณสถานทางพระพุทธศาสนาในวัดมณีวนารามมีความยั่งยืนต่อไป

.....

.....

.....

.....

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณท่านเป็นอย่างยิ่ง
ที่ท่านให้ความอนุเคราะห์ร่วมมือในการสัมภาษณ์ที่เป็นประโยชน์ต่องานวิจัยในครั้งนี้

(นายพีรวัชร ราชีวงศ์)

นิสิตพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี

ที่ ศธ ๖๑๓๔/ว ๑๓

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
บัณฑิตศึกษา วิทยาลัยสงฆ์อุบลราชธานี
กิโลเมตรที่ ๘ ถนนสมเด็จ ตำบลกระโสม
อำเภอเมืองอุบลฯ จังหวัดอุบลราชธานี
๓๔๐๐๐

๒๗ มกราคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตตรวจสอบเครื่องมือเพื่อการวิจัย

เจริญพร ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุชาติ บุญขนิณานนท์

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระพิริวัตร ณาญา ปณฺญาธิโร นามสกุล ราชวงศ์ รหัส ๕๙๐๗๒๐๕๐๐๒ นิสิตระดับปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา รุ่นที่ ๑๐ สังกัดบัณฑิตศึกษามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์อุบลราชธานี ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “แนวทางในการอนุรักษ์โบราณสถานในวัดมณีวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี” โดยมีพระครูธรรมธรศิริวัฒน์ สิริวิฑฒโน, ผศ.ดร. และพระมหาณัฐกิตติ อนารโท, ดร. เป็นคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

ในการนี้ เพื่ออำนวยความสะดวกและเป็นประโยชน์แก่นิสิตในการทำงานวิจัย จึงขออนุญาตให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือเพื่อการวิจัย หวังว่า จักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และขออโนทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

จึงเจริญพราเพื่อทราบ และพิจารณาดำเนินการต่อไป

ในนาม ผู้เชี่ยวชาญพระพุทธศาสนา

ขอเจริญพร

ขอแสดงความยินดีและขอบคุณ

ขอ พ.ว. ๖๑๓๔/ว ๑๓

(พระครูกิตติคุณภาส)

พระครูกิตติคุณภาส

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์อุบลราชธานี

ติดต่อประสานงาน

ผู้ประสานงานบัณฑิตศึกษา

Mobile Phone : ๐๙ ๓๑๖๒ ๕๙๗๑, ๐๘ ๑๙๒๙ ๙๙๑๖

E-Mail : sewee_wat@hotmail.com

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน กลุ่มงานบริการการศึกษา วิทยาลัยสงฆ์อุบลราชธานี โทร./แฟกซ์ : ๐-๔๕๔๒-๒๑๕๓

ที่ ศธ ๖๑๓๙/๓๑

วันที่ ๒๗ มกราคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ตรวจสอบเครื่องมือเพื่อการวิจัย

เรียน พระครูวุฒิศิริมบัณฑิต,ผศ.ดร.

เนื่องด้วย พระพิริวัตร ณาญา ปณฺญาธิโร นามสกุล ราชีวงศ์ รหัส ๕๙๐๗๒๐๕๐๐๒ นิสิตระดับปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา รุ่นที่ ๑๐ สังกัด บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์อุบลราชธานี ได้รับอนุมัติจาก บัณฑิตวิทยาลัยให้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “แนวทางในการอนุรักษ์โบราณสถานในวัดมณีวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี” โดยมี พระครูธรรมธรศิริวัฒน์ สิริวิฑฒโน,ผศ.ดร. และพระมหาณัฐกิตติ อนารโท,ดร. เป็นคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

ในการนี้ เพื่ออำนวยความสะดวกและเป็นประโยชน์แก่นิสิตในการทำงานวิจัย จึงขอ ความอนุเคราะห์ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือเพื่อการวิจัย ตามแบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด ที่แนบมาพร้อมบันทึกนี้แล้ว หวังว่า จักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และขอ อนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อทราบ และพิจารณาดำเนินการต่อไป

ได้ตรวจสอบแล้วเครื่องมือวิจัย
สามารถนำไปเก็บข้อมูลได้

พระครูกิตติคุณเณส
(พระครูกิตติคุณเณส)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์อุบลราชธานี

ดร. ก.พ. ๒๕๖๑
(พระครูวุฒิศิริมบัณฑิต)
๒๗ ก.พ. ๒๕๖๑

ที่ ศธ ๖๑๓๙/ว ๑๓

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
บัณฑิตศึกษา วิทยาลัยสงฆ์อุบลราชธานี
กิโลเมตรที่ ๘ ถนนสมเด็จ ตำบลกระโสม
อำเภอเมืองอุบลฯ จังหวัดอุบลราชธานี
๓๔๐๐๐

๒๗ มกราคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตรื้อถอนเครื่องมือเพื่อการวิจัย

เจริญพร ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัตนะ ปัญญาภา

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระพิริวัตร ฉายา ปญญาธิโร นามสกุล ราชวงศ์ รหัส ๕๔๐๗๒๐๕๐๐๒ นิสิต
ระดับปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา รุ่นที่ ๑๐ สังกัดบัณฑิตศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์อุบลราชธานี ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้ทำ
วิทยานิพนธ์ เรื่อง “แนวทางในการอนุรักษ์โบราณสถานในวัดมณีวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี” โดยมี
พระครูธรรมธรศิริวัฒน์ สิริวิฑูโน, ผศ.ดร. และพระมหาณัฐกิตติ อนารโท, ดร. เป็นคณะกรรมการควบคุม
วิทยานิพนธ์

ในการนี้ เพื่ออำนวยความสะดวกและเป็นประโยชน์แก่นิสิตในการทำงานวิจัย จึงขออนุญาต
รื้อถอนผู้เกี่ยวข้องตรวจสอบเครื่องมือเพื่อการวิจัย หวังว่า จักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และ
ขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

จึงเจริญพราหมเพื่อทราบ และพิจารณาดำเนินการต่อไป

ขอเจริญพร

(พระครูกิตติคุณเณร)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์อุบลราชธานี

ติดต่อประสานงาน

ผู้ประสานงานบัณฑิตศึกษา

Mobile Phone : ๐๙ ๓๑๖๒ ๕๕๗๑, ๐๘ ๑๙๒๙ ๙๙๑๖

E-Mail : sewee_wat@hotmail.com

— ๐๒๓
— ๒๖๓๐/๒๖/๒๖/๒๖/๒๖
— ๐๒๓
8 กพ 61.

ภาคผนวก ค

ภาพประกอบการสัมภาษณ์งานวิจัย

รูปภาพ สัมภาษณ์ พระเทพวราจารย์(ศรีพร ป.ธ. ๙, Ph.D.), เจ้าอาวาสวัดมณีวนาราม เจ้าคณะจังหวัดอุบลราชธานี, ๑๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

รูปภาพ สัมภาษณ์ พระครูโสภณวนานุกูล ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดมณีวนาราม, ๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

รูปภาพ สัมภาษณ์ พระครูปลัดศรีอรุณ ญาณิสฺสโร,ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดมณีวนาราม
๑๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

รูปภาพ สัมภาษณ์ พระภักขรพงศ์ ปภสฺสโร,ผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์โบราณสถานในวัดมณีวนาราม
๑๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

รูปภาพ สัมภาษณ์ พระเนตร จกขุปาโล, ผู้ดูแลผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์โบราณสถานในวัดมณีวนาราม
๑๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

รูปภาพ สัมภาษณ์พระพัยคอรุณ ปณญาพ ผู้ดูแลกุฏิแดงวัดมณีวนาราม, ๗ มีนาคม ๒๕๖๐

รูปภาพ สัมภาษณ์ นายทัศนะ ภูผาธรรม, ผู้อำนวยการกลุ่มอนุรักษ์โบราณสถาน ๑๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

รูปภาพ สัมภาษณ์ นางประภัสสร ภูสะพาน,รองผู้อำนวยการฝ่ายบริหารงานวิชาการ
โรงเรียนอุบลวิทยากร, ๑๑ มีนาคม ๒๕๖๐

รูปภาพ สัมภาษณ์ นางนวลสวาท จิระภาวิบูลย์ ข้าราชการ, ๑๒ มีนาคม ๒๕๖๐

รูปภาพ สัมภาษณ์ นายประดับ ก้อนแก้ว, ผู้ทรงคุณวุฒิในท้องถิ่น, ๑๑ มีนาคม ๒๕๖๐.

รูปภาพ สัมภาษณ์ นายปกรณ์ ปุกหุด, ๑๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

รูปภาพ สัมภาษณ์ นายชัยณรงค์ ทีเจิน, ประชาชนทั่วไป, ๑๑ มีนาคม ๒๕๖๐.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ/นามสกุล : นายพีรวัชร นามสกุล ราชวงศ์

วัน/เดือน/ปีเกิด : เกิดวันที่ ๑๘ เดือน กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๓๔

สถานที่เกิด : เกิดที่ โรงพยาบาลสรรพสิทธิประสงค์ ถนนสรรพสิทธิ์ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี รหัสไปรษณีย์ ๓๔๐๐๐

ที่อยู่ : บ้านเลขที่ ๑๑ ซอยอุบล-ตระการ ๑๑ ถนนอุบล-ตระการ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

อุปสมบท : บวชเป็นพระเมื่อวันที่ ๑๑ เดือน พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๘ ณ วัดมณีวนาราม(วัดป่าน้อย) ถนนหลวง ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

วุฒิการศึกษาทางธรรม : นักธรรมตรี จากสำนักเรียนวัด มณีวนาราม ถนนหลวง ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี พ.ศ. ๒๕๕๙
นักธรรมโท จากสำนักเรียนวัด มณีวนาราม ถนนหลวง ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี พ.ศ. ๒๕๖๐

การศึกษาทางโลก : ม.๖ จากโรงเรียนนารีนุกูล ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี พ.ศ. ๒๕๕๓
ค.บ.๕.๔ สาขาวิชาพลศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี พ.ศ. ๒๕๕๗

เข้าศึกษาต่อปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี พ.ศ. ๒๕๕๙